

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ МУНІЦИПАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ

**М. І. Романова,
Ж. В. Устюгова**

ОСНОВИ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник для студентів
вищих навчальних закладів*



Київ – 2007

УДК 336.71(075.8)

ББК 65.290-2я73

Р 69

*Гриф надано
Міністерством освіти і науки України
(лист №1.4/18-Г-877 від 11.10.2006 р.)*

Рецензенти:

Романенко Л. Ф. — доктор економічних наук, професор;

Пуховкіна М. Ф. — кандидат економічних наук, професор;

Паламарчук А. Б. — заслужений економіст України.

Романова М. І., Устюгова Ж. В.

Р 69 Основи банківської справи. Навчальний посібник. — К.: Центр учбової літератури, 2007. — 168 с.

ISBN 966-364-373-0

Рекомендовано до друку Вченою радою Академії муніципального управління як навчальний посібник для студентів економічних спеціальностей.

Навчальний посібник складено у вигляді курсу лекцій за окремими темами, а також рекомендацій щодо підготовки до семінарських занять та самостійного освоєння дисципліни. У ньому викладено основні аспекти діяльності комерційного банку у формуванні та розміщенні банківських ресурсів, роль банківських установ у обслуговуванні платіжного обігу країни. Приділяється значна увага менеджменту та маркетингу комерційного банку. Як інформативну базу для написання навчального посібника використано законодавчі та нормативні акти, що регулюють банківську діяльність в Україні станом на кінець 2005 року.

Для студентів ВНЗ, економічних коледжів, банківських шкіл, слухачів системи післядипломної освіти, працівників банків, широкого кола ділових людей.

ISBN 966-364-373-0

© Романова М. І., Устюгова Ж. В., 2007

© Центр учбової літератури, 2007

ЗМІСТ

<i>ВСТУП</i>	5
Тема 1. СУТНІСТЬ ФУНКЦІЙ ТА СТРУКТУРА СУЧАСНОЇ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ	7
1.1. Банківська система України	7
1.2. Роль та місце Національного банку України в банківській системі	10
1.3. Функції та операції комерційних банків в Україні. . .	18
Тема 2. РЕСУРСИ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ	28
2.1. Призначення та структура банківських ресурсів	28
2.2. Формування та використання власних коштів комерційного банку.	29
2.3. Залучення комерційними банками коштів на вклади та депозити	33
2.4. Діяльність фонду гарантування вкладів фізичних осіб .	39
2.5. Недепозитне залучення коштів комерційними банками в Україні	41
2.6. Управління ресурсами комерційного банку.	49
Тема 3. ОПЕРАЦІЇ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ З ОБСЛУГОВУВАННЯ ПЛАТІЖНОГО ОБОРОТУ	54
3.1. Структура платіжної системи України	54
3.2. Робота банків з обслуговування клієнтських розрахункових операцій.	56
3.3. Електронні розрахунки за допомогою платіжних карт.	59
3.4. Касові операції банківських установ.	61
3.5. Організація міжбанківських розрахунків	66
Тема 4. КРЕДИТНІ ОПЕРАЦІЇ БАНКІВ	74
4.1. Сутність і види кредитів	74
4.2. Етапи процесу кредитування	77

4.3. Кредитний ризик комерційного банку та способи його зниження	84
4.4. Оцінювання кредитоспроможності позичальника	87
4.5. Особливості довгострокового кредитування	95
4.6. Операції з міжнародного кредитування	97
Тема 5. ОПЕРАЦІЇ БАНКУ З ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ. . .	103
5.1. Правове регулювання роботи банків з цінними паперами	103
5.2. Операції банків з цінними паперами за дорученням клієнтів.	105
5.3. Власні угоди комерційних банків з цінними паперами	107
5.4. Формування портфеля цінних паперів та управління ним.	109
Тема 6. ВАЛЮТНІ ОПЕРАЦІЇ ТА ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ БАНКІВ.	113
6.1. Валютний ринок. Банки як учасники валютного ринку	113
6.2. Сутність та види операцій комерційних банків та валютного ринку	115
6.3. Обслуговування банками учасників зовнішньоекономічних розрахунків	118
Тема 7. БАНКІВСЬКИЙ МАРКЕТИНГ.	125
7.1. Особливості банківського маркетингу	125
7.2. Організація маркетингового процесу	128
7.3. Створення банківських програм лояльності.	136
7.4. PR як інструмент ефективного банківського маркетингу.	139
Тема 8. БАНКІВСЬКИЙ МЕНЕДЖМЕНТ	145
8.1. Специфіка банківського менеджменту	145
8.2. Фінансовий менеджмент у банку	146
8.3. Менеджмент персоналу	154
ВИСНОВКИ.	158
ДОВІДКОВО-ІНФОРМАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ.	160

З розвитком ринкової економіки виникає потреба в створенні адекватної фінансової інфраструктури, яка включає фінансові ринки та фінансово-кредитні інститути, що обслуговують їхнє функціонування. Центральною ланкою при цьому є банки, які відіграють ключову роль у стабілізації фінансової системи, обслуговуванні грошового обігу, забезпеченні суб'єктів господарювання кредитними засобами. Міжнародний і вітчизняний досвід свідчить про те, що стан банківської системи є індикатором стану всієї економіки.

Зміст курсу «Основи банківської справи» орієнтує читача насамперед на ознайомлення з теорією предмета, разом з тим подає операційну техніку, формує базові уявлення про сучасну банківську практику. Отримана інформація дозволяє піднятися на вищі сходинки теоретичного і практичного оволодіння спеціальними знаннями в галузі фінансів і кредиту.

Цей базовий курс виходить з того, що:

1. В Україні прискореними темпами формується сучасна кредитно-фінансова система, банківський сектор якої представлений Національним банком й кредитними установами банківського і небанківського типів.

2. Основними тенденціями в розвитку банківського сектора економіки є скорочення кількості банківських організацій та зростання концентрації їхнього капіталу в незначній кількості великих банків, зосереджених у столиці та обласних (регіональних) центрах.

3. До найсерйозніших проблем зміцнення банківської системи належать дерегуляція банківської діяльності, підвищення якості розрахунково-касового обслуговування економічних суб'єктів, необхідність нарощування капіталу банків, зниження банківських ризиків, впровадження сучасних інформаційних технологій, підвищення якості банківського менеджменту і посилення захисту кредитних організацій від злочинних дій.

4. Удосконалювання банківської справи в країні на сучасному етапі значною мірою зв'язано з розвитком кредитних операцій. Провідна роль кредитних операцій у банківській діяльності загальновідома, однак на практиці існують численні проблеми: обмеженість кредитних ресурсів та надійних позичальників, короткостроковість наданих позичок і їхня висока ціна, ризикована кредитна політика, несприятливий інвестиційний клімат і через це незначна частка довгострокових кредитів у портфелях банків. Позитивна тенденція в кредитній діяльності банків — активне освоєння передового закордонного досвіду і впровадження сучасних технологій кредитування.

Дисципліна «**Основи банківської справи**» включена до навчальних планів спеціальностей «Фінанси», «Облік та аудит» за програмами підготовки бакалаврів, спеціалістів та магістрів.

Мета дисципліни — допомогти студентам здобути знання з основ банківської справи і сформувати в них уміння використовувати ці знання під час виконання банківських операцій, пов'язаних з кредитуванням, розрахунками, фінансуванням інвестицій та наданням клієнтам широкого спектра банківських послуг.

Завдання дисципліни полягає в тому, щоб довести до студентів зміст основ банківської справи, банківських операцій і навчити їх, користуючись отриманою інформацією, самостійно вирішувати питання організації роботи з основних напрямів банківської діяльності.

Студенти повинні **знати** теоретичні основи організації та функціонування комерційного банку, організацію та методологію проведення банківських операцій, їх взаємозв'язок та інформаційне забезпечення. Вони повинні **вміти** використовувати теоретичні знання для виконання банківських операцій, аналізувати діяльність та фінансовий стан комерційних банків, користуватися інструментами банківського маркетингу. Вивчення дисципліни передбачає прослуховування студентами лекцій, їх участь у семінарських заняттях, самостійну роботу студентів, самоконтроль знань та підсумковий контроль у вигляді заліку.

Курс «**Основи банківської справи**» поглиблює та конкретизує знання, набуті студентами в процесі вивчення курсів «Гроші і кредит», «Фінанси підприємств». Створює базу для подальшого вивчення студентами таких дисциплін: «Банківські операції», «Фінансовий менеджмент», «Організація вексельного обігу», «Міжнародні кредитно-розрахункові операції», «Національний банк і грошово-кредитна політика» та «Операції НБУ».

СУТНІСТЬ, ФУНКЦІЇ ТА СТРУКТУРА СУЧАСНОЇ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

Терміни та поняття

Банківська діяльність; банківський продукт; банк у правовому відношенні; банк в економічному розумінні; універсальні банки; спеціалізовані банки; банківська система; комерційний банк у широкому та вузькому розумінні; принцип сегментування, принцип універсальності, активні операції, пасивні операції, банківські послуги; реєстрація банку, ліцензування діяльності банку, філія банку, представництво банку, санація, ліквідація, реструктуризація банку, нормативи банківської діяльності, банківське регулювання та нагляд.

1.1. БАНКІВСЬКА СИСТЕМА УКРАЇНИ

Історія не лишила достатньо повних відомостей про те, коли виникли банки, які операції вони виконували, що впливало на їхній розвиток. На думку ряду авторів, банк як особлива інституція товарного господарства виник на тій стадії розвитку кредиту, коли без його ділової допомоги неможливе було активне функціонування капіталістичних підприємств, а саме — в період розвитку мануфактурного виробництва.

Інші автори вказують на більш раннє виникнення банків — ще за античного і феодального господарства, коли з'явилася потреба в посередниках при здійсненні платежів.

Таким чином, уявлення про час появи банківських установ розтягується майже на дві тисячі років. Отже, суть питання про перші банки не стільки у визначенні чіткої історичної дати їх виникнення, скільки у визначенні того, що взагалі можна вважати банком.

За свідченнями істориків, перші банківські операції виконували як окремі особи, так і деякі церковні установи, що концентрували значні грошові та матеріальні ресурси. У давніх святилищах накопичувалась величезна кількість грошей. Храми були надійним місцем для зберігання цінностей. Вклади, недоторканність яких гарантувалася поважним ставленням до релігії, зробили знамениті грецькі храми (Дельфійський, Делоський, Самоський, Ефеський) водночас і своєрідними банківськими установами.

Перші банкіри незабаром зрозуміли, що накопичені ними величезні грошові багатства лежать без руху, в той час як від них можна було б одержувати істотну користь, віддаючи їх у тимчасове користування або відкриваючи самостійні торговельні й ремісничі підприємства. Заставою при цьому звичайно були кораблі й товари, а в окремих випадках — будинки, коштовні камені й навіть раби. Надання позик супроводжувалося стягненням високих відсотків. Разом із кредитними операціями давніх банків поступово знайшли розвиток і розрахунки з обслуговування вкладників. Поступово банківська клієнтура розширювалась. Банки, у свою чергу, стали виконувати функції довірительів в укладанні договорів між клієнтами, почали виступати посередниками в торгових угодах. Для полегшення розрахунків стародавні банки випускали навіть банківські квитки (лат. *Hudu* — гуду), що були в обігу нарівні з повноцінними грошима. Усе це свідчить про те, що перші банки виникли задовго до мануфактурної стадії капіталізму.

Проте неправильно вважати, що описані операції давнього товарно-грошового обороту свідчать про повноцінне функціонування банківських установ. Наявність кредитора і позичальника — це тільки передумова зародження банку. За яких же умов звичайний міняйло або кредитор перетворилися в банк? Банком вважається такий рівень розвитку кредитної справи, за якого кредитні, грошові й розрахункові операції концентруються в єдиному центрі, що організовує грошовий обіг та кредитні відносини. У сучасному світі через банки здійснюється фінансування народного господарства, страхові операції, купівля-продаж цінних паперів, посередницькі угоди й управління майном.

Отже, **банк** з економічної точки зору — особливий кредитний інститут, що спеціалізується на акумулюванні тимчасово вільних грошових коштів і розміщенні їх від свого імені з метою одержання прибутку.

У законі України «Про банки та банківську діяльність» банком названо будь-яку установу, яка виконує функції кредитування, касового й розрахункового обслуговування народного господарства та здійснює інші банківські операції, передбачені цим законом.

Конкретним результатом банківської діяльності є **банківський продукт** — особливі послуги, що надаються банком клієнтові, а також готівкові і безготівкові платіжні засоби, що емітуються ним у процесі надання вищезгаданих послуг. Специфікою банківського продукту є його обмеженість сферою грошового обігу та нематеріальний зміст.

Логічно, що вся сукупність банківських установ країни має бути належним чином організаційно оформлена. Під **банківською системою** розуміють історично складену і законодавчо закріплену систему організації банківської справи в країні. Законодавство встановлює структуру банківської системи, визначає сферу діяльності, підпорядкованість та відповідальність для різних інститутів, що входять до неї.

Необхідність формування банківської системи визначається двома групами причин:

1) пов'язаних з необхідністю здійснення суспільного нагляду і регулювання банківської діяльності, узгодження комерційних інтересів окремих банків із загальносуспільними інтересами — забезпечення сталості грошей та стабільної роботи банків;

2) пов'язаних з функціонуванням грошового ринку та забезпеченням збалансованості між попитом та пропозицією на грошовому ринку.

Сучасні банківські системи, як правило, складаються з **двох рівнів**. На верхньому рівні знаходиться Національний (центральный) країни, а на другому, нижньому, решта банків. Після набуття Україною незалежності почалась розбудова національної банківської системи, що також представлена двома рівнями банків: перший рівень займає Національний банк України, 26 регіональних обласних управлінь якого розміщені на території держави, а другий — комерційні банки.

Банківська система покликана виконувати такі **функції**:

✓ трансформаційну — зумовлена посередництвом банків. Трансформуються терміни, розміри та ризики в процесі перетворення банками грошових коштів на позиковий капітал;

✓ створення платіжних засобів та регулювання грошової маси;

✓ забезпечення сталості банківської діяльності та грошового ринку.

За правом власності комерційні банки поділяються на:

✓ *державні* — переважна більшість центральних банків, а також окремі комерційні банки, що повністю націоналізовані, або ті, в яких держава володіє контрольним пакетом акцій;

✓ *приватні* — можуть бути створені у будь-якій організаційно-правовій формі. В міжнародній практиці домінує акціонерна форма. В Україні поряд з цією формою активно створюються комерційні банки у вигляді товариств з обмеженою відповідальністю;

✓ *кооперативні* — як правило, створюються за галузевою ознакою, наприклад у сфері сільського господарства. Своєю діяльністю охоплюють незначну територію — у межах області, фе-

деральної землі, тощо. Особливістю їх є те, що кількість засновників (як правило) не може бути меншою за 50 осіб, і те, що в процесі своєї діяльності такий банк діє переважно в інтересах засновників. Наприклад, більшість власників фермерських господарств на певній території створили кооперативний банк для того, щоб кожен з них за потреби міг узяти там позику для оновлення машинного парку, птахоферм чи ферм для худоби, закупівлі насіння, добрив тощо.

За спектром виконуваних операцій банки поділяються на універсальні, що виконують усі види депозитних, кредитних та розрахункових операцій, і спеціалізовані, діяльність яких обмежується кількістю виконуваних операцій за функціональною, галузевою чи клієнтською ознакою.

Окрім банківські операції на підставі ліцензій можуть здійснювати пенсійні та інвестиційні фонди, кредитні спілки, ломбарди, лізингові, факторингові та страхові компанії.

За територіальною ознакою банки поділяються на міжнародні, національні, регіональні, міжрегіональні, муніципальні.

Крім того, в процесі концентрації і централізації банківського капіталу можливе об'єднання банків та кредитно-фінансових установ у консорціуми, корпорації, асоціації тощо.

Для ефективної роботи банківської системи недостатньо самих лише банків, їм потрібна належна інфраструктура, що включає:

- ✓ міжбанківські розрахункові центри;
- ✓ системи міжбанківського зв'язку;
- ✓ центри технічного та технологічного обслуговування банків;
- ✓ інформаційні та навчальні центри для кадрів банківської системи;
- ✓ створення міжбанківських фондів страхування депозитних вкладів;
- ✓ банківські об'єднання, асоціації, союзи тощо.

1.2. РОЛЬ ТА МІСЦЕ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ В БАНКІВСЬКІЙ СИСТЕМІ

Національний Банк України — державний банк країни, який, разом із своїми філіями, є першим рівнем банківської системи і виконує функції резервної системи. Його було утворено згідно із Законом України «Про банки і банківську діяльність» від 30 березня 1991 року.

Згідно із цим законом, на нього було покладено такі основні функції:

- ✓ емісія національних грошей та організація їх обігу;
- ✓ грошово-кредитне регулювання економіки (монетарна політика);
- ✓ акумуляція і зберігання резервів кредитних установ;
- ✓ кредитно-розрахункове обслуговування уряду (обслуговування державного боргу країни, проведення операцій на ринку державних цінних паперів та валютному ринку);
- ✓ кредитор останньої інстанції для комерційних банків;
- ✓ організація розрахунків між банками;
- ✓ видача комерційним банкам ліцензій на здійснення банківських операцій та операцій з іноземною валютою;
- ✓ контроль за діяльністю комерційних банків;
- ✓ накопичення, зберігання та проведення операцій із золото-валютними резервами країни.

НБУ є особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією України, Законом «Про Національний банк України», іншими законами України.

Національний банк має статутний капітал, що є державною власністю. Розмір статутного капіталу становить 10 млн грн. Розмір статутного капіталу може бути змінений за рішенням Ради Національного банку. Джерелами формування статутного капіталу Національного банку є доходи його кошторису, а за необхідності — Державний бюджет України.

Національний банк є юридичною особою, має відокремлене майно, що є об'єктом права державної власності і перебуває в його повному господарському розпорядженні.

Емісія національної грошової одиниці

Національному банку належить виключне право випуску готівкових грошей в обіг та їх вилучення з обігу, тобто виконання функцій резервної системи.

У зв'язку з цим НБУ:

- ✓ визначає порядок ведення касових операцій у народному господарстві;
- ✓ організовує виготовлення банкнот і металевих грошей;
- ✓ встановлює правила перевезення, зберігання та інкасації готівкових грошей;
- ✓ забезпечує створення резервних фондів банкнот та металевих грошей;

✓ визначає ознаки грошових знаків, а також порядок обліку пошкоджених банкнот і монет та їх знищення.

Для друкування банкнот та карбування монет в Україні створено власний банкнотно-монетний двір. Із введенням у дію Малинської фабрики банкнотного паперу Україна має замкнутий цикл виготовлення національних грошей. Забезпечення економіки готівковими грошима здійснюється через мережу регіональних управлінь Національного банку на замовлення комерційних банків.

Монетарна політика

На Центральний банк покладається регулювання грошового обігу в країні, тому він з певною періодичністю готує для уряду аналіз стану та свої пропозиції з цього питання.

Основні засади грошово-кредитної політики ґрунтуються на основних критеріях та макроекономічних показниках загальнодержавної програми економічного розвитку та основних параметрах економічного й соціального розвитку України на відповідний період, що включають прогностичні показники обсягу валового внутрішнього продукту, рівня інфляції, розміру дефіциту державного бюджету та джерел його покриття, платіжного та торгового балансів, затверджених Кабінетом Міністрів України.

Щорічно Національний банк інформує Верховну Раду України про напрями грошово-кредитної і валютної політики, розробленої Національним банком на наступний рік і на більш тривалий період.

Основними економічними засобами і методами грошово-кредитної політики є регулювання обсягу грошової маси через:

- ✓ визначення та регулювання норм обов'язкових резервів для комерційних банків та фінансово-кредитних установ;
- ✓ відсоткову політику;
- ✓ рефінансування комерційних банків;
- ✓ управління золотовалютними резервами;
- ✓ операції з цінними паперами на відкритому ринку;
- ✓ регулювання імпорту та експорту капіталу.

Банк банків

Щоб підтримати стабільність банківської системи та розширити її кредитні можливості, Національний банк надає комерційним банкам кредити, що використовуються для задоволення тимчасових потреб банків і кредитування потреб, пов'язаних із структурною перебудовою економіки України. Виконуючи функцію кредитора

останньої інстанції, Національний банк України надає комерційним банкам кредити під програми фінансового оздоровлення банків.

Рефінансування комерційних банків здійснюється через аукціони (з 1994 р.), що забезпечує створення рівноправних умов доступу комерційних банків до централізованих кредитних ресурсів. Запроваджено ломбардний кредит (з 1996 р.) та операції «РЕПО» під заставу державних цінних паперів (з 1997 р.).

Банківське регулювання і нагляд

Система банківського регулювання та нагляду створена з огляду на необхідність:

- ✓ забезпечити державою стабільність грошового обігу;
- ✓ підтримати довіру до банків з боку суспільства;
- ✓ гарантувати державою збереження заощаджень суспільства, довірених банківській системі;
- ✓ сприяти зниженню банківських ризиків;
- ✓ запобігати кризовим явищам в економіці з вини банків;
- ✓ стимулювати цивілізовану конкуренцію в банківському секторі економіки.

Міжнародній банківській практиці відомі чотири **способи організації банківського регулювання і нагляду**:

- ✓ під егідою Центрального банку (зокрема в Україні);
- ✓ провідна роль належить Уряду, як правило, в особі Міністерства фінансів (Франція);
- ✓ незалежне агентство, що несе відповідальність перед парламентом чи президентом (Федеральне відомство банківського нагляду в Німеччині);
- ✓ змішаний тип організації, наприклад, у США — Федеральна Резервна Система (ФРС), Федеральна Корпорація страхування депозитів (ФКСД), Контролер грошового обігу (КДО), Федеральний Комітет відкритого ринку (ФКОР).

Останнім часом окремі банківські операції (насамперед з корпоративними цінними паперами) переходять під контроль іншого державного органа — Комісії з цінних паперів та фондового ринку в Україні, Федеральної комісії з цінних паперів — у Росії.

Банківський нагляд може бути **двох видів: прямий (превентивний)** і більш ліберальний — **захисне** регулювання. На практиці переважає поєднання обох методів. Закордонна банківська теорія використовує термін **«розумний банківський нагляд»**.

Регулювання банківської діяльності комерційних банків — це створення органами державної влади чи уповноважени-

ми органами системи норм і правил здійснення цього виду діяльності (рис. 1.1). Правове поле діяльності банків окреслюється:

- ✓ чинним законодавством, яке регулює безпосередньо чи опосередковано цю сферу діяльності через Закони України, Укази Президента України;

- ✓ нормативно-правовими актами уповноважених органів, у яких конкретизуються основні положення законодавчих актів. Нормативно-правові акти НБУ видаються у вигляді інструкцій, положень, постанов та правил.



Рис. 1.1. Форми регулювання банківської діяльності в Україні

Банківський нагляд — це система контролю за дотриманням банками в процесі їхньої діяльності системи норм і правил, установлених регулятивно-наглядовими органами. Органи банківського нагляду мають повноваження застосовувати адекватні заходи впливу за допущені банками порушення. Саме тому банківський нагляд розглядають як одну із адміністративних форм регулювання банківської діяльності.

Порядок реєстрації комерційних банків в Україні регулюється Положенням про порядок створення і державної реєстрації комерційних банків, відкриття їхніх філій, представництв, відділень, затвердженим постановою Правління НБУ 31.08.2001 р., № 375.

Порядок ліцензування банківської діяльності регулюється Положенням про порядок видачі банкам банківських ліцензій, письмових дозволів та ліцензій на виконання окремих операцій, затвердженим постановою Правління НБУ 17.07.2001 р., № 275.

Правила, що регламентують діяльність банків на банківському ринку України, розробляються Національним банком України у вигляді інструкцій, положень, правил, які обов'язково затверджуються постановою Правління НБУ і набувають чинності з моменту їх реєстрації в Міністерстві юстиції України. Зміни та доповнення до нормативно-правових актів НБУ затверджуються в такому самому порядку. Нормативно-правові акти НБУ публікуються в періодичних виданнях для широкого кола користувачів, а до відома банків доводяться електронною поштою. Порушення правил, що випливають із нормативно-правових актів НБУ, веде до застосування адекватних заходів впливу відносно банків-порушників.

Правила бухгалтерського обліку та звітності розробляються Національним банком України. З початку 1998 р. у банківській системі України запроваджено міжнародні стандарти бухгалтерського обліку (МСБО). Усі зміни в бухгалтерський облік та вимоги до форм звітності запроваджує Національний банк України. Перелік щоденних, щомісячних, щоквартальних та щорічних форм звітності міститься в Правилах організації фінансової та статистичної звітності банків України, затверджених постановою Правління НБУ 12.12.1997 р. № 436. Роз'яснення щодо їх змісту та порядку складання доводяться до банків окремими нормативними актами, що регулюють окремі сфери діяльності, та окремими листами НБУ електронною поштою.

Для регулювання діяльності комерційних банків Національний банк України визначає такі **економічні нормативи**:

- ✓ мінімальний розмір статутного фонду;
- ✓ граничне співвідношення між розміром власних коштів банку і сумою його активів;
- ✓ показники ліквідності балансу. Визначаються у вигляді нормативного співвідношення між активами і зобов'язаннями банку з урахуванням терміну їх погашення, а також можливості реалізації активів;
- ✓ розмір обов'язкових резервів, що розміщуються в Національному банку;
- ✓ максимальний розмір ризику на одного позичальника. Визначається у відсотковому відношенні до загальної суми власних коштів банку. В розрахунок ризику включається вся сума вкладень і кредитів даному позичальнику, а також видані за його дорученням гарантії, доручення та інші зобов'язання;
- ✓ максимальні розміри валютного, відсоткового та курсового ризиків. Являють собою максимальну суму незбалансованості різних видів активів і пасивів за їх валютною та відсотковою структурою.

Центральний банк здійснює контроль за дотриманням комерційними банками банківського законодавства. У разі систематичного недотримання комерційними банками цього законодавства Центральний банк може:

- ✓ ставити перед засновниками комерційного банку питання про здійснення заходів з фінансового оздоровлення банку (збільшенню власних коштів, зміні структури активів тощо), про організацію чи ліквідацію банку;
- ✓ застосовувати санкції у вигляді стягнення грошового штрафу в розмірі додаткового доходу, одержаного внаслідок неправомірних дій банку;
- ✓ підвищувати норми обов'язкових резервів;
- ✓ призначати тимчасову адміністрацію для управління банком на строк, необхідний для його фінансового оздоровлення;
- ✓ відкликати ліцензію на здійснення банківських операцій.

Банк уряду

Національний банк організовує і здійснює через уповноважені банки касове обслуговування державного бюджету України.

Законом України «Про Національний банк України» Національному банку забороняється фінансувати дефіцит державного бюджету.

До 1995 р. надання прямих кредитів на покриття дефіциту державного бюджету здійснювалося Національним банком України в межах, установлених Верховною Радою України при затвердженні державного бюджету на відповідний рік. Починаючи з другої половини 1995 р., покривати дефіцит бюджету можна лише за рахунок випуску державних цінних паперів, а на Національний банк України покладено виконання операцій з державними цінними паперами, для обліку яких створено депозитарій.

Центральний банк створює і організовує діяльність Державної скарбниці, забезпечує зберігання резервних фондів грошових знаків, дорогоцінних металів і золотих запасів; представляє інтереси України у відносинах з центральними банками інших країн, у міжнародних банках та інших фінансово-кредитних організаціях, де міжнародне співробітництво передбачене на рівні центральних банків.

Організатор міжбанківських розрахунків

Із січня 1994 р. Національний банк, відповідно до покладених на нього функцій, створив і запровадив автоматизовану систему міжбанківських розрахунків з використанням прогресивних технологій у банківській справі, до якої нині залучена банківська система України. Для функціонування цієї системи в Автономній Республіці Крим та кожній області створено регіональні розрахункові палати. Вони об'єднуються у загальнодержавну мережу розрахункових палат України, на верхньому рівні якої знаходиться Центральна розрахункова палата у м. Києві.

Система обслуговується комплексом програмно-технічних засобів, які забезпечують обмін електронними документами, їх перевірку, аналіз та захист від несанкціонованого втручання. Нині банківські установи працюють в системі електронних міжбанківських розрахунків Національного банку України за одною із 7 моделей обслуговування консолідованого кореспондентського рахунка. З березня 2001 р. НБУ тестувало систему миттєвих платежів (СМП), яка працює в режимі реального часу. З 15 травня 2004 р. система працює в робочому режимі. Для обслуговування в новій системі банки мають укласти угоду з Центральною рахунковою палатою. У майбутньому, за допомогою СМП Україна матиме можливість підключитися до Європейської СМП «Таргет».

Структура НБУ

Структура Національного банку побудована за принципом децентралізації з вертикальним підпорядкуванням. Структуру Національного банку України становить центральний апарат та його функціональні органи (Центральна розрахункова палата, через яку проходять усі міжбанківські платежі, Центр міждержавних розрахунків, Центральне сховище тощо); Кримське республіканське, обласні управління і розрахункові центри при них, регіональні відділення і розрахунково-касові центри в містах і районах; низка організацій при Національному банку.

Вищим органом Національного банку є Рада Національного банку України. Керівним органом Національного банку є Правління Національного банку України.

Рада Національного банку складається з 14 осіб, половина з яких, включаючи Голову НБУ, призначаються Указом Президента, а інші 7 — Постановою Верховної ради України.

Особи, кандидатури яких підлягають затвердженню Верховною Радою України, проходять обговорення на спеціальному відкритому засіданні профільного комітету Верховної Ради України, який вносить свої рекомендації Верховній Раді України. Чергове призначення Ради Національного банку здійснюється не пізніше, ніж за 3 місяці до закінчення строку повноважень попередньо призначених членів Ради Національного банку. Строк повноважень членів Ради Національного банку — 7 років. Голова Ради Національного банку та його заступник обираються Радою Національного банку строком на 3 роки.

Правління Національного банку, згідно з Основними засадами грошово-кредитної політики, через відповідні монетарні інструменти та інші засоби банківського регулювання забезпечує реалізацію грошово-кредитної політики, організовує виконання інших функцій згідно із Законами та здійснює управління діяльністю Національного банку.

Очолює правління Національного банку голова Національного банку, який призначається Верховною Радою України за поданням Президента України строком на 5 років.

1.3. Функції та операції комерційних банків в Україні

Як уже було сказано, другий рівень банківської системи складається з комерційних банків. **Банком з юридичної точки зору** прийнято вважати фінансово-кредитну установу, яку зареєстро-

вано як банк і яка може здійснювати сукупність операцій, віднесених до кола банківських.

Банківська діяльність в Україні має здійснюватися згідно із Законом України «Про банки та банківську діяльність» від 07.12.2000 р. Цим законом визначено значний перелік операцій, які віднесено до банківської діяльності, зокрема:

- ✓ залучення коштів фізичних і юридичних осіб (до запитання і на певний строк);
- ✓ розміщення залучених коштів від свого імені та за свій рахунок кредитними та інвестиційними операціями;
- ✓ відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб;
- ✓ здійснення розрахунків за дорученням фізичних та юридичних осіб, банків-кореспондентів;
- ✓ інкасація коштів, векселів, платіжних і розрахункових документів та касове обслуговування фізичних та юридичних осіб;
- ✓ купівля-продаж іноземної валюти в готівковій і безготівковій формах;
- ✓ операції з банківськими металами;
- ✓ видача банківських гарантій;
- ✓ операції з платіжними картками.

Отже, банки — це особливі економічні інститути, що акумулюють грошові кошти, надають кредити, здійснюють розрахунки на грошовому ринку. Саме таке визначення можна дати **банку в економічному розумінні**.

Комерційні банки також часто розглядаються у двох аспектах — широкому та вузькому:

◆ **у широкому розумінні комерційний банк** — це будь-який банк, що функціонує на другому після центрального банку рівні банківської системи;

◆ **у вузькому розумінні комерційний банк** — це банк, який виконує певний набір базових банківських операцій та єдиною метою якого є одержання прибутку.

Залежно від економічного змісту всі види діяльності комерційних банків прийнято поділяти на три групи (рис. 1.2):

- пасивні операції;
- активні операції;
- послуги.

За рахунок **пасивних операцій** формуються ресурси комерційного банку, які необхідні йому для забезпечення нормальної діяльності, підтримання ліквідності на належному рівні та отримання запланованого доходу. Акумуляовані в результаті пасив-

них операцій грошові кошти становлять переважну частину ресурсів банку, що визначає важливу роль цих операцій у його діяльності. Пасивні операції включають: залучення коштів юридичних осіб та вкладів населення; отримання кредитів від комерційних банків та центрального банку; випуск банківських облігацій, векселів та інших зобов'язань. Результати пасивних операцій відображаються в пасиві балансу банку.



Рис. 1.2. Основні види операцій та послуги комерційного банку

Активні операції — це розміщення банком власних та залучених коштів з метою отримання прибутку. До активних операцій належать: надання кредитів юридичним та фізичним особам, вкладення в цінні папери, формування касових залишків та резервів, формування інших активів (придбання приміщень, обладнання тощо). Результати активних операцій відображаються в активі балансу банку. Активні операції тісно пов'язані з пасивними операціями. Комерційний банк, розміщуючи грошові кошти в ак-

тиви, постійно стежить, щоб частина коштів знаходилась у вигляді обов'язкових та вільних резервів, і терміни вкладень в активи відповідали термінам залучення коштів в пасиви. Крім того, кредитні операції банків призводять до появи додаткових коштів у пасивах. Усе це потребує від банку управління активами та пасивами в їх взаємозв'язку як єдиним комплексом банківської діяльності.

Крім операцій, пов'язаних з формуванням банківських пасивів та активів, комерційні банки займаються і іншими видами діяльності, які дістали назву **банківських послуг**. До банківських послуг належать: розрахункові, касові, трастові (довірчі), посередницькі, консультаційні та ін. Істотною ознакою банківських послуг є те, що для їх надання банку не потрібні додаткові ресурси. Свою діяльність щодо надання послуг банк здійснює, як правило, в процесі проведення пасивних і активних операцій. Доходи від послуг банки отримують, як правило, не у вигляді відсотків, а у формі комісійних. Банківські послуги приносять банку стабільний дохід і є практично безризиковим видом діяльності.

Для того щоб банк зміг розпочати свою роботу, він має бути зареєстрованим. Комерційний банк вважається створеним і набуває статусу юридичної особи з часу його реєстрації НБУ в Республіканській книзі реєстрації банків, валютних бірж та фінансово-кредитних установ. **Порядок реєстрації і ліцензування** встановлений Законом «Про банки і банківську діяльність» і докладно викладений у Постанові НБУ № 375 від 07.12.2003 р. «Про затвердження Положення про порядок видачі банкам ліцензії на здійснення банківських операцій».

Для державної реєстрації й одержання ліцензії на здійснення банківських операцій банки надають **наступні документи**:

- ✓ заяву з клопотанням про державну реєстрацію кредитної організації та видачі ліцензії на здійснення банківських операцій
- ✓ установчий договір;
- ✓ статут;
- ✓ протокол зборів засновників про прийняття статуту та про затвердження кандидатур для призначення на посади керівників виконавчих органів та головного бухгалтера;
- ✓ свідоцтво про сплату державного збору;
- ✓ копії свідоцтв про державну реєстрацію засновників, їх статутні документи та аудиторські висновки про їх фінансовий стан;
- ✓ декларації про доходи засновників — фізичних осіб;

- ✓ анкети кандидатів на посади керівників департаментів і головного бухгалтера банку;
- ✓ за необхідності інші.

Статутний капітал складається із внесків її засновників чи акціонерів, підтверджених аудитом. Засновниками комерційного банку можуть бути українські та іноземні юридичні й фізичні особи, за винятком профспілкових і політичних організацій, спілок і партій, громадських фондів, рад усіх рівнів, їх виконавчих органів, офшорних компаній і банків. Норматив мінімального розміру статутного капіталу встановлюється НБУ.

Мінімальний розмір статутного фонду становить:

- ✓ для банків з національним капіталом — еквівалент не менше ніж 1 млн євро;
- ✓ для банків з іноземним капіталом, якщо частка іноземного капіталу становить менше ніж 50%, — еквівалент не менше ніж 5 млн євро; якщо частка іноземного капіталу 50% і більше, — не менше ніж 10 млн євро;
- ✓ якщо у формуванні статутного капіталу банку беруть участь підприємства з іноземними інвестиціями (спільні підприємства, частка іноземного капіталу в яких перевищує 50%) і частка таких підприємств у статутному капіталі банку становить 10% і більше, та мінімальний розмір статутного фонду має бути не менший ніж 3 млн євро.

Внески засновників, акціонерів до статутного капіталу комерційного банку здійснюються у грошовій формі в національній валюті України та вільно конвертованій іноземній валюті (для нерезидентів).

Частка будь-якого із засновників банку не повинна перевищувати 35% статутного фонду банку.

Для формування статутного фонду до реєстрації комерційного банку в регіональному управлінні НБУ за місцем створення комерційного банку засновникам відкривається тимчасовий рахунок. На цей рахунок кожен із засновників вносить визначену установчими документами частку статутного фонду. Підставою для відкриття такого рахунку є заява на відкриття рахунку та установчий договір.

На момент реєстрації комерційного банку статутний фонд має бути сплачений у розмірі 30% для банків відкритого типу і 50% — для банків закритого типу.

Після реєстрації банку зібрані кошти перераховуються з тимчасового рахунку комерційного банку на його кореспондентський рахунок у регіональному управлінні НБУ за місцем знаходження.

Організаційна структура банку

Банк для виконання своїх функцій **має бути упорядкований**, тобто мати таку будову, що дасть можливість ефективно координувати використання фінансових, трудових, матеріальних та інформаційних ресурсів відповідно до стратегічних цілей діяльності банку.

Банки самостійно обирають організаційну структуру управління залежно від таких факторів:

- ✓ законодавчі обмеження;
- ✓ розмір банку і масштаби його діяльності;
- ✓ юридичний статус (реалізація відносин власності);
- ✓ спеціалізація чи універсалізація діяльності.

У міжнародній банківській практиці найпоширеніші три види організаційних структур: лінійна, багатолінійна (штабна), лінійно-штабна. Усі вони **ґрунтуються на двох основних принципах**:

- ✓ субординація — інстанції органів управління, що приймають рішення;
- ✓ функціональна спрямованість діяльності — поділ управлінських та виконавських функцій на всіх рівнях.

Найвищим органом управління комерційного банку є **загальні збори** товариства, до компетенції яких належить:

- ✓ визначення основних напрямів діяльності товариства і затвердження його планів та звіту про їх виконання;
- ✓ затвердження річних результатів діяльності банку, порядку розподілу прибутку, строку та порядку виплати дивідендів, визначення порядку покриття збитків;
- ✓ затвердження внутрішніх документів товариства, визначення організаційної структури;
- ✓ деякі інші повноваження.

Загальне керівництво діяльністю банку здійснює **рада банку** (спостережна рада банку), яка контролює діяльність правління банку, а також виконує інші функції, делеговані загальними зборами.

Виконавчим органом банку є правління (дирекція — для ТОВ) або інший орган, передбачений статутом. Типову структуру управління комерційним банком, побудовану за функціональними ознаками, показано на рис. 1.3.

Правління вирішує всі питання, пов'язані з поточною діяльністю банку, крім тих, що належать до компетенції загальних зборів і ради банку. Очолює правління голова, який має заступників (менеджерів, які очолюють структурні підрозділи банку). Голова

правління несе персональну відповідальність перед акціонерами за результати діяльності банку.



Рис. 1.3. Типова організаційна структура комерційного банку

Кредитну стратегію та кредитну політику банку формує кредитний комітет. Він виконує такі функції: затверджує організаційну структуру процесу кредитування, встановлює напрями диверсифікації кредитного портфеля, аналізує кредитний ризик портфеля та інших суттєвих ризиків, що пов'язані з кредитуванням, оцінює адекватність резервів на можливі втрати за позиками, приймає рішення щодо надання «великих» кредитів та періодичне списання безнадійних позик.

Контроль за фінансово-господарською діяльністю банку здійснює ревізійна комісія. Без її висновку загальні збори акціонерів неправомочні затвердити баланс.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ

1. Закон України про банки і банківську діяльність. № 2121-III від 17.01.2001 р.
2. Положення НБУ «Про порядок видачі банкам банківських ліцензій, письмових дозволів та ліцензій на виконання окремих операцій» Постанова Правління НБУ № 275 від 17.07.01 р.
3. Інструкція НБУ № 368 від 28.08.02 р. «Про порядок регулювання діяльності банків України».
4. Указ Президента України «Про заходи щодо зміцнення банківської системи України та підвищення ролі в процесах економічних перетворень» від 14.07.2000 р.
5. Постанова Правління НБУ № 369. від 28.08.2001 р. «Про застосування НБУ заходів впливу за порушення банківського законодавства».
6. Правила організації фінансової та статистичної звітності банків України. Постанова Правління НБУ № 436 від 12.12.97 р.
7. Положення про порядок формування обов'язкових резервів для банків України. Постанова Правління НБУ № 172 від 21.04.04 р.
8. Положення Національного банку України «Про порядок створення і державної реєстрації банків, відкриття їх філій, представництв, відділень». Постанова Правління НБУ № 375 від 31.08.01 р.
9. Банківські операції: Підручник / За ред. А. М. Мороза. — К.: КНЕУ, 2002. — 476 с.
10. Банковское дело: Учебник / Под ред. О. И. Лаврушин. — М.: ФИС, 1999. — 576 с.
11. Біланчук П. Д., Динчик О. Г. та ін. Банківське право: Українське та Європейське. — К.: Алка. 1999. — 400 с.
12. Деньги, кредит, банки: Учебник / Под ред. О. И. Лаврушина. — 2-е изд., перераб. и доп. — VI.: ФИС, 1999. — 464 с.
13. Козюк В. В. Центральний банк і грошово-кредитна політика. — Тернопіль: Джура, 1999. — 260 с.

14. Національний банк і грошово-кредитна політика: Підручник / За ред. А. М. Мороза та М. Ф. Пуховкіної. — К.: КНЕУ, 1999. — 368 с.

15. *Поляков В. П., Московкина Л. А.* Структура и функции центральных банков. Зарубежный опыт: Учеб. пособие. — М.: ИНФРА-М, 1996. — 192 с.

16. *Савлук М. І., Мороз А. М., Коряк А. М.* Вступ до банківської справи. — К.: Лібра, 1998. — 344 с.

17. *Тицкий С. И.* Всемирная история денег, кредита и банков. — К.: Крещатик, 1997. — 837 с.

КОНТРОЛЬ ЗАСВОЄННЯ ТЕМИ

Питання для самооцінювання знань

1. У чому полягає суть грошового ринку?
2. Якою є структура грошового ринку та яке місце на ньому займають банки?
3. Які типи банківських систем ви знаєте?
4. Дайте характеристику поняттю «комерційний банк».
5. Назвіть головні функції комерційних банків.
6. Які критерії класифікації операцій банків ви знаєте?
7. Який порядок створення та організаційна (базова) структура управління комерційного банку?
8. Як здійснюється ліцензування діяльності комерційного банку?
9. Якою є процедура реструктуризації та ліквідації комерційного банку?
10. Назвіть економічні нормативи, що регулюють діяльність комерційних банків.
11. Поясніть порядок, завдання і мету банківського нагляду та контролю.

Питання для семінарського заняття

1. Банківська система, сутність та побудова. Функції банківської системи.
2. Роль та місце центральних банків в економіці. Функції НБУ.
3. Види банків та їх характеристика. Функції, операції та організаційна побудова комерційного банку.
4. Порядок створення й організація діяльності комерційного банку.
5. Ліцензування операцій комерційного банку. Ліцензії на розширення банківської діяльності.
6. Порядок і нормативи регулювання банківської діяльності.
7. Банківський нагляд в Україні.

Питання для самостійного вивчення

1. Порядок створення комерційного банку.
2. Пакет документів. Технічні вимоги.
3. Вимоги до засновників/акціонерів.
4. Ліцензування діяльності комерційного банку.
5. Реструктуризація та ліквідація комерційних банків.
6. Філії та представництва банків.
7. Контроль та оцінювання діяльності банків.

Теми рефератів та доповідей

1. Ліцензування окремих видів операцій комерційних банків.
 2. Характеристика окремих видів банків у зарубіжних країнах.
-
-

Ресурси комерційного банку; кредитний потенціал банку; депозитне та недепозитне залучення коштів; власний капітал; статутний капітал банку; резервний та спеціальні фонди банку; нерозподілений банківський прибуток; основний та додатковий капітал банку; емісійний дохід; достатність капіталу банку; норматив платоспроможності банку; депозит (вклад); депозитна угода; депозитний сертифікат; ощадний сертифікат; строкові та умовні депозити; депозити до запитання; проста та складна ставка відсотка; капіталізація відсотків; фонд гарантування вкладів фізичних осіб; операції РЕПО; кредитні аукціони НБУ; ломбардний кредит; переоблік векселів; рефінансування; облігації та єврооблігації комерційних банків.

2.1. ПРИЗНАЧЕННЯ ТА СТРУКТУРА БАНКІВСЬКИХ РЕСУРСІВ

Успішне функціонування банку значною мірою залежить від його ресурсної бази. Усі джерела формування ресурсів відображаються в пасиві його балансу.

Ресурси банку — це власні кошти банку (власний капітал) і його зобов'язання (залучені ресурси), які використовуються для проведення активних операцій.

Ресурси комерційного банку формуються пасивними операціями за рахунок таких джерел (рис. 2.1):

- ✓ власні кошти засновників та фінансові результати діяльності самого банку;
- ✓ депозитне залучення коштів фізичних та юридичних осіб на різноманітні рахунки;
- ✓ недепозитне залучення коштів від Центрального банку, інших фінансово стійких комерційних банків у якості кредитів, випуск і розміщення власних облігацій та векселів.

Ресурси банку є базою формування його кредитного потенціалу. **Кредитний потенціал банку** являє собою різницю між сумою всіх мобілізованих банком коштів і обов'язкових резервів.

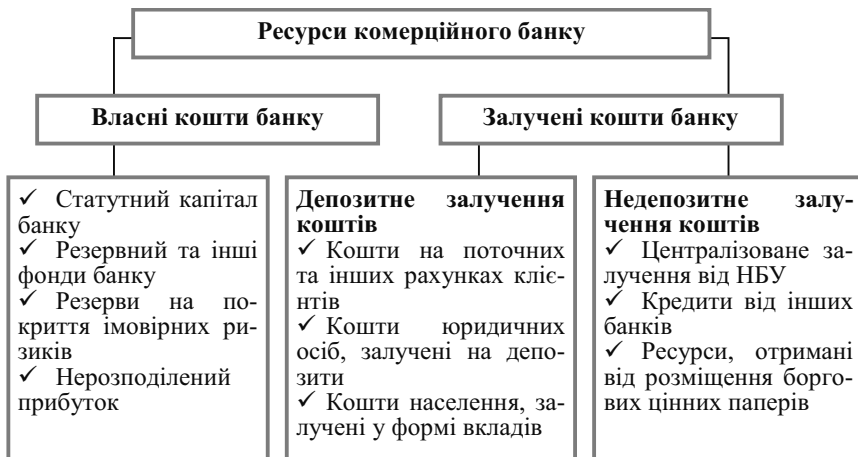


Рис. 2.1. Структура ресурсів комерційного банку

Структура ресурсів окремих комерційних банків є індивідуальною і залежить від ступеня їхньої спеціалізації, особливостей діяльності, стану ринку кредитних ресурсів та інших факторів. Так, універсальні комерційні банки, які здійснюють переважно операції з короткострокового кредитування, як основний вид залучених ресурсів використовують короткотермінові депозити, а іпотечні банки, які займаються довгостроковим кредитуванням під заставу нерухомого майна, мобілізують кошти шляхом емісії довгострокових зобов'язань (іпотечних облігацій).

2.2. ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ВЛАСНИХ КОШТІВ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

Значну роль у забезпеченні надійності банку та ефективності його діяльності відіграє **власний капітал**. Він є джерелом початкових ресурсів банку, відіграє роль амортизатора і гаранта, дає банку можливість виконувати свої зобов'язання в екстремальних ситуаціях. Власний капітал банку виконує такі **функції**:

- ✓ реєстраційну — при створенні кредитної організації;
- ✓ емісійну — при формуванні акціонерного капіталу;
- ✓ регульовальну — є капітальною базою розрахунку економічних нормативів діяльності банку;

✓ резервну (захисну) — забезпечує визначені гарантії вкладникам, кредиторам і клієнтам банку;

✓ оперативну — забезпечує розвиток банку, можливості нарощування обсягу банківських операцій.

Багатофункціональне призначення власного капіталу робить його неоднорідним за своїм складом. **Джерелами формування** власного капіталу банку як правило є:

1. Базою власного капіталу банку є **статутний капітал** — величина, зареєстрована при його реєстрації відповідно до встановленого НБУ мінімально необхідного розміру капіталу для новостворюваних банків. Надалі ця величина може бути переглянута за рішенням його власників, акціонерів чи пайовиків. Формування статутного капіталу залежить від організаційної форми комерційного банку. Якщо банк створюється у формі акціонерного товариства, то статутний капітал формується із суми номінальних вартостей акцій, що розподіляються шляхом відкритої підписки на них або шляхом розподілу всіх акцій між засновниками відповідно до їх частки у статутному капіталі. Якщо банк зареєстрований як товариство з обмеженою відповідальністю, то статутний капітал розподіляється на паї, розмір яких сплачують засновники. Але, незалежно від організаційної форми банку, його статутний капітал формується тільки за рахунок внесків засновників (учасників) банку з обов'язковим підтвердженням аудиторів. Бюджетні, кредитні кошти забороняється використовувати для формування статутного капіталу приватного банку. Статутний капітал державного банку утворюється за рахунок бюджетних коштів.

Режим створення і наповнення фондів та загальних резервів банку регулюється внутрішніми нормативами банку та чинним законодавством.

Емісія акцій як форма створення і поповнення статутного фонду комерційного банку регулюється законами України «Про господарські товариства», «Про цінні папери і фондову біржу». Перший випуск акцій банку має повністю складатися з простих акцій. Реєстрація і реалізація банком-емітентом першого випуску акцій звільняється від оподаткування на операції з цінними паперами.

Усі випуски акцій банками типу відкритих акціонерних товариств підлягають реєстрації у Державній комісії з цінних паперів та фондового ринку (ДКЦПФР). При повторній емісії банки можуть випускати привілейовані акції. Для отримання права на повторну емісію акцій банк має бути беззбитковим, не підлягати санкціям НБУ, не мати прострочену заборгованість перед бю-

джетом і кредиторами. Для реєстрації випуску акцій банк-емітент складає проспект емісії. При першій емісії його готують засновники, при наступній — правління банку. В проспекті емісії містяться дані про банк, його фінансовий стан, інформація про попередні випуски цінних паперів.

2. Резервний фонд комерційного банку. Це грошові ресурси, що резервуються банком для забезпечення непередбачених витрат, покриття збитків від банківської діяльності, а також виплати дивідендів за привілейованими акціями, якщо недостатньо прибутку. Наявність коштів у ньому забезпечує стійкість комерційного банку, зменшує вірогідність його банкрутства. Розмір резервного фонду та щорічних внесків до нього встановлюється зборами акціонерів і фіксується в установчих документах, але він не може бути меншим ніж 25% статутного фонду, а розмір відрахувань — меншим ніж 5% чистого прибутку.

3. Спеціальні фонди (фонд основних коштів, фонд переоцінки основних засобів та інші), які призначені для виробничого та соціального розвитку банку. Порядок формування і використання цих коштів визначається статутними документами банку. Формуються ці фонди за рахунок прибутку.

Елементом резервного капіталу є загальні резерви, призначені для покриття можливих збитків за операціями банку. Їх відмінність від резервного фонду полягає в тому, що вони мають більш конкретне призначення (наприклад, створюються для зниження негативних наслідків у зв'язку з неповерненням кредитів, виникненням збитків від операцій з валютою та цінними паперами, що знаходяться в розпорядженні банку). Загальні резерви створюються з чистого прибутку, що залишається в банку після сплати податків.

4. Нерозподілений прибуток — джерело внутрішнього походження. За своїм змістом він є резервом банку, який залишається після розподілу чистого прибутку на сплату податку, формування резерву та виплату дивідендів власникам і призначається на капіталізацію, тобто на розширення банківського бізнесу. Оскільки розмір усіх відрахувань (крім дивідендів) завчасно визначено, то залишок нерозподіленого прибутку за минулий рік залежить головним чином від розміру дивідендів, які повинні сплачуватися акціонерам.

Розмір власного капіталу комерційного банку залежить від таких **факторів**:

✓ рівня мінімальних вимог НБУ до статутного фонду (це мінімальний розмір сплаченого статутного фонду банку);

✓ специфіки клієнтури. За значної кількості невеликих вкладників власного капіталу потрібно буде менше ніж за наявності великих вкладників;

✓ характеру активних операцій. Наявність значного обсягу ризикованих операцій потребує відносно більшого розміру власного капіталу.

Українська методика визначення капіталу банку і розрахунку його достатності впливає з рекомендацій Базельського комітету. Банк міжнародних розрахунків у м. Базелі в 1987—1988 рр. затвердив основні стандарти оцінки банківського капіталу. Згідно з цими рекомендаціями капітал банку поділяють на основний (капітал I рівня) та додатковий (капітал II рівня).

Капітал поділяється на два рівні:

1. **Основний** (первинний, капітал I рівня) — акції або паї, емісійні доходи; частина фондів і частина прибутку звітного періоду.

Під **основним капіталом** треба розуміти постійну (незмінну за вартістю) частину капіталу, що може бути використана на покриття будь-яких збитків.

2. **Додатковий** (вторинний, капітал II рівня) — величина, що змінюється залежності від зміни вартості активів або ринкових ризиків, зокрема резерви під кредитні ризики (I група) і частина резервів за цінними паперами.

Емісійний дохід — дохід, утворений від продажу акцій за ціною, вищою ніж номінальна.

Фінансова стійкість будь-якого комерційного банку може характеризуватися за такими напрямками:

- ✓ розмір капіталу;
- ✓ структура (частка його окремих складових);
- ✓ темп зростання як капіталу в цілому, так і окремих його складових;
- ✓ нетто — частка власних засобів.

Достатність капіталу — відносний показник, що характеризує діяльність банку з погляду його стійкості при виникненні різних ризиків за активними операціями банку. Визначається за формулою

$$Д = \frac{K \geq 10\%}{A \cdot P}, \quad (2.1)$$

де Д — показник достатності капіталу комерційного банку;

К — капітал банку;

А — активи банку;

Р — показник ризикованості активів.

Достатність капіталу комерційних банків України відповідає Базельським угодам і регулюється такими показниками:

- ✓ норматив капіталу;
- ✓ мінімальний розмір статутного капіталу;
- ✓ норматив платоспроможності банку;
- ✓ норматив достатності капіталу.

Норматив платоспроможності банку — співвідношення капіталу і сумарних активів з важених на відповідний коефіцієнт за ступенем ризику:

$$H_3 = \frac{K}{A_p} \cdot 100\% \geq 10\%, \quad (2.2)$$

де H_3 — норматив платоспроможності банку;

K — капітал банку;

A_p — активи, зважені на коефіцієнт ризику.

Норматив достатності капіталу — це співвідношення капіталу до загальних активів банку, зменшених на суму створених відповідних резервів:

$$H_4 = \frac{K}{A_3} \cdot 100\% \geq 4\%, \quad (2.3)$$

де H_4 — достатність капіталу;

K — капітал;

A_3 — загальні активи.

Основними джерелами збільшення капіталу банку можна вважати:

- ✓ довипуск акцій за акціонерної форми організації банку;
- ✓ додаткові внески засновників при пайовій формі організації банку;
- ✓ використання прибутку та емісійного доходу для збільшення капіталу (створення резервного та інших фондів);
- ✓ субординовані борги (кредит, отриманий банком у національній валюті на термін, не менший ніж 5 років).

2.3. ЗАЛУЧЕННЯ КОМЕРЦІЙНИМИ БАНКАМИ КОШТІВ НА ВКЛАДИ ТА ДЕПОЗИТИ

Залучені кошти комерційного банку формуються за рахунок грошових коштів, що акумулюються на депозитних рахунках клієнтів та емісії цінних паперів власного боргу цього банку, отри-

маних міжбанківських кредитів. Вони становлять найбільшу частку в структурі пасивів банку.

Розмір і структура залучених ресурсів банку залежить від:

- ✓ спеціалізації банку;
- ✓ кон'юнктури банківського ринку;
- ✓ макроекономічної ситуації;
- ✓ регулювальної політики Національного банку України;
- ✓ принципове значення для залучених грошових коштів має розмір відсоткової ставки по вкладах;
- ✓ відсоткові ставки вищі, ніж в інших банках, за рівних умов забезпечують приток грошових коштів і навпаки.

Комерційні банки залучають вільні грошові кошти юридичних та фізичних осіб шляхом виконання депозитних операцій, у процесі яких використовують різні види банківських рахунків. Проте практично всі клієнтські рахунки відносяться до депозитних. Депозитним може бути будь-який відкритий клієнту в банку рахунок, на якому зберігаються його кошти (рис. 2.2).

Депозити до запитання — форма депозиту, за якою внески вилучаються частинами або цілком у будь-який термін за вимогою вкладника. До цієї форми організації депозитних відносин між банком та клієнтом можна віднести розрахункові, поточні рахунки клієнтів і кореспондентські рахунки банків.

Розрахункові рахунки — це робочі рахунки юридичних осіб. Їхні філії, бюджетні організації і фізичні особи можуть відкривати **поточні рахунки**. **Кореспондентські рахунки** використовуються по розрахунках з іншими банками.

Строковий депозит — внесок, для якого встановлено визначений термін перебування коштів у розпорядженні банку:

- | | |
|----------------|---------------------|
| ✓ до 30 днів; | ✓ 181 день — 1 рік; |
| ✓ 31—90 днів; | ✓ 1—3 роки; |
| ✓ 91—180 днів; | ✓ понад 3 роки |

Умовний депозит називається умовним тому, що договір передбачає зберігання незначної суми коштів на такому рахунку протягом невизначеного строку. Але клієнт не може зняти з нього кошти за своїм бажанням, бо такий депозит відкривається як супровід до платіжної картки, на якій не встановлено не знижувальний ліміт. Зняти кошти, що знаходяться на такому умовному депозитному рахунку, можна лише заклавши і картковий рахунок.

Депозитний сертифікат — це письмове свідоцтво банку про внесення юридичною особою грошових коштів на депозит. Він може використовуватись його власником як платіжний засіб і ма-

ти обіг на фондовому ринку. Депозитний сертифікат має істотну перевагу над строковим депозитом. Завдяки вторинному ринку цінних паперів сертифікат може бути достроково проданий власником іншій особі з отриманням певного доходу за час зберігання і без зміни при цьому обсягу ресурсів банку. В той же час дострокове вилучення власником строкового депозиту означає для нього втрату доходу, а для банку — втрату частини ресурсів.

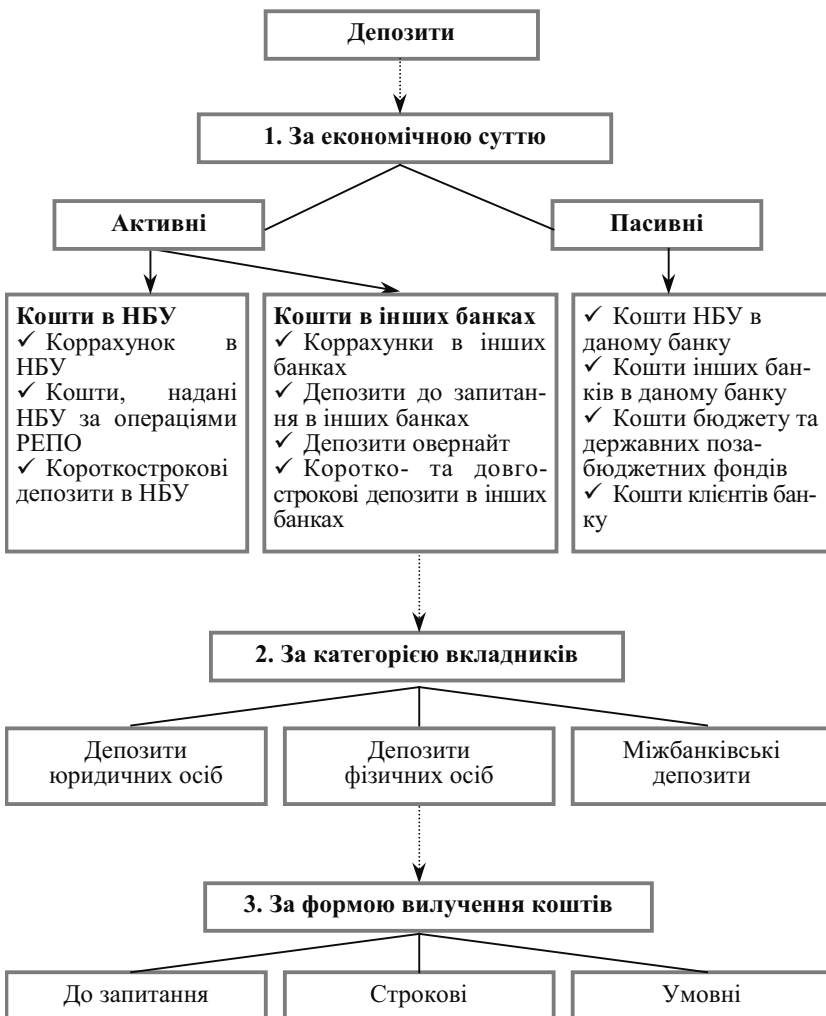


Рис. 2.2. Класифікація депозитів

Однією із форм строкових депозитів є **сертифікати**, які бувають депозитними та ощадними. Депозитні сертифікати надаються юридичним особам, а ощадні — фізичним. Сертифікати можуть класифікуватись і за такими ознаками:

- ✓ спосіб випуску (у разовому порядку і серіями);
- ✓ спосіб оформлення (іменні і на пред'явника);
- ✓ термін обертання (строкові і до запитання);
- ✓ умови сплати відсотків (авансом, з регулярною сплатою відсотків по закінченні розрахункового періоду та з виплатою відсотків у день погашення сертифіката).

Ощадний сертифікат — це документ, що оформлюється банком для фізичної особи. Часто супроводжується видачею ощадної книжки, у якій відображаються усі операції по рахунку.

Отже, відносини по формуванню банківського капіталу за рахунок депозитів мають відповідне юридичне оформлення — депозитну угоду.

Депозитна угода укладається між банком та юридичною (фізичною) особою в двох примірниках. Один з них зберігається у банку, а інший — у клієнта. Укладена угода засвідчує право комерційного банку керувати на свій розсуд залученими грошовими коштами і право вкладників отримувати у встановлений термін суму депозиту та належних відсотків. У ній передбачається:

- ✓ дата внесення депозиту та кінець дії угоди;
- ✓ сума депозиту;
- ✓ форма зарахування коштів на депозитний рахунок;
- ✓ відсоткова ставка за користування депозитом (може бути як фіксованою, так і плаваючою);
- ✓ періодичність сплати відсотків;
- ✓ порядок повернення депозиту та відсотків після закінчення строку зберігання коштів;
- ✓ права, зобов'язання та відповідальність сторін тощо.

В угоді проставляється номер відкритого особового депозитного рахунку. Усі особові рахунки вкладників підлягають реєстрації як у бухгалтерії, так і в депозитному відділенні банку.

Комерційний банк відкриває клієнту депозитний рахунок на підставі таких **документів**:

- ✓ депозитної угоди;
- ✓ нотаріально завірених: картки зі зразками підписів та відбитком печатки, копій статутних документів та свідоцтва про реєстрацію (для юридичних осіб);

✓ паспорта (або документа, що його замінює), копії ідентифікаційного коду і зразка підпису (для фізичних осіб).

Датою відкриття депозитного рахунку є дата надходження грошей на депозитний рахунок. Форма надходження грошей обумовлюється угодою. Юридичні особи мають право перераховувати кошти на депозитний рахунок тільки з поточного рахунку, а фізичні особи можуть вносити кошти готівкою або перераховувати з поточного рахунку.

Згідно з депозитною угодою можуть бути передбачені додаткові надходження грошей на депозитні рахунки — рахунки з можливістю поповнення. Строкові депозити не використовуються для здійснення поточних платежів. Часткове вилучення коштів з депозиту передбачено тільки для окремих типів ощадних вкладів (пенсійних, для зарахування заробітної плати та ін.).

Дострокове закриття депозитного рахунку можливе на підставі заяви або клопотання вкладника, і за це банк може встановлювати штрафні санкції у вигляді зниження обіцяної відсоткової ставки. Іноді для цього використовується спеціальний коефіцієнт, на який множиться передбачена в угоді відсоткова ставка. Такий коефіцієнт, як правило, диференціюється залежно від строку фактичного перебування коштів на рахунку.

Оптимальна структура депозитної бази ресурсів банку визначається за критеріями ліквідності і прибутковості. Депозити до запитання виступають дешевим ресурсом через те, що є нестабільними: у будь-який час кошти з цих рахунків за вимогою клієнтів можуть бути вилучені шляхом видачі готівки, виконання платіжних доручень, сплати чеків або векселів. Разом з тим клієнти банку не повністю використовують кошти на депозитних рахунках, в результаті чого на них постійно є стабільний залишок коштів, який комерційні банки використовують для здійснення активних операцій. Відсоткові ставки нараховуються на залишки ресурсів у мінімальних розмірах (ряд комерційних банків України виплачує 2—4% річних) або не нараховуються взагалі. В останньому випадку комерційний банк не стягує з клієнта щомісячної плати за обслуговування рахунка. Низька депозитна ставка зменшує відсоткові витрати банку, але їхня висока частка може послабити його ліквідність.

Строкові депозити — найбільш прогнозована частина залучених грошових коштів, які можуть спрямовуватись у кредити на визначені терміни під вищий відсоток. Однак чим більший термін депозиту, тим дорожче залучення цього ресурсу для банку.

Нарахування відсотків за вкладками

За користування залученими коштами комерційні банки сплачують вкладникам відсотковий дохід, який може виплачуватись авансом, періодично (щомісяця, один раз на квартал, за підсумками року) та після закінчення строку дії депозиту. Відсоток — це ціна позичкового капіталу. Кількісне визначення відсотка — ставка або норма відсотка. Відсоток за вкладками — основний стимул залучення коштів від клієнтів. Відсоткова політика банку є інструментом регулювання структури банківського капіталу.

Фактори, що впливають на відсоткову ставку:

- ✓ ставка рефінансування Національного банку України;
- ✓ ставки, виплачувані іншими банками;
- ✓ термін і розмір внеску;
- ✓ вид внеску;
- ✓ способи нарахування відсотків, використовуваних банками.

Відсотки підлягають нарахуванню щомісяця, не пізніше, ніж в останній робочий день місяця. Нараховані, але не сплачені відсотки відносять до нарахованих витрат. Нараховані за депозитами відсотки відображаються в балансі на перше число наступного місяця як зобов'язання банку, а в звіті про прибутки і збитки — як понесені витрати.

У банківській практиці використовується три методи визначення кількості днів для розрахунку відсотків:

1) метод «факт/факт» — при розрахунку суми відсотків береться фактична кількість днів у місяці та році;

2) метод «факт/360» — при розрахунку суми відсотків береться фактична кількість днів у місяці, але умовно в році — 360 днів;

3) метод «30/360» — при розрахунку суми відсотків береться умовна кількість днів у місяці — 30 та в році — 360.

Незалежно від методу розрахунку відсотків при визначенні кількості днів враховується перший день і не враховується останній день угоди.

Способи нарахування відсотків за вкладками

Загальною умовою нарахування відсотків на конкретний внесок є використання річної ставки відсотка. Сума нарахованих за рік відсоткових грошей (I) обчислюється за формулою:

$$I = (P \cdot i) : 100, \quad (2.4)$$

де I — річна сума відсоткових грошей;

P — сума, на яку нараховують відсотки, як правило, це та сума, що була покладена на депозит;

i — річна ставка відсотків.

У разі, якщо термін вкладу має строк, що триває більше ніж один рік, наприклад, декілька років (n):

$$I = (P \cdot i \cdot n) : 100 \quad (2.5)$$

Якщо строк вкладу менший ніж один рік (наприклад 6 місяців), то суму відсоткових грошей вираховують за формулою

$$I = [P \cdot i \cdot (n : 2)] : 100, \quad (2.6)$$

або в днях:

$$I = [P \cdot i \cdot (\text{строк у днях})] : 100 \cdot \text{на кількість днів у році.} \quad (2.7)$$

Сума депозиту з нарахованими на неї відсотками являє собою **нарошену суму внеску**. Вона може бути нарахована з використанням простого або складного відсотка.

Проста ставка відсотка — відсоток нараховується на вихідну величину внеску.

Складна ставка відсотків (капіталізація відсотків) — нараховується в кожен наступний період на первинну суму депозиту з нарахованими за попередні періоди відсотками. Складні відсотки доцільно застосовувати в тому випадку, коли виплата відсоткового доходу здійснюється по закінченні терміну дії депозитної угоди.

2.4. ДІЯЛЬНІСТЬ ФОНДУ ГАРАНТУВАННЯ ВКЛАДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

Фонд гарантування вкладів фізичних осіб (ФГВФО) є державною спеціалізованою установою, яка виконує функції державного управління у сфері гарантування вкладів фізичних осіб. Основною ціллю діяльності Фонду в Україні є захист прав та інтересів фізичних осіб — вкладників банків.

Фонд створений на виконання Указу Президента України № 996/98 від 10 вересня 1998 року та функціонує на засадах, встановлених Законом України від № 2740-III 20 вересня 2001 р. «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб». До реєстру Фонду включені 154 банків-учасників та 9 банків тимчасових учасників.

Керівним органом Фонду є адміністративна рада, яка формується шляхом делегування до її складу двох представників Кабінету Міністрів України, двох представників НБУ та одного представника АБУ (Асоціації банків України).

Фонд гарантує вклади громадян, які розміщені в банках — учасниках Фонду в національній та іноземній валюті, включаючи відсотки, в розмірі вкладів, але не більше ніж 5000 грн за вкладом в кожному банку на день настання недоступності вкладів. Вклади до 1 грн не відшкодовуються.

Розмір відшкодування може бути збільшений за рішенням адміністративної ради Фонду. Вкладники набувають право на одержання гарантованої суми за вкладом за рахунок коштів Фонду в грошовій одиниці України (не залежно від валюти вкладу) з дня настання недоступності вкладів. Недоступність вкладів — неможливість одержання вкладу вкладником відповідно до умов договору, яка настає з дня призначення ліквідатора банку — учасника (тимчасового учасника) Фонду. Протягом трьох років з дня призначення ліквідатора банку-учасника фізична особа може звертатися з вимогою про відшкодування. З такою вимогою можуть звертатися і спадкоємці вкладника банку-учасника.

Банки — учасники Фонду мають відповідне свідоцтво, що підтверджує їх участь у ФГВФО. ВАТ «Державний ощадний банк України» не є учасником Фонду. У разі порушення банком — учасником ФГВФО вимог Закону України від № 2740-III 20 вересня 2001 року «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб» банк переводиться до категорії тимчасового учасника, що підтверджується довідкою тимчасового учасника.

Фонд не відшкодовує гарантовану суму за вкладом фізичних осіб у банку, переведеного до категорії тимчасового учасника Фонду, якщо ці вклади були залучені ним з дати отримання повідомлення про переведення до такої категорії. Після переведення до категорії тимчасового учасника банк зобов'язаний попередити в письмовій формі фізичних осіб при укладенні з ними нових угод на залучення вкладів, про те, що Фонд не гарантує відшкодування за цими вкладом.

Двічі на рік Фонд публікує в офіційних засобах масової інформації (зокрема в газеті «Урядовий кур'єр») реєстр банків — учасників та тимчасових учасників Фонду. Інформація про зміни в реєстрі публікується додатково протягом 14 днів після внесення таких змін.

На поточний момент (кінець 2006 року) Фонд здійснює виплати відшкодування вкладникам банків: «АКБ «Росток Банк», «АТ «Наш Банк», «АКБ «ОЛБанк», «АБ «Аллонж», «АКБ «Прем'єр Банк».

2.5. НЕДЕПОЗИТНЕ ЗАЛУЧЕННЯ КОШТІВ КОМЕРЦІЙНИМИ БАНКАМИ В УКРАЇНІ

Недепозитне залучення коштів комерційними банками відбувається шляхом продажу ним власних боргових зобов'язань на грошовому ринку або через отримання позики централізованим шляхом від НБУ чи на міжбанківському ринку — від іншого комерційного банку.

Метою недепозитного залучення коштів комерційним банком є:

- ✓ поповнення вільного банківського капіталу, що буде спрямовано на розширення кредитного та інвестиційного портфеля комерційного банку або ж на операції, що мають фондовий характер — зміцнення, оновлення чи розширення матеріальної бази банку;

- ✓ поповнення ліквідних коштів банку. Згідно з нормативами, встановленими НБУ, банки зобов'язані постійно мати у своєму розпорядженні вільні високо ліквідні кошти.

Якщо недепозитне залучення грошових ресурсів здійснюється для поповнення ліквідних коштів, комерційні банки, як правило, вдаються до запозичення їх від НБУ або від іншого комерційного банку на міжбанківському кредитному ринку. Зазвичай такі кредити є короткостроковими. Міжбанківські кредити дають можливість комерційному банку виконувати вимоги НБУ з обов'язкового резервування, забезпечують ліквідність комерційного банку та задовольняють потреби його клієнтів у грошових коштах. Саме тому стійкі банки, що мають надлишок ресурсів, за сприятливої ринкової кон'юнктури охоче вдаються до розміщення тимчасово вільних коштів в інших банках.

До суттєвих переваг міжбанківського кредиту, на відміну від депозитного залучення коштів, необхідно також віднести те, що запозичення відбувається оперативно та досить легко — немає потреби на здійснення маркетингових досліджень, реалізації маркетингової стратегії, а також відпадає потреба розбудови відповідної інфраструктури, яка є необхідною для ефективного залучення депозитів. На кошти, що залучені на міжбанківському ринку, не розповсюджуються вимоги обов'язкового резервування, бо вони не є депозитами, але як і витрати по виплаті депозитних відсотків, обслуговування міжбанківського кредиту включається до валових витрат комерційного банку.

Як уже зазначалося, міжбанківський кредит, як правило короткостроковий. Зокрема виділяють:

1. Добові міжбанківські кредити (овернайт) — це, як правило, незабезпечені позички, які надаються банкам з доброю репутаці-

єю, часто укладаються без документальної фіксації. В окремих випадках кредитор може вимагати заставу (наприклад, у вигляді державних цінних паперів).

2. Строкові кредити видаються на строк від кількох днів до кількох місяців (середньострокові — від одного до семи днів, короткі — від 10 днів до одного місяця). Здійснюється оцінювання кредитоспроможності банку-позичальника та обов'язково укладається кредитна угода.

3. У міжнародній практиці існують також безстрокові кредити — строки угоди автоматично подовжуються щодня, доки одна зі сторін не прийме рішення про розірвання такої угоди.

На міжбанківському кредитному ринку переважають взаємні кредити, що надаються комерційними банками, але НБУ, серед інших не менш важливих функцій, має й функцію «банк банків» та виступає кредитором «останньої інстанції» для комерційних банків.

НБУ надає кредити комерційним банкам для підтримання їх ліквідності в суворій відповідності до монетарної політики, а при кризових ситуаціях він може надавати стабілізаційні кредити.

Внаслідок нестабільності політичної та економічної ситуації наприкінці листопада 2004 р. Національний банк спостерігав негативні тенденції — зниження ліквідності банківської системи, підвищений попит на іноземну валюту.

З метою стабілізації ситуації Національний банк своєю постановою № 576 від 30.11.04 р. ввів тимчасове обмеження (до 31.12.04 р.) на дострокове зняття депозитів фізичними та юридичними особами, строк яких ще не закінчився.

Було введено фінансовий моніторинг операцій готівкового валютного обміну на суму більше ніж 1000 \$, обмеживши видачу готівки з банкоматів до 1500 грн на ден, та обмеживши суму, яку можуть знімати юридичні особи з рахунків до 80 000 грн на місяць (за винятком готівки на виплату заробітної плати, соціальних виплат матеріальної допомоги).

Крім того, Національний банк України зафіксував для Комерційних банків максимальний об'єм активного портфеля банків на рівні 30 листопада 2004 р. і заявив про готовність підтримувати ліквідність банків шляхом надання їм стабілізаційних кредитів. Постановою № 609 від 09.12.04 р. було розширено перелік імовірної застави за стабілізаційними кредитами:

- ✓ нерухоме майно, що належить комерційному банку;
- ✓ майнові права за угодами раніше наданих банками кредитами (за умови забезпечення їх майновими правами на нерухоме майно);

- ✓ гарантії інших банків;
- ✓ державні ЦП внутрішніх та зовнішніх позик;
- ✓ муніципальні облігації;
- ✓ корпоративні права та облігації підприємств, що вільно обертаються на фондовому ринку;
- ✓ інше високоліквідне майно.

Скористатися цією можливістю вважали за потрібне 35 банків. Було видано також кредитів у грудні 2004 р. на суму 1 млрд грн терміном до 1 року під 15% річних. З покращенням ситуації в січні 2005 р. Національний банк зажадав повернення виданих кредитів і банки одразу повернули 0,7 млрд грн (із 1 млрд отриманих).

Як уже зазначалося у п. 1.2, комерційні банки можуть отримувати кредити від НБУ шляхом:

1. **Надання ресурсів через кредитні аукціони.** Єдиним продавцем кредитних ресурсів на подібних аукціонах є НБУ. До участі допускаються комерційні банки, що додержуються економічних нормативів, установлених НБУ, своєчасно подають центральному банку звітність і погашають раніше отримані кредити. Один банк не може одержати більше ніж 50% суми, запропонованої до продажу на кредитному аукціоні. Розрізняють відсоткові та кількісні кредитні аукціони. На відсотковому аукціоні предметом торгів є відсоткова ставка за кредитом, а на кількісному вона визначена заздалегідь. Філії комерційних банків, а також комерційні банки, діяльність яких триває менше року, до участі в кредитних аукціонах не допускаються. Комерційним банкам, чії заявки на аукціоні задоволені, видається свідоцтво про купівлю кредитів. Це свідоцтво та інші документи, необхідні для оформлення кредитного договору, комерційний банк надає регіональному управлінню НБУ. Після оформлення кредитного договору регіональне управління НБУ перераховує суму кредиту на кореспондентський рахунок комерційного банку. З метою контролю за своєчасним поверненням цих кредитів укладається договір про забезпечення повернення отриманих кредитів.

2. **Операції РЕПО.** Операція РЕПО є досить специфічною для кредитної угоди, оскільки об'єднає в собі дві угоди з купівлі-продажу. Перша (пряме РЕПО) — купівля НБУ ОВДП в комерційного банку, а друга (зворотне РЕПО) передбачає їх обов'язковий зворотний продаж на встановлену дату і наперед за встановленою ціною. Особливим є те, що пакет ОВДП виступає тут не об'єктом застави, а об'єктом купівлі-продажу. НБУ в такий спосіб унеможливує несплату комерційним банком боргу — він є власником визначених РЕПО угодою ОВДП.

3. **Ломбардного кредитування.** За такого способу отримання кредиту комерційним банком передбачається надання кредиту під забезпечення цінних паперів, які входять до ломбардного списку центрального банку. В Україні як застава виступають облігації внутрішніх державних позик. Ломбардна ставка НБУ є одним з інструментів грошово-кредитної політики і знаходиться на вищому рівні, ніж облікова ставка. Ці кредити надаються на строк до 30 днів на підставі укладеної кредитної угоди. Заборгованість комерційного банку за таким кредитом не повинна перевищувати 75% вартості цінних паперів, які перебувають у забезпеченні. На момент дії угоди ця сукупність ОВДП блокується на ДЕПО-рахунку в депозитарії і не доступна для комерційного банку. У випадку зниження вартості цінних паперів НБУ вимагає поповнення портфеля ОВДП, що передані у забезпечення.

4. **Рефінансування комерційних банків у формі переобліку векселів.** Здійснюється, як правило для підтримання ліквідності комерційного банку на визначеному законодавством рівні. В угоді беруть участь портфелі врахованих банком-позичальником комерційних векселів. Сума позики не може перевищувати 50—70% від теперішньої вартості векселів. Строк оплати за векселями не може бути меншим за термін, на який комерційний банк отримує позику від НБУ (60—75 днів). Крім цього, комерційний банк зобов'язаний викупити перезаставлені векселі за 10—15 днів до настання строку їх погашення. На поточний момент ця форма кредитування комерційних банків рідко використовується, оскільки рівень розвитку цього фінансового інструмента низький. Низька й якість цих цінних паперів — частою є практика непогашення комерційних векселів.

Іншим способом розширення ресурсної бази комерційного банку є випуск ним боргових зобов'язань — банківських векселів та облігацій. Згідно із законодавством України, комерційним банкам на поточний момент заборонено випускати банківські векселі. Тому вітчизняні банки дедалі активніше вдаються до позичення коштів на тривалий термін (від одного року) шляхом випуску облігацій та єврооблігацій.

Процедура випуску облігацій в Україні регулюється спеціальною нормативною базою, зокрема Законом України «Про цінні папери та фондову біржу» та постановами державної комісії з цінних паперів та фондової біржі.

Згідно зі статтею 10 цього закону, **облігація** — цінний папір, що засвідчує внесення її власником грошових коштів і підтверджує зобов'язання відшкодувати йому номінальну вартість цього

цінного папера в передбачений у ньому строк з виплатою фіксованого відсотка. Саме те, що плата за користування позиченим капіталом за рахунок емісії облігацій є, як правило, фіксованою і те, що комерційний банк отримує ресурси на тривалий період, ставить облігації у ранг привабливих фінансових інструментів. Не останню роль у цьому відіграє й те, що залучені таким шляхом кошти не оподатковуються і виплати з обслуговування боргу відносяться на валові витрати. Можливість конвертації їх у акції комерційного банку, разом з визначеним відсотковим доходом, робить їх привабливими і для інвесторів. Для комерційного ж банку, в свою чергу, вони є привабливими також тому, що не дозволяють власникам облігацій втручатися у процес управління банком, не потребують застави і тим, що при потребі можна випустити нові облігації для реструктуризації попереднього боргу.

До недоліків такого методу формування ресурсної бази комерційного банку можна віднести додаткові витрати на випуск облігацій (за бездокументарної форми — від 1,2%, а за документарної — від 3,1%) та існування ризику того, що розміщення облігацій у повному об'ємі не відбудеться. Також важливо відзначити, що для випуску облігацій в Україні позичальник зобов'язаний мати рейтингову оцінку, виставлену агенцією кредит-Рейтинг, яка на поточний момент займає монопольну позицію та монопольно встановлює ціну на таку послугу.

Для початку визначаються головні параметри майбутньої емісії — цілі використання залучених коштів, номінал облігацій, коло імовірних інвесторів (за рахунок невеликого номіналу є можливість залучити до співпраці значно ширше коло інвесторів), вид облігацій, форма їх випуску, порядок розміщення та особу андерайтера, визначення платіжного агента з розміщення та погашення облігацій. Визначити також необхідно й час, найбільш вдалим за прогнозами для проведення таких запозичень. У 2004 р. було декілька випадків, коли емітенти були змушені припинити розміщення своїх облігацій у зв'язку з несприятливою ситуацією на ринку, а продовжили запозичення під вищий відсоток.

Рішення про випуск облігацій оформлюється протоколом (проспектом). Проспект емісії має містити такі відомості:

- ✓ найменування емітента, його місцезнаходження;
- ✓ про статутний капітал, результати господарської діяльності;
- ✓ про розміщення попередніх емісій облігацій та результати їх погашення;
- ✓ мета випуску;

- ✓ вид облігацій (документарні/бездокументарні, іменні/на пред'явника, ринкові/з обмеженим колом покупців, відсоткові/безвідсоткові);
- ✓ загальна сума емісії;
- ✓ кількість та номінал облігацій (останнім часом більшість облігацій випускаються номіналом у 1000 грн);
- ✓ порядок випуску, виплати доходу та погашення облігацій;
- ✓ порядок оголошення про виплату доходу та погашення облігацій.

Після цього керівництво комерційного банку готує документи на реєстрацію емісії облігацій. Перелік необхідної документації наведено в Положенні про порядок реєстрації випусків цінних паперів та інформації про їх емісію (07—01/98), затвердженому Рішенням ДКЦПФР № 36 від 12.02.1998. Реєстрація емісії має бути проведена в терміни, що не перевищують 30 днів з моменту подання документів.

Якщо отримано рішення про реєстрацію емісії в ДКЦПФР, емітент має право розмішувати оголошення про емісію в газетах «Урядовий кур'єр», «Голос України», «Українська інвестиційна газета», «Цінні папери України», «Ділова Україна», «Негоціант», «Фондова панорама». Тепер банк може розпочати друкувати облігації. Друкуватимуть банкотно-монетний двір НБУ та спеціальні поліграфічні підприємства, що мають дозвіл Міністерства фінансів.

Якщо облігації випускаються в бездокументарній формі, то на період проведення підписки оформлюється глобальний сертифікат, що має зберігатися в депозитарії. Якщо емісія відбулася, тимчасовий глобальний сертифікат замінюють на постійний, що зберігається до погашення облігацій там само.

Основні моменти процесу розміщення облігацій регулюється законом України «Про цінні папери та фондову біржу», а особливості проведення конкретного розміщення описані в проспекті емісії. Там же описано умови сплати доходу та погашення облігацій. Якщо строки виплат або їхні об'єми не дотримано, то кредитори мають право звернутися до суду. Після погашення облігацій у 7-денний термін банк має надати в ДКЦПФР звіт про результати їх погашення.

Бувають випадки, коли банк вважає за потрібне реструктуризувати цю позику, випустивши нові облігації. Але це треба робити заздалегідь, визначивши коло осіб, що задовольняться таким поворотом подій.

Але фінансова система країни в цілому не в змозі поки що задовольнити попит комерційних банків на «довгі» інвестиційні ресурси, а на світових ринках можна знайти недорогі ресурси. Тому останнім часом більшість системоутворюючих комерційних банків вдавалася до міжнародних запозичень шляхом випуску єврооблігацій та отриманням синдигованих міжнародних кредитів. **Єврооблігації** — цінні папери, що розміщуються на міжнародних та іноземних фондових ринках і підтверджують зобов'язання держави або підприємства відшкодувати пред'явникам цих облігацій їх номінальну вартість з виплатою доходу відповідно до умов випуску облігацій.

Єврооблігації — цінні папери, що були випущені у валюті, яка, як правило, є іноземною для емітента. Їх розміщують за допомогою міжнародного синдикату андеррайтерів серед зарубіжних інвесторів, для яких ця валюта також, як правило, є іноземною.

Крім вищезгаданих переваг облігацій як методу оформлення запозичень, додатковою перевагою для емітента є формування кредитної історії на міжнародному ринку капіталу.

Щодо негативних моментів випуску єврооблігацій, то слід виділити такі: тривалий та складний процес організації емісії, а також вимоги, яким має відповідати емітент та облігації, що він випускає. Так, у випуску облігацій беруть участь до 10 фінансових і юридичних посередників (консультантів), рейтингових агентств та аудиторських компаній. При цьому строк підготовки першого випуску може розтягнутися на 4—5 місяців.

Щодо технології випуску, то вона виглядає так. Процес випуску єврооблігації можна розподілити на 4 етапи:

- 1) прийняття рішення щодо випуску облігації та вибір посередників;
- 2) структурування випуску облігацій;
- 3) проведення аудиту, отримання рейтингу й підготовка інвестиційного меморандуму;
- 4) проведення road show і розміщення облігацій.

На першому етапі банк приймає рішення: чи цікавий взагалі йому випуск єврооблігацій, на яких умовах можна розмістити майбутні боргові зобов'язання? Якщо банк вирішує йти далі, то він за допомогою організатора випуску підписує угоди з посередниками і консультантами, які братимуть участь в організації емісії. Їх може бути до 10 і більше. До їх складу, зокрема, входять:

- ✓ лід-менеджери і менеджери випуску;
- ✓ платіжний агент, трасти (довірена особа), банк-емітент сертифікатів;
- ✓ юридичні консультанти.

Протягом другого етапу узгоджуються умови випуску облігацій. Базові параметри емісії — це її об'єм, строк обігу і ставка розміщення. В ході структурування випуску ці параметри узгоджуються заздалегідь. Кінцева ставка, об'єм і навіть строк обігу вказуються в інвестиційному меморандумі вже після проведення road show, на основі поданих інвесторами заявок.

Додаткових умов випуску багато, і вони визначають немало прав та обов'язків інвесторів і емітента. Зокрема, вони можуть відбиватися у:

- ✓ праві інвестора достроково викуповувати облігації;
- ✓ обмеженні зміни структури власності боржника;
- ✓ обмеженні збільшувати заборгованість компанії вище від певного рівня;
- ✓ обмеженні на реалізацію активів чи здійснення інших дій, які можуть призвести до зменшення фінансової стійкості емітента, зниження рейтингу та ін.

Усі вимоги емісії прописуються в інвестиційному меморандумі (offering circular), який є юридичним документом (на відміну від інвестиційного меморандуму в Україні). Його підготовка — це третій етап. Дуже важливим є вибір юридичного консультанта, який буде готувати інвестиційний меморандум. Базовими розділами меморандуму є:

- ✓ фактори ризику;
- ✓ використання надходжень;
- ✓ злиття, відчуження, придбання;
- ✓ бізнес, регулювання, керівництво;
- ✓ угоди з афілійованими особами;
- ✓ умови випуску облігацій;
- ✓ умови кредитної угоди;
- ✓ фінансові звіти (аудиторські);
- ✓ питання сплати податків та інформація про країну замовника.

У меморандумі вказується рейтинг емітента, наданий міжнародним рейтинговим агентством, а також надається фінансова звітність (обидві ці процедури можуть тривати 1—2 місяці).

Четвертий етап включає в себе проведення зустрічей з інвесторами (road show) і безпосереднє розміщення сертифікатів (2—3 тижні). В ході road show інвесторам надається вся інформація про випуск сертифікатів і позичальника. З початком проведення зустрічей лід-менеджер випуску «відкриває книгу», яка містить пропозиції інвесторів про придбання єврооблігацій. Після завершення road show ці заявки обробляються і формується та дохідність, з якою будуть розміщені зобов'язання емітента. Ця дохід-

ність вписується в кінцевий варіант інвестиційного меморандуму, який розсилається інвесторам, що підписалися на покупку облігацій. Після цього підписуються угоди про продаж облігацій.

Щодо вартості випуску єврооблігацій, то вона складається з комісійних за розміщення облігацій (1—1,5%), а також оплати послуг міжнародних і українських юристів, міжнародних аудиторів, рейтингових агентств, витрат на проведення road show.

2.6. УПРАВЛІННЯ РЕСУРСАМИ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

Управління банківськими ресурсами — діяльність, пов'язана із залученням грошових коштів вкладників та інших кредиторів, визначенням розміру і відповідної структури джерел грошових коштів відповідно до планами щодо їх розміщення. Визначають два рівні управління ресурсами комерційного банку:

✓ **державний рівень** (управління здійснюється через НБУ з використанням різних фінансових інструментів — надання кредитів Національним банком України комерційним банкам, відсоткова політика НБУ, операції на відкритому ринку, встановлення економічних показників регулювання діяльності комерційних банків);

✓ **рівень комерційного банку.**

При управлінні кредитними ресурсами на рівні комерційного банку останній складає плани, в яких прогнозуються надходження вкладів та їх вилучення. При цьому враховуються загальні економічні умови, сезонність, рух відсоткових ставок, потреби клієнтів (особливо великих) у коштах.

У процесі планування використовуються як макроекономічний аналіз, так і власні прогнози, а також інформація від клієнтів.

При управлінні залученими ресурсами комерційні банки використовують такі показники:

$$\text{Середній строк зберігання вкладів} = \frac{\text{Середній залишок коштів за квартал} \times \text{кількість днів у періоді}}{\text{Оборот за видатками}} \quad (2.8)$$

$$\text{Осідання вкладів} = \frac{\text{Залишок коштів на кінець періоду} - \text{залишок на початок}}{\text{Оборот за приходом}} \quad (2.9)$$

$$\text{Осідання вкладів} = \frac{\text{Оборот за видатками}}{\text{Середньоквартальний залишок коштів}} \quad (2.10)$$

У процесі управління ресурсами комерційний банк повинен вирішувати такі завдання:

1. Виконувати вимоги НБУ щодо дотримання встановлених економічних нормативів.

2. Не допускати наявності в банку коштів, які не приносять доходу, крім тієї її частини, яка забезпечує формування обов'язкових резервів.

3. Підтримувати певне співвідношення між власними і залученими коштами. Надмірна наявність залучених коштів збільшує ризик і підвищує потенційну загрозу неплатоспроможності банку. Переважне формування банківських ресурсів за рахунок власного капіталу веде до втрати певною групою акціонерів контролю над банком, зниження рівня виплати дивідендів та ринкової вартості акцій.

4. Забезпечувати одержання банком прибутку за рахунок залучення якомога «дешевших» ресурсів.

5. Забезпечувати взаємозв'язок і взаємоузгодженість між депозитними операціями та операціями щодо видачі позик за їх строками та сумами.

6. Особливу увагу в процесі організації депозитних операцій приділяти строковим депозитам, які щонайбільше забезпечують підтримку ліквідності балансу банку.

7. Постійно намагатися, щоб резерви вільних (не залучених в активні операції) коштів на депозитних рахунках були мінімальними (резерв вільних банківських ресурсів визначається як різниця між залишками коштів на поточних та інших депозитних рахунках і величиною позичкової заборгованості).

8. Здійснювати заходи щодо розвитку банківських послуг і підвищенню якості та культури обслуговування клієнтів, що сприятиме залученню вільних грошових коштів.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ

1. Закон України про банки і банківську діяльність (07.12.00 р. — дата набуття чинності) № 2121-III від 17.01.2001 р.

2. Закон України «Про господарські товариства».

3. Закон України «Про цінні папери і фондову біржу» № 1201-XII від 18.-6.91 р.

4. Указ Президента України «Про заходи щодо захисту прав фізичних осіб — вкладників комерційних банків України».

5. Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними та фізичними особами, Постанова Правління НБУ № 516 від 03.12.03 р.

6. Положення про операції банків з векселями. Постанова Правління НБУ № 508 від 16.12.02 р.

7. Інструкція «Про затвердження інструкції про порядок відкриття та закриття рахунків у національній та іноземній валюті». Постанова Правління НБУ № 492 від 12.11.03 р.

8. Положення Національного банку України «Про впровадження пластикових карток міжнародних платіжних систем у розрахунках за товари, надані послуги та при видачі готівки». Постанова Правління НБУ № 37 від 24.02.97 р. (із змінами та доповненнями).

9. Положення № 996/98 від 10.09.98 р. «Про порядок створення Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, формування та використання його коштів».

10. Банківські операції: Підручник / За ред. А. М. Мороза. — К.: КНЕУ, 2002. — 476 с.

11. Банковское дело: Учебник / Под ред. О. И. Лаврушина. — М.: ФИС, 1999. — 576 с.

12. Банківське право / За ред. М. П. Кучерявенко. — Харків: Торсінг. 1999. — 784 с.

13. Біланчук П. Д., Динчак О. Г. та ін. Банківське право: Українське та Європейське. — К.: Алка. 1999. — 400 с.

14. Васюренко О. В. Банківські операції: Навч. посібник. — К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. — 243 с.

15. Масленченков Ю. С. Технология и организация работы банка. — М.: ДеКА. 1998. — 431 с.

16. Усоскин В. М. Современный коммерческий банк: управление операции. — М.: ИПЦ «Вазар-Ферро», 1994. — 320 с.

КОНТРОЛЬ ЗАСВОЄННЯ ТЕМИ

Питання для самооцінювання знань

1. Дайте загальну характеристику банківським ресурсам.
2. Охарактеризуйте капітал банку, його структуру і порядок формування.
3. Якими є умови формування депозитних ресурсів?
4. Розкрийте сутність окремих складових запозиченого капіталу банку та поясніть порядок їх формування.
5. Як відбувається рефінансування комерційних банків?

Питання для семінарського заняття

1. Загальна характеристика банківських ресурсів.
2. Капітал банку, його структура та процес формування окремих його складових.

3. Залучені кошти комерційного банку:
 - вклади до запитання;
 - строкові депозити. Депозитні та ощадні сертифікати;
 - депозитні відсотки.
4. Позичення грошових ресурсів на міжбанківському ринку:
 - ◆ облігаційний метод залучення додаткових ресурсів;
 - ◆ кредити надані іншими банками;
 - ◆ централізоване залучення кредитних ресурсів у НБУ — через тендери, «овернайт», РЕПО.

Питання для самостійного вивчення

1. Методи прогнозування банківських ресурсів.
2. Процес формування статутного капіталу банку, створеного у формі акціонерного товариства.
3. Операції з переврахування векселів для кредитування комерційних банків у європейських країнах.
4. Методи стимулювання зростання депозитного залучення вкладів.
5. Складання кредитного плану комерційними банками.
6. Управління ресурсами в поєднанні з прибутковістю банку і ліквідністю його балансу.

Теми рефератів та доповідей

1. Суть та склад ресурсів комерційного банку.
2. Власні ресурси комерційного банку та їх економічна характеристика.
3. Сутність депозитів та їхня класифікація. Формування депозитних ресурсів.
4. Операції з продажу банківських позик.
5. Операції НБУ по короткостроковому рефінансуванню КБ.

Ситуаційні завдання

1. Вкладник банку «Реал» розмістив депозит на суму 500 000 грн на строк до одного року зі сплатою доходу по закінченню строку дії договору виходячи з 15% річних. Нарахування складних відсотків відбувається щомісячно. **Визначити** дохід клієнта.

2. Клієнт банку звернувся в КБ «Індекс» з проханням відкрити йому поточний рахунок, на який вніс 2000 грн при укладанні угоди було визначено, що клієнт буде користуватися сумою, яка не перевершує 1000 гривень на місяць, залишок по рахунку буде дорівнювати 1000 гривень. Крім того, клієнт оформив депозитний вклад у розмірі 10 000 грн строком на 3 місяці під 17% річних з авансовою сплатою відсотків.

Виконайте:

- нарахування відсотків за депозитним вкладом за поточний місяць;
- нарахування відсотків за залишками за поточним рахунком (з розрахунку виплати 6%-річних щомісячно)

3. Капітал банку «Реал» на 01.01.05 р. становив 17,38 млн євро, статутний капітал — 16,40 млн євро. Банк функціонує з 2001. Фінансовий результат на 01.01.05 р. становить 1,621 млн грн. Відрахування до резервного фонду встановлено на стандартному, визначеному законом рівні.

Визначте:

- норматив адекватності капіталу;
- розмір регулятивного капіталу та його відхилення від норми;
- його відхилення від норми;
- суму перерахувань резервного фонду на 01.07.04 р.

5. Комерційний банк «Гарант» здійснює первинну емісію акцій у кількості 150 000 одиниць за номінальною вартістю 160 грн за одиницю. Під час емісії було продано із загальної кількості акцій 20 500 одиниць за ціною 180 грн за одиницю, а 40 000 одиниць за ціною 174 грн за одиницю. З яких акцій має складатися перша емісія?

Визначте:

- розмір емісійного доходу КБ. Куди він буде спрямований?
- розмір акціонерного капіталу комерційного банку «Гарант». Чи відповідає він мінімальному, встановленому законом?



Платіжний оборот; платіжна система; оборот касової готівки; прогнозування касових оборотів; ліміт каси; емісійно-касове обслуговування; готівкові розрахунки; безготівкові розрахунки; платіжне доручення; платіжна вимога-доручення; чеки; акредитиви; покриті; непокриті акредитиви; банк-емітент; вексель; тратта; соло-вексель; трасант; трасат; ремітент; індосант; індосамент; акцепт; каса банку; прибуткова; видаткова каса; вечірня та денна каса банку; касові обороти.

3.1. СТРУКТУРА ПЛАТІЖНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Платіжна система — це сукупність організаційних форм, інструментів і процедур, що визначають особливості функціонування грошового обігу.

Вітчизняна платіжна система включає інструменти порядку, форми і правила розрахунків на території України. Функціонування системи регулюється Законами України «Про банки і банківську діяльність», «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» (від 05.04.01 р. № 2346-III), нормативними документами НБУ.

Платіжний оборот поділяється на готівково-грошовий і безготівковий (схематичне зображення його структури наведено на рис. 3.1). Банки здійснюють операції як з готівкою, так і безготівкові розрахунки відповідно до нормативних документів НБУ:

- ✓ «Положення про організацію операційної діяльності в банках»;
- ✓ «Про організацію роботи з готівкового обігу установами банків України»;
- ✓ «Про безготівкові розрахунки в господарському обороті України»;
- ✓ «Порядок ведення касових операцій у національній валюті»;
- ✓ «Про організацію емісійно-касової роботи в установах банків України» тощо.

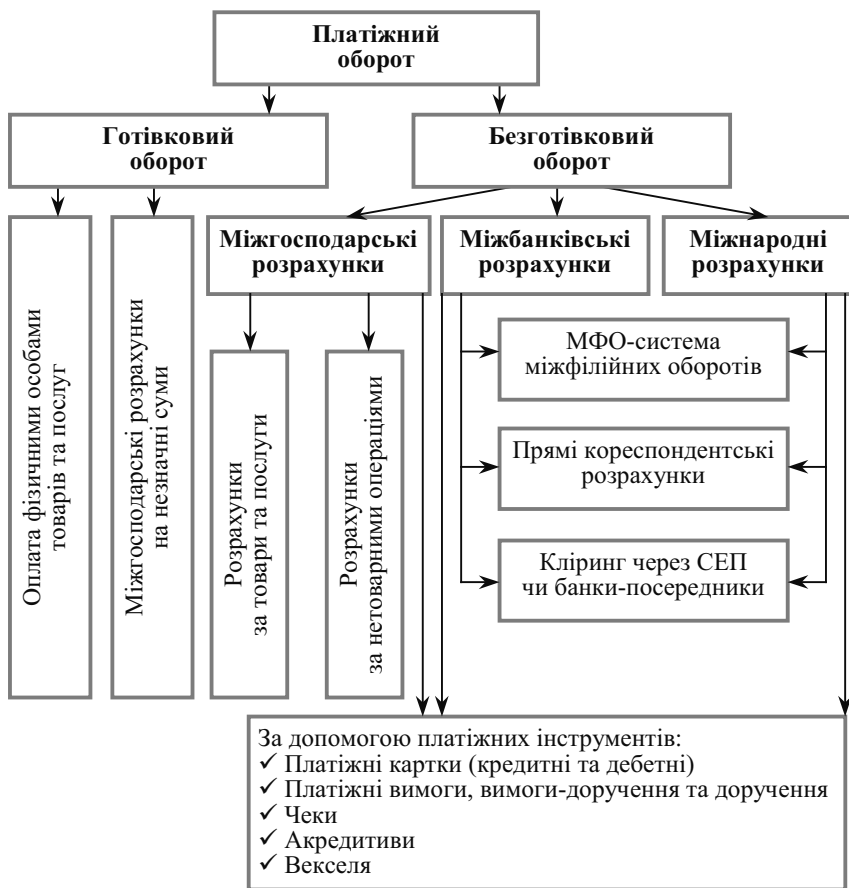


Рис. 3.1. Структура платіжного обороту України

Платіжний оборот — процес безупинного руху засобів платежу. Здійнюється у двох формах — готівковій та безготівковій. Готівкові грошові розрахунки застосовуються в основному у взаємовідносинах підприємств і організацій з населенням, тобто обслуговують рух грошових доходів і витрат населення. Безготівковий оборот грошей у сучасних умовах відіграє провідну роль. У деяких країнах, наприклад у США, безготівкові розрахунки становлять близько 95%. Безготівковий оборот існує у вигляді записів по депозитних рахунках (депозитні гроші).

Безготівкові розрахунки розділяються **за способом платежу**. Основним способом платежу є перерахування грошових коштів у

повній сумі з рахунка платника на рахунок постачальника шляхом відповідних записів по них. Залежно від характеру платежу, порядку кредитування та інших умов кошти перераховуються по різних рахунках підприємств. Різновидом цього способу платежу є планові платежі — платежі за певну кількість здійснених планових поставок за певний період. Іншим способом платежу є залік взаємних вимог, при якому взаємні борги підприємств зараховуються і тільки різниця перераховується шляхом записів по рахунках.

Принципи організації безготівкових розрахунків:

- ✓ правовий режим здійснення розрахунків і платежів;
- ✓ здійснення розрахунків за банківськими рахунками;
- ✓ наявність розпорядження акцепту (згоди) власника рахунка на списання банком грошових коштів з його рахунка;
- ✓ дотримання законодавчо встановлених строків платежів;
- ✓ виконання платежів за умови наявності коштів на рахунку платника;
- ✓ взаємний контроль між учасниками розрахунків.

Банки здійснюють операції за рахунками на підставі розрахункових документів. **Розрахунковий документ** являє собою оформлене у вигляді документа на паперовому носії чи у встановлених випадках — електронного платіжного документа. До них належать платіжні доручення, акредитиви, чеки, платіжні вимоги, інкасові доручення.

Порядок роботи з розрахунковими документами визначений нормативними документами НБУ, зокрема Інструкцією № 22 від 21.01.2004 р. про безготівкові розрахунки в Україні у національній валюті.

3.2. РОБОТА БАНКІВ З ОБСЛУГОВУВАННЯ КЛІЄНТСЬКИХ РОЗРАХУНКОВИХ ОПЕРАЦІЙ

Банки надають клієнтам такі види розрахункових послуг:

- ✓ відкриття розрахункових, поточних, термінових та інших рахунків. Відбувається укладанням договору про відкриття банківського рахунка;
- ✓ ведення рахунків — списання і зарахування грошових коштів, перерахування коштів з рахунка платника на рахунок одержувача, нарахування відсотків, утримання комісійних;
- ✓ акцептні операції — оформлення згоди (акцепту) чи відмова платника на списання коштів з рахунка;

✓ безакцептні операції (без згоди платника — власника рахунка) допускаються у виняткових випадках, наприклад, у розрахунках з держбюджетом;

✓ переуступка права вимоги платежу — факторингові, облікові (вексельні) операції;

✓ авальні операції з оформлення банківських гарантій.

У табл. 3.1 наведено стислу характеристику окремим видам рахунків, що відкриваються комерційними банками України для їхніх клієнтів.

Таблиця 3.1

ВИДИ РАХУНКІВ, ЩО ВІДКРИВАЮТЬСЯ ЮРИДИЧНИМ ОСОБАМ

Види рахунка	Кому відкривається
Розрахунковий	Для зарахування виручки та здійснення платежів комерційним організаціям, підприємцям без права утворення юридичної особи
Суброзрахунковий	Філіям та представництвам комерційних організацій, що не є самостійною юридичною особою
Тимчасовий розрахунковий	Засновникам комерційних організацій для формування статутного капіталу
Поточний	Некомерційним організаціям, їхнім філіям і представництвам, фізичним особам
Бюджетний	Організаціям, яким виділяються кошти за рахунок бюджету
Рахунок фінансування капітальних вкладень	Підприємствам-замовникам та позичальникам
Валютні рахунки	Відкриваються банками — агентами валютного регулювання і контролю резидентам та нерезидентам

Платежі здійснюються поштовим і телеграфним (паперова технологія) та електронним способами (безпаперова технологія). Вид платежу визначає банківська установа. Місцем виконання грошового зобов'язання вважається банк одержувача платежу. У випадку несвоєчасного зарахування коштів на рахунок клієнта банк несе за це відповідальність. Загальний строк на виконання безготівкових розрахунків, встановлений нормативно-правовими документами, не повинен перевищувати двох операційних днів.

Зупинимось на характеристиці деяких платіжних інструментів, що використовуються досить часто.

Розрахунки платіжними дорученнями

Платіжне доручення являє собою доручення підприємства обслуговуючому його банку про перерахування певної суми зі свого рахунка на рахунок іншого підприємства. Схему документообігу в розрахунках з використанням платіжних доручень між господарськими суб'єктами наведено на рис. 3.2.

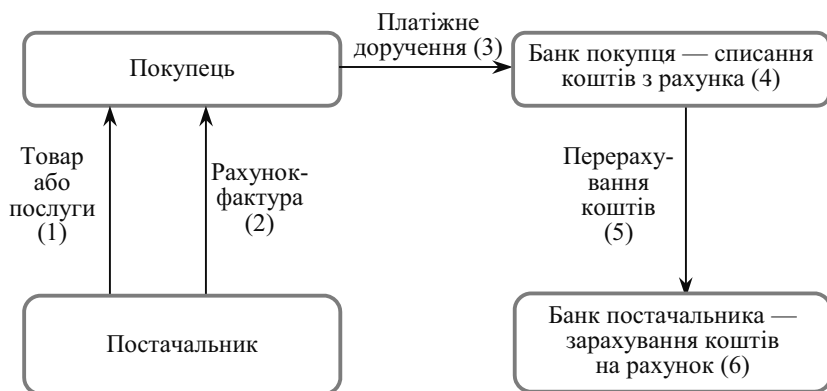


Рис. 3.2. Схема документообігу за допомогою платіжних доручень

Цей вид платіжного інструменту використовується для здійснення розрахунків між господарюючими суб'єктами найчастіше. Платіжне доручення банк приймає до виконання тільки за наявності коштів на поточному рахунку або права на отримання кредиту. Дійсне 10 календарних днів.

Розрахунки чеками

Іншою формою безготівкових розрахунків, яка часто використовується, є розрахунки за допомогою чеків. Чеки використовуються в основному для зняття готівки з банківського рахунка з метою:

- ✓ оплати праці найманих працівників;
- ✓ видачі грошових коштів для відряджень;
- ✓ купівлі товарів та послуг підприємствами з оплатою готівкою тощо.

Чеки сформовані у чековій книжці, що налічують 10, 20, 25 аркушів. Строк дії — 1 рік. Чекові книжки випускаються банком, у

якому відкрито рахунок підприємства, і продаються своїм клієнтам за їхньою письмовою заявою (рис. 3.3).

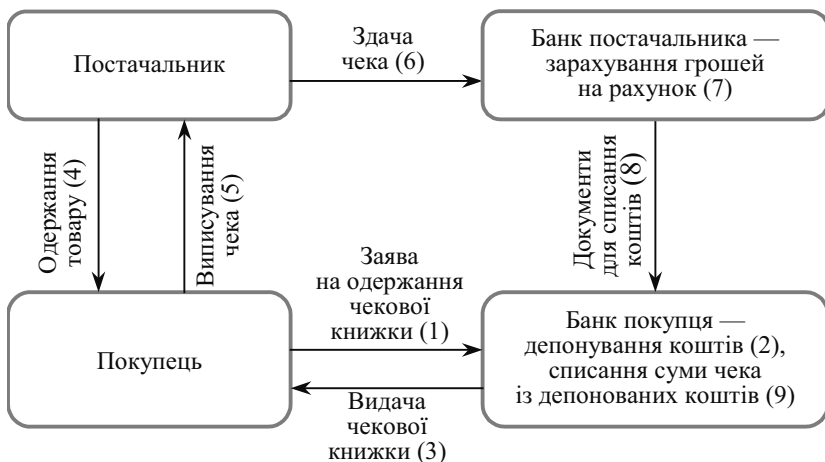


Рис. 3.3. Схема документообороту за чекової форми розрахунків

Таку форму зняття готівки з рахунка застосовують невеликі підприємства, а великим зручніше користуватися зарплатними проектами, що передбачають емітування кожному працівникові фірми електронних платіжних карток, на які й зараховуються належні їм зарплати чи суми на відрядження.

3.3. ЕЛЕКТРОННІ РОЗРАХУНКИ ЗА ДОПОМОГОЮ ПЛАТІЖНИХ КАРТ

Стратегія розвитку платіжної системи України найближчим часом реалізується за двома напрямками:

- ✓ перехід до електронної системи міжбанківських розрахунків у режимі реального часу. Це передбачає відмову від роботи з паперовими носіями первинної інформації і перехід до роботи з електронними документами;

- ✓ скорочення готівки в обігу шляхом впровадження розрахунків платіжними картами.

Найперспективнішою і все більш поширюваною формою розрахунків є електронні за допомогою платіжних карток і електронних грошей («є-гроші»). Нині поширена точка зору на електронні гроші як новий вид готівки у формі електронного імпульсу в пам'яті ЕОМ, що виходить від пластикової картки чи персонального комп'ютера.

Платіжні картки за своїм економічним змістом призначені для скорочення частки готівки в обігу, прискорення розрахунків та для розширення обсягу доступних клієнтам послуг.

Основні операції, які здійснює банк за допомогою пластикових карток і банківських автоматів:

- ✓ списання і видача грошей з поточного чи ощадного рахунка в банку;
- ✓ одержання позички в межах відкритого на картку ліміту;
- ✓ депонування грошей на рахунку з одночасним одержанням депозитної квитанції;
- ✓ одержання в будь-який момент виписки про стан рахунка;
- ✓ переказ коштів з одного рахунка на інший тощо.

У світі існує близько 500 млн різноманітних пластикових карток, що розрізняються за функціональним призначенням і технологіями використання. Один з варіантів класифікації пластикових карток представлений на рис. 3.4.



Рис. 3.4. Види сучасних пластикових карток

Кредитні і дебетові картки дають банкам можливість надавати клієнтам різноманітні послуги. Завдяки **кредитним карткам** можна користуватися кредитом при купівлі товарів і одержувати касові позички. Дебетові картки можуть бути використані для одержання готівки і для розрахунків у магазинах тільки при наявності відповідних сум на рахунку клієнта.

В Україні в обороті наявні платіжні картки міжнародного зразка VISA, Master card, Eurocard, American Express, а також вітчизняні — Укркарт та ін. Впровадження в платіжну систему карток дало можливість різко знизити необхідність особистої появи клієнтів у банку для здійснення ним повсякденних операцій. Основною проблемою електронної системи розрахунків є розробка та створення надійної системи захисту банківської інформації і рахунків клієнтів від «злому» та незаконного зняття коштів, інших видів шахрайств.

3.4. КАСОВІ ОПЕРАЦІЇ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ

Касові операції — це операції банків з прийняття і видачі грошових коштів та інших цінностей клієнтам банку. Цільове призначення касових операцій — безперебійне обслуговування клієнтів. Уся готівка, що використовується для виконання цих операцій, називається **операційною касою банку**.

Касова робота НБУ

Установи комерційних банків здійснюють касове обслуговування клієнтів на вимогу нормативно-правових документів НБУ, як єдиного емісійного і касового центру держави.

Принципи організації грошового обігу:

- ✓ усі суб'єкти господарювання зберігають кошти на рахунках у банківських установах;
- ✓ прийняття готівкових коштів здійснюється відповідно до нормативних документів НБУ;
- ✓ порядок і терміни здачі/отримання готівки встановлюється клієнтом за погодженням із банком;

- ✓ клієнти погоджують з банками ліміт касових залишків;
- ✓ банкам встановлюють ліміт операційної каси.

Відповідно до своїх функцій, НБУ також здійснює касові операції, що націлені на обслуговування комерційних банків на основі договору і забезпечують:

- ✓ раціональний обіг готівки в рамках здійснюваної НБУ монетарної політики;
- ✓ своєчасне одержання і зарахування на відповідні рахунки комерційних банків готівкових коштів, що надійшли до кас розрахунково-касового центру НБУ;
- ✓ своєчасну видачу банкам (відповідно до лімітних вимог) готівкових грошей для безперервного здійснення ними розрахунків.

Для здійснення операцій з готівкою кожен розрахунково-касовий центр має оборотну касу, призначену для обліку грошей, що знаходяться в обігу (зарахування готівки, що надходить, і виконання видаткових операцій).

Регулювання оборотних кас включає такі правила:

- ✓ установлення лімітів оборотних кас — понадлімітний залишок здається в РКЦ через інкасатора;
- ✓ підкріплення оборотних кас;
- ✓ перерахування понадлімітних залишків з оборотних кас у резервні фонди;
- ✓ обмін старих купюр.

Для оборотної каси самого РКЦ також встановлюється ліміт, і якщо його недостатньо, РКЦ подає до регіонального управління НБУ заявку на підкріплення оборотної каси.

Касове обслуговування клієнтів комерційними банками

Касове обслуговування клієнтів комерційних банків відбувається відповідно до Положення НБУ «Про ведення касових операцій у національній валюті в Україні» (від 15.12.2004 р., № 637). Цей порядок включає правила готівково-грошового обороту як для клієнтів банків, так і для самих комерційних банків.

Організація касової роботи в банку здійснюється відповідно до правил встановлених НБУ і визначається терміном «**касова дисципліна**». Правила регламентують:

- ✓ загальний порядок ведення операцій;

- ✓ правила перевезення грошових коштів;
- ✓ правила збереження грошових коштів;
- ✓ порядок заміни і знищення пошкоджених банкнот.

Вимоги до банків, що здійснюють такі операції, досить жорсткі. Банки зобов'язані мати відповідну матеріально-технічну базу, спеціальне обладнання й приміщення, що охороняється відповідно до вимог, інакше вони не одержують дозволу на проведення касових операцій. У відділі касових операцій комерційного банку виділяють такі операційні каси:

- ✓ прибуткові — для приймання готівки та для перерахування грошового виторгу;
- ✓ видаткові — для видачі готівкових грошей;
- ✓ прибутково-видаткові — відкриваються банками, де денний обсяг касових операцій незначний;
- ✓ вечірні — приймання виручки від клієнтів, що працюють з готівкою у вечірні й нічні години;
- ✓ для розміну грошей.

Готівкову виручку клієнтів можна здати в каси банку, інкасаторам для наступного зарахування на рахунок клієнта або підприємствам зв'язку для її подальшого перерахування на відповідний рахунок клієнта в банк. Готівку видаються усім господарюючим суб'єктам у межах наявних на їх рахунках коштів на підставі заявки про потребу у визначеній сумі грошей на споживання (заробітна плата, витрати на відрядження і т. п.).

Приймання і видача грошей можлива тільки на підставі розпорядження обліково-операційного працівника, оформленого прибутковими і видатковими касовими документами, що повинні мати підписи відповідних посадових осіб банку.

Щоб забезпечити збереження цінностей і правильну організацію касової роботи, касові операції знаходяться під постійним контролем; це здійснюється у формі поточного (внутрішнього) контролю та зовнішніх ревізій.

Порядок ведення касових операцій у банку наведено на рис. 3.5.

Банки виконують операції з готівкою відповідно до затверджених НБУ проектів касових планів. Для складання прогнозів касових оборотів регіональні управління НБУ щоквартально одержують від обласних органів виконавчої влади ряд затверджених (форм) звітів і прогнозних матеріалів.

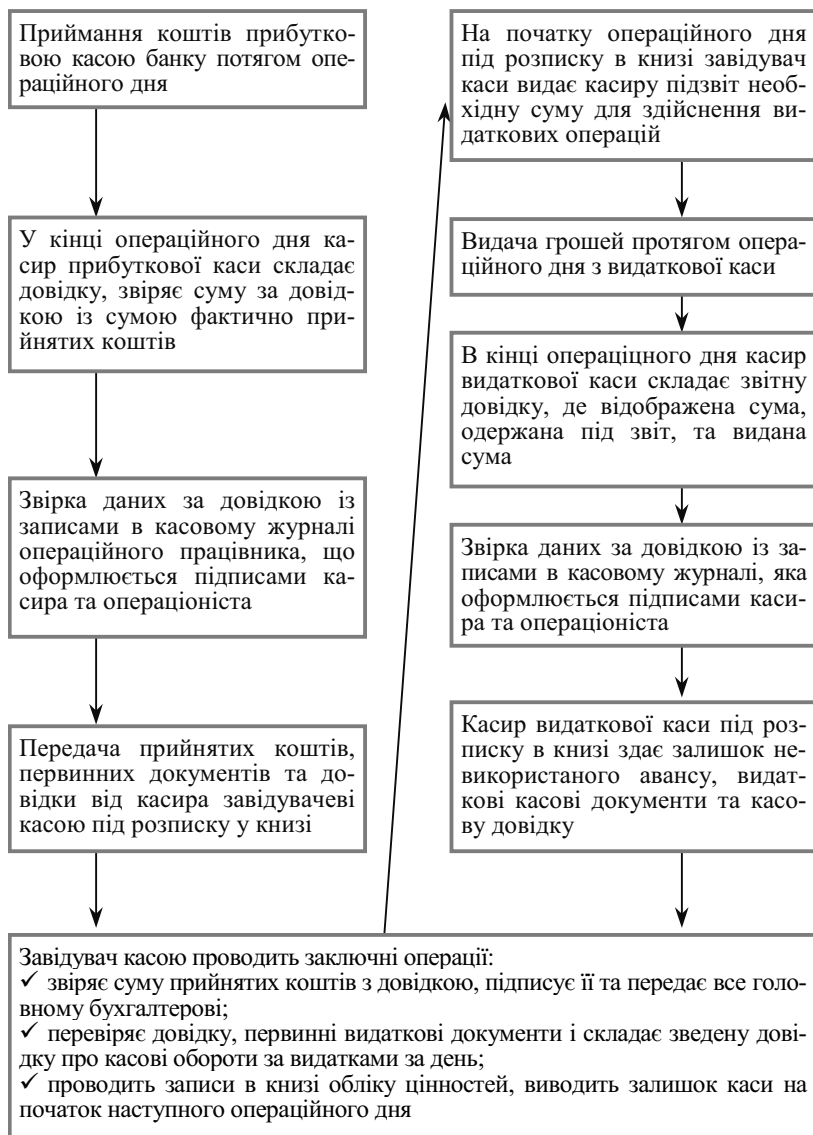


Рис. 3.5. Організація роботи каси комерційного банку

Прогнозування касових оборотів оформлюється Регіональним управлінням НБУ у вигляді таблиці, де наведені всі прогнозні видатки та надходження (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

ПРОГНОЗУВАННЯ КАСОВИХ ОБОРОТІВ

Надходження	№ символів	Видатки	№ символів
Надходження торговельної виручки	02	Видача на оплату праці, грошові виплати та заохочення, інші виплати, що не входять до складу фонду оплати праці	40
Надходження виручки від усіх видів транспорту	05	Видача на закупівлю с/г продуктів	46
Надходження квартирної плати і комунплатежів	08	Видача з рахунків колективних с/г підприємств	47
Надходження виручки видо-вищних підприємств	09	Видача на виплату пенсій, допомог і страхових відшкодувань	50
Надходження виручки підприємств побутового обслуговування	11	Видача на закупівлю товарів, оплату послуг і за виконані роботи	53
Надходження на рахунки колективних с/г підприємств	13	Видача з рахунків закладами громадян	55
Надходження на рахунки покладам громадян	16	Видача грошей за придбану іноземну валюту	56
Надходження від підприємств зв'язку	17	Видача підкріплень підприємствам зв'язку	59
Надходження від продажу іноземної валюти	30	Видачі готівки на інші цілі	61
Інші надходження (включаючи депонування зарплати)	32	Перерахування з оборотної каси до резервних фондів	73
Підкріплення оборотної каси з резервних фондів	38		

Для економічного обґрунтування прогнозних розрахунків РУ НБУ щоквартально аналізують стан готівкового обігу в регіоні з метою визначення:

- ✓ структури грошового обігу і тенденцій, що складаються в готівковому обігу;
- ✓ джерел надходжень готівки в каси банків та напрямки її видач із кас банків;
- ✓ швидкості повернення готівки до кас банків;
- ✓ динаміки індексу споживчих цін;
- ✓ змін в тенденціях економічного розвитку регіону;
- ✓ рівня інкасації готівкової виручки у сфері споживчого ринку;
- ✓ змін у напрямках використання грошових доходів населення та джерел їхнього формування.

Прогнози касових оборотів Регіональні управління надсилають електронною поштою до НБУ за 10 робочих днів до початку кварталу.

Касове планування банку ґрунтується на касових заявках клієнтів комерційного банку, їх касових оборотах та згідно зі встановленими ними лімітами каси. В результаті прогнозування готівкового обігу встановлюються розмір і джерела надходжень від клієнтів готівки, розмір і цільове спрямування виданих їм готівкових коштів.

3.5. ОРГАНІЗАЦІЯ МІЖБАНКІВСЬКИХ РОЗРАХУНКІВ

Міжбанківські розрахунки — це система безготівкових розрахунків між банківськими установами, що обумовлені виконанням платежів клієнтів або власними зобов'язаннями одного банку перед іншим.

НБУ організовує і здійснює міжбанківські розрахунки в Україні відповідно до Законів України «Про банки і банківську діяльність», «Про Національний банк України», своїх нормативно-правових актів, зокрема, до інструкції про міжбанківські розрахунки в Україні (Пост. НБУ 27.12.1999 р., № 621).

До функцій міжбанківських розрахунків належать:

- ✓ розміщення коштів у вигляді депозитів і кредитів;
- ✓ переоблік векселів один в одного(КБ) та в НБУ;
- ✓ купівля/продаж цінних паперів;
- ✓ надання централізованих кредитів;
- ✓ розрахунково-касове обслуговування клієнтів за дорученням один одному на основі кореспондентських відносин.

Розрахунки між комерційними банками можуть проводитися через:

- ✓ розрахункову мережу НБУ;
- ✓ прямі кореспондентські рахунки «ЛОРО» і «НОСТРО»;
- ✓ клірингові палати;
- ✓ внутрішньобанківську розрахункову систему (міжфіліальні розрахунки).

Для здійснення розрахунків укладаються договори між банками і відкривається **кореспондентський рахунок** — банківський рахунок кредитної організації, на якому відображаються розрахунки, що виконуються одним банком за дорученням іншого. Кореспондентський рахунок може бути відкритий у регіональному управлінні НБУ або іншому вітчизняному чи іноземному банку.

Для здійснення міжбанківських розрахунків НБУ створено систему електронних платежів (СЕП). Система електронних плате-

жів — загальнодержавна платіжна система, що забезпечує здійснення розрахунків між банківськими установами, органами Державного казначейства на території України із застосуванням електронних засобів приймання, оброблення, передавання та захисту інформації. Програмне забезпечення складається з програмно-технічних комплексів — автоматизованих робочих місць (АРМ), що відповідають трьом рівням структури СЕП:

- ✓ Центральна розрахункова палата — АРМ-1, АРМ інформаційно-пошукової системи НБУ;
- ✓ розрахункові палати — АРМ-2;
- ✓ банківські установи — учасники СЕП-АРМ-НБУ.

Інформаційно-пошукова система НБУ — складова частина СЕП, що призначена для надання користувачам довідкової інформації про платежі, виконані засобами СЕП.

Учасниками СЕП є територіальні управління НБУ та комерційні банки (філії), які мають технічні рахунки в розрахунковій палаті або Центральній розрахунковій палаті.

Для роботи в СЕП комерційний банк (філія) має укласти з НБУ угоди на інформаційно-розрахункове обслуговування в СЕП НБУ та про використання криптографічних засобів захисту інформації в інформаційно-обчислювальній мережі НБУ. На підставі угоди НБУ надає учасникам СЕП необхідні програмно-технічні комплекси, програмні засоби електронного зв'язку, апаратно-програмні засоби захисту інформації (рис. 3.6).

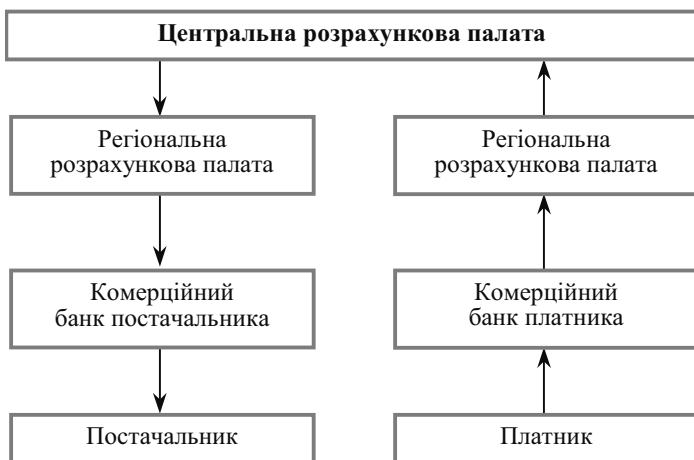


Рис. 3.6. Схема здійснення міжбанківських розрахунків через СЕП НБУ

У СЕП впроваджено 7 моделей обслуговування комерційних банків (філій) за консолідованим кореспондентським рахунком та інформаційну модель (0), які враховують специфіку роботи й потреби банків (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

ХАРАКТЕРИСТИКА МОДЕЛЕЙ СЕП

Модель СЕП	Зміст моделі
№ 1	Консолідований кореспондентський рахунок обласної дирекції з відкриттям технічних рахунків філіям. Обласна дирекція має консолідований кореспондентський рахунок у РУ НБУ, на відміну від її філій
№ 2	Консолідований коррахунок обласної дирекції без відкриття технічних рахунків філіям. Обласна дирекція має консолідований коррахунок у РУ НБУ, а філії не мають
№ 3	Консолідований коррахунок обласної дирекції без відкриття технічних рахунків філіям. Комерційний банк має консолідований коррахунок у РУ НБУ. Філії можуть бути розташовані в різних адміністративно-територіальних одиницях, але вони не можуть мати коррахунків у РУ НБУ
№ 4	Консолідований коррахунок обласної дирекції з відкриттям технічних рахунків філіям. Комерційний банк має консолідований коррахунок у РУ НБУ. Філії можуть бути розташовані в різних адміністративно-територіальних одиницях, але вони не можуть мати коррахунків у РУ НБУ
№ 5	Консолідований коррахунок комерційного банку з відкриттям технічних рахунків обласним дирекціям. Комерційний банк має консолідований коррахунок у РУ НБУ. Філії можуть бути розташовані в різних адміністративно-територіальних одиницях, але вони не можуть мати коррахунків у РУ НБУ
№ 6	Консолідований коррахунок комерційного банку з відкриттям технічних рахунків обласним дирекціям та їх філіям. Комерційний банк має консолідований коррахунок у РУ НБУ. Філії можуть бути розташовані в різних адміністративно-територіальних одиницях, але вони не можуть мати коррахунків у РУ НБУ
№ 7	Консолідований коррахунок комерційного банку з відкриттям технічних рахунків філіям. Комерційний банк має консолідований коррахунок у РУ НБУ. Філії можуть бути розташовані в різних адміністративно-територіальних одиницях, але вони не можуть мати коррахунків у РУ НБУ

Робота комерційного банку в СЕП за консолідованим кореспондентським рахунком відбувається з дозволу НБУ. Всі моделі використовуються при виконанні міжбанківських розрахунків у національній валюті.

ЦРП здійснює операції щодо відкриття, переоформлення і закриття рахунків кредитних організацій, списання (зарахування) коштів з рахунків (на рахунки), контролю за дотриманням правил проведення розрахункових операцій та ін.

Система розрахунків НБУ є прикладом організації розрахунків усередині великих багатofilійних банків, відділення і філії яких стають учасниками системи міжфілійних розрахунків. Система міжбанківських розрахунків через установи НБУ в даний час відіграє головну роль.

Прямі розрахунки між кредитними організаціями

Прямі (децентралізовані) розрахунки історично виникли в системі міжнародних грошових розрахунків на базі кореспондентських відносин, що встановлюються між банками різних країн.

За кореспондентськими рахунками банків здійснюються такі види операцій:

- ✓ розрахунково-касове обслуговування клієнтів банку-кореспондента;
- ✓ операції з міжбанківських позик і депозит;
- ✓ власні операції банку, що веде коррахунок: одержання і виплата відсотків, витрати і т. д.

Банки-кореспонденти відкривають кореспондентські рахунки типу «ЛОРО» чи «НОСТРО».

Кореспондентський рахунок «**ЛОРО**» — це пасивний рахунок (депозит до запитання), відкритий у банку А банком В для обслуговування його клієнтів. Співробітники банку А можуть сказати: «Їхній рахунок у нас».

Кореспондентський рахунок «**НОСТРО**» — це активний рахунок, відображення рахунка «ЛОРО» в банку В. Співробітники банку А можуть сказати: «Наш рахунок у них». Для банку В все буде навпаки. Кожен банк може мати кореспондентські відносини з декількома закордонними та вітчизняними банками.

SWIFT («Товариство всесвітніх міжбанківських телекомунікацій») здійснює переводы за рахунками «ЛОРО» і «НОСТРО», виконує клірингові розрахунки.

Система клірингових розрахунків

Міжбанківський кліринг являє собою систему безготівкових розрахунків між банками, що здійснюються через єдині розрахункові центри. Клірингова система ґрунтується на тому, що банки виконують приблизно ті самі операції, мають схожу організацію системи бухгалтерського обліку та високий рівень комп'ютеризації.

Переваги клірингової системи розрахунків порівняно з прямими кореспондентськими розрахунками полягає в тому, що кошти банків не розпорошуються по коррахунках, а клірингові центри акумулюють кошти для розрахунків і помітно їх прискорюють.

Механізм клірингових розрахунків ґрунтується на заліку взаємних вимог і зобов'язань учасників розрахунків певної платіжної системи, що включає процес отримання, сортування та розподілу розрахункових документів кожного учасника розрахунків, а також визначення остаточного розрахункового сальдо. Припускається можливість утворення дебетового сальдо на рахунку учасника розрахунків, що може бути покрито надходженнями на цей рахунок до кінця робочого дня. Якщо сальдо перевищує припустимий мінімум заборгованості, то різниця має бути внесена на рахунок Клірингової палати. За відсутності у власника рахунка грошових коштів може бути наданий короткостроковий кредит — овердрафт. У випадку утворення кредитового сальдо різниця утворить вільний залишок, що може бути знятий з рахунку Клірингової палати.

Отже, взаємозалік значно скорочує обсяги переміщуваних коштів, прискорює процеси розрахунків, підвищує ліквідність банків. Разом з тим клірингові розрахунки пов'язані з досить високими ризиками: ліквідності, технічними й інформаційними.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ

1. Закон України про банки і банківську діяльність (07.12.00 р. — дата набуття чинності) № 2121-III від 17.01.2001 р.
2. Положення про операції банків з векселями, затверджене Постановою Правління НБУ № 508 від 16.12.02 р.
3. Інструкція Національного банку України «Про безготівкові розрахунки в господарському обороті України». Постанова Правління НБУ № 204 від 02.08.96 р. (із змінами та доповненнями).

4. Положення про ведення касових операцій у національній валюті України. Постанова Правління НБУ № 537 від 15.12.04 р.

5. Положення Національного банку України «Про впровадження пластикових карток міжнародних платіжних систем у розрахунках за товари, надані послуги та при видачі готівки». Постанова Правління НБУ № 37 від 24.02.97 р. (із змінами та доповненнями).

6. Інструкція «Про організацію роботи з готівкового обігу в установах банків України», затверджена Постановою НБУ від 13.10.1997 р. № 335 (зі змінами та доповненнями).

7. Положення про міжбанківські розрахунки в Україні. Постанова Правління НБУ № 414 від 08.10.98 р.

8. Інструкція з організації емісійно-касової роботи в установах банків України. Постанова Правління НБУ № 258 від 22.07.02 р.

9. Банківські операції: Підручник / За ред. А. М. Мороза. — К.: КНЕУ, 2002. — 476 с.

10. Банковское дело: Учебник / Под ред. О. И. Лаврушина. — М: ФИС, 1999. — 576 с.

11. Біланчук П. Д., Динчак О. Г. та ін. Банківське право: Українське та Європейське. — К.: Алка, 1999. — 400 с.

12. Савлук М. І., Мороз А. М., Коряк А. М. Вступ до банківської справи. — К.: Лібра, 1998. — 344 с.

КОНТРОЛЬ ЗАСВОЄННЯ ТЕМИ

Питання для самооцінювання знань

1. Назвіть дві форми платіжного обороту і дайте їм визначення.
2. Поясніть роль комерційних банків в організації платіжного обороту.
3. Поясніть порядок прогнозування розрахунків касових оборотів у банку.
4. Назвіть платіжні інструменти безготівкових міжгосподарських розрахунків.
5. Що таке система міжбанківських розрахунків?
6. Перерахуйте правила емісійно-касової роботи в банку.
7. Поясніть призначення вечірніх кас та особливості їх роботи.
8. Який порядок видачі банками готівки?
9. Як здійснюються касові операції через банкомати?
10. Назвіть найперспективніші, на вашу думку, безготівкові розрахунки. Чому ви так вважаєте?

Питання для семінарського заняття

1. Відкриття та закриття рахунків в установах банків в Україні.
2. Грошові розрахунки в Україні. Принципи безготівкових розрахунків.

3. Характеристика окремих форм безготівкових розрахунків та документообігу за їх допомогою:

- розрахунки платіжними дорученнями;
- чеками;
- векселями;
- акредитивами.

4. Організація касового обслуговування банками своїх клієнтів.

5. Касові обороти та їх облік.

Питання для самостійного вивчення

1. Характеристика платіжної системи та платіжного обороту.
2. Порядок установа ліміту каси залежно від виду підприємств, часу інкасації.
3. Відкриття поточних рахунків та поточних рахунків бюджетних установ.
4. Відкриття рахунків фізичним особам.
5. Міжбанківські розрахунки. Робота СЕП при НБУ.
6. Касова дисципліна та контроль за її дотриманням.

Теми рефератів та доповідей

1. Особливості відкриття рахунків особам-нерезидентам в установах українських банків.
2. Відкриття та ведення рахунків за платіжними картками.
3. Вексель як форма міжгосподарських розрахунків. Банківські операції з векселями.
4. Валютні рахунки клієнтів: відкриття та ведення.

Ситуаційні завдання

1. **Визначити** прогнозний розмір надходжень готівки до каси банку в наступному кварталі, якщо є такі дані:

• прогнозний обсяг продажу товарів на квартал за всіма торговими організаціями, що обслуговуються банком, — 560 млн грн;

• надходження квартплати та від комунальних підприємств — 7,9 млн грн;

• продаж товарів за безготівковими розрахунками — 195 млн грн;

• надходження виручки від транспортних підприємств — 48 млн грн;

• продаж товарів у кредит — 45 млн грн;

• видачі з рахунків за вкладами — 67 млн грн;

• витрати грошових коштів з виручки — 121 млн грн;

41 млн грн;

• видача з рахунків КСП — 13,5 млн грн.

Дайте відповіді на питання:

- Хто складає такі прогнози?
- Що є первинною інформацією для їх складання?
- З якою метою вони складаються?

2. Який прогнозний розмір видачі готівки на оплату праці, якщо відомі такі дані:

- фонд оплати праці підприємств—клієнтів банку — 32 млн грн;
- додаткова оплата та винагороди — 3,5 млн грн;
- безготівкові перерахування на рахунки працівників — 6,5 млн грн;
- утримання із заробітної плати 1,4 млн грн;
- перерахування на додаткове добровільне пенсійне страхування за дорученням працівників — 1,3 млн грн;
- виплата заробітної плати з виручки — 0,5 млн, грн.

3. За даними табл. 3.4 перевірити дотримання касової дисципліни на місці в магазині «Дитячий світ» за вересень—листопад поточного року. Ліміт залишку готівки в касі становить — 10 000 грн.

Таблиця 3.4

ДАНІ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ

№ п/п	При перевірці встановлено	Тис. грн		
		вересень	жовтень	листопад
1	Залишок каси на 1.09 п. р.	120		
2	Надійшло виручки від реалізації товарів	350	300	350
3	Одержано з банку для витрат на відрядження	9	8	7
4	Здано в банк виручки	324	282	531
5	Оплачено магазином з виручки та кошти, одержані в банку:			
	— на заробітну плату	120	110	130
	— премії і допомоги	30	40	45
	— витрати на відрядження	11	8	7
	— поточні витрати	27	32	14

Виконати:

- підрахувати залишок каси в магазині станом на 1 жовтня, 1 листопада поточного року;
 - скласти акт перевірки касової дисципліни;
- Зробити висновки щодо дотримання магазином касової дисципліни.

Банківський кредит; лімітування кредитів; кредитна лінія; застава; гарантія; цесія; кредитоспроможність; кредитна справа позичальника; кредитне бюро; проблемний кредит; кредитні історії; ломбардний кредит; контокорентний кредит; комерційний кредит; дисконт векселів; порто; дамно; авальний кредит; акцептний кредит; коефіцієнти платоспроможності ліквідності; кредитний ризик; облікова ставка; експансія; рестрикція; диверсифікація кредитних вкладень.

4.1. СУТНІСТЬ І ВИДИ КРЕДИТІВ

Термін «кредит» походить від латинського *creditum* — позичка, борг, іноді тлумачать як «вірю» чи «довіряю». Кредит виник із потреб розвитку товарно-грошових відносин. Його об'єктивною основою є рух вартості у сфері обміну. Потреба в кредиті спричинена нерівномірністю кругообігу індивідуальних капіталів — він вирішує протиріччя між нагромадженням тимчасово вільних коштів в одних економічних суб'єктів і потребою в них у інших. Банк як посередник грошового ринку акумулює тимчасово вільні кошти, формуючи з них фонд позичкових ресурсів (позичковий капітал), і надає його в тимчасове користування особам, що потребують залучення додаткових фінансових ресурсів.

Кредитні операції в країнах з ринковою економікою здійснюються згідно з такими принципами.

✓ **Принцип строковості** — припускає, що між моментом видачі позички і моментом її погашення завжди існує певний проміжок часу, зазначений у кредитному договорі.

✓ **Принцип поверненості** — виходить з того, що надана на визначений термін позичка має бути повернута позичальником кредиторіві.

✓ **Платність кредитування** — обумовлена його метою — одержанням певного розміру доходу, що враховує ступінь ризику.

✓ **Принцип забезпечення позички** — виник як спосіб зниження кредитного ризику. Щоб забезпечити повернення позичок, банки, як правило, вимагають від своїх клієнтів матеріальних гарантій повернення позичок.

✓ **Принцип цільового використання** кредитних ресурсів впливає з ролі, яку кредит відіграє в економічному житті. Контроль і облік цільового спрямування позиченого капіталу дає змогу точніше прорахувати ризик і прибутковість за позичкою.

Роль кредиту виражена в його функціях:

✓ **розподільчій** — розподіл позичкового фонду країни на основі поверненості;

✓ **емісійній** — створення кредитних засобів обороту і заміщення готівки;

✓ **контрольній** — контроль за ефективністю діяльності господарських суб'єктів, прискорення технічного прогресу. Реалізується шляхом контролю за фінансовим станом позичальника, дотриманням принципів кредитування.

Суб'єктами кредитних відносин виступають кредитор і позичальник. **Кредитором** можуть бути спеціальні кредитні організації, насамперед банки, а також, гаранті, фонди та уряди. Кредитором банку може виступити також і фізична особа, що придбала випущену банком облігацію. **Позичальниками** можуть виступати фізичні та юридичні особи (підприємці, фірми, держава, окремі громадяни).

Об'єктом кредитних відносин завжди є кошти, надані в позичку. Важливою умовою надання кредиту є наявність у кредитора кредитних ресурсів, а їхній обсяг у конкретного банку визначає його **кредитний потенціал**.

Кредитний потенціал банку — величина мобілізованих банком грошових ресурсів за мінусом створених ним резервів ліквідності. На кредитний потенціал банку впливають взаємопов'язані **фактори**:

- загальна сума мобілізованих грошових ресурсів;
- структура зобов'язань банку (депозитів і позикових коштів);
- нормативи обов'язкових резервів та режими їх використання, встановлені НБУ.

За тривалу історію кредитування банки для ефективнішого управління кредитними операціями розробили різноманітні системи групувань позичок на основі визначеного критерію.

✓ **За видами кредитів** насамперед виділяють банківський і комерційний кредит. **Банківський кредит** надається банками в грошовій формі. **Комерційний кредит** — це кредит підприємни-

цький, наданий одним підприємцем іншому, як правило, в товарній формі, у вигляді відстрочки платежу і найчастіше оформлений векселем. **Консорціумний (синдикований) кредит** — великий за розміром кредит, наданий об'єднанням кредитних організацій.

✓ **За видами позичальників** усі кредити можна розподілити на:

- кредити юридичним особам (бізнес-кредити),
- кредити фізичним особам (персональні або споживчі).

Під час аналізу кредитів, наданих юридичним особам, використовується нова єдина класифікація клієнтів, що ґрунтується на виділенні резидентів, форм власності та виду їхньої діяльності (фінансової, комерційної, некомерційної).

✓ **За характером фінансування** абсолютно переважають кредити, надані на **комерційній основі**, тобто за ринковими ставками позичкового відсотка. **Кредити сприяння** широко використовуються міжнародними кредитними організаціями, наприклад, такими як Всесвітній банк. Вони видаються окремим країнам, що розвиваються, на пільгових умовах (під відсоток, нижчий за ставку міжнародного міжбанківського ринку і на тривалий термін). У вітчизняній банківській практиці такі кредити надаються, як правило, соціально-економічно значущим галузям або окремим пріоритетним державним підприємствам. Найчастіше під цю категорію підпадають кредити, надані для сільськогосподарських позичальників.

✓ **За термінами погашення** позички можуть бути: безстроковими, до запитання та строковими:

- короткострокові — до 1 року;
- середньострокові — від 1 до 5 років (в Україні — до 2—3 років);
- довгострокові — понад 3—5 років.

У загальній сумі кредитних вкладень КБ України переважають короткострокові кредити — їх частка становить понад 70%.

✓ **За розмірами** банки диференціюють позички самостійно залежно від об'ємів власних кредитних ресурсів і якісного складу своєї клієнтської бази. Однак максимальні розміри позичок регулюються нормативами НБУ.

✓ **За цілями використання** виділяються **об'єкти кредитування**.

Споживчий кредит надається головним чином фізичним особам на купівлю товарів тривалого споживання, купівлю або ремонт житла, здобуття освіти, відпочинок і т. п. У сучасних умо-

вах з його допомогою може задовольнятися і поточний споживчий попит клієнта при купівлі товарів за допомогою кредитних карток.

Усі інші форми кредитів можна об'єднати в групу позичок виробничого призначення. **Позички виробничого призначення** пов'язані з нагромадженням товарно-матеріальних цінностей і фінансуванням виробничих витрат.

✓ **За видами забезпечення** кредити поділяються на незабезпечені і забезпечені. Незабезпечені позички (бланкові) оформляються тільки договором без додаткових гарантій і застави, тобто **незабезпечені кредити** — це кредити, надані добре відомому банку, першокласному позичальнику, як правило, на короткий термін.

У вітчизняній банківській практиці забезпечення кредиту є обов'язковим. Якщо банк надає незабезпечений чи недостатньо забезпечений кредит, він повинен формувати під нього великий резерв, що зменшує розмір кредитних ресурсів і не вигідно банку.

4.2. ЕТАПИ ПРОЦЕСУ КРЕДИТУВАННЯ

Увесь процес кредитування, що здійснюється комерційними банками можна розподілити на декілька етапів.

Перший етап. До банку подається заявка (клопотання) на отримання кредиту за формою, визначеною банком. На цьому етапі оцінюються сильні й слабкі сторони майбутнього позичальника та об'єкта кредитування. Крім заявки, клієнт має подати такі документи, що накопичуватимуться в кредитній справі позичальника:

✓ анкету позичальника (стислі відомості про позичальника) за формою, визначеною банком;

✓ копії установчих документів, а також інші документи, що підтверджують правоздатність (для юридичних осіб) і дієздатність (для фізичних осіб) клієнта;

✓ копію статуту та свідоцтва про реєстрацію (переєстрацію);

✓ копії ліцензій, передбачених законодавством;

✓ техніко-економічне обґрунтування одержання кредиту з розрахунком строку окупності та рентабельності об'єкта кредитування із зазначенням спрямування позичкових коштів та розрахунку затрат і надходжень на весь термін користування позикою;

✓ копії контрактів, угод та інших документів, що стосуються кредиту: контракти на придбання та реалізацію товарно-матеріальних цінностей, послуг та виконання робіт, накладні, митні декларації тощо;

✓ завірені податковою адміністрацією форми бухгалтерської звітності на останню звітну дату, а також річні баланси за весь період діяльності підприємства, за необхідності — розшифровка окремих статей балансу;

✓ документи, що стосуються забезпечення кредиту;

✓ довідку з обслуговуючого банку про наявність рахунків позичальника, наявність (відсутність) заборгованості за кредитами;

✓ відомості за кредитами, отриманими в інших банках.

У разі необхідності позичальник подає внутрішні фінансові та управлінські звіти, звіт про рух касових надходжень, дані про дебіторську та кредиторську заборгованість, податкові та митні декларації, документи про оренду приміщень та ін.

Після ознайомлення з документами працівник банку проводить попередню бесіду з майбутнім кредитоодержувачем, що дозволяє з'ясувати важливі деталі щодо умов надання та погашення кредиту і відсотків. На цьому етапі банк приділяє увагу достовірності документів та інформації, на основі яких вирішується питання про надання кредиту.

Другий етап. Передбачає вивчення кредитоспроможності клієнта. Можна провести перевірку позичальника на місці. Дуже важливо з'ясувати рівень компетенції працівників, що очолюють бухгалтерську, фінансову, маркетингову служби, адміністративний апарат. Під час відвідування клієнта можна з'ясувати деякі питання, що не були розглянуті під час попередньої співбесіди, а також скласти уявлення про стан майна, яким володіє підприємство.

Третій етап. Полягає в розробці умов процесу кредитування, підготовці й укладанні кредитного договору. Банк визначає параметри позички: вид кредиту, суму, строк, спосіб видачі й погашення кредиту, забезпечення, рівень відсотка, інші моменти. Розробляється також графік погашення кредиту відповідно до строків оборотності того виду капіталу, на формування якого видається позичка. Після закінчення роботи щодо структурування кредиту кредитний працівник банку переходить до переговорів про укладання кредитного договору з клієнтом. При цьому клієнту надаються пропозиції за умовами майбутньої кредитної угоди. Вони можуть суттєво відрізнятись від тих, що містяться в кредитній заявці. Зближення позицій банку та клієнта і досягнення компромісу є кінцевою метою переговорів. Після досягнення

згоди за всіма питаннями підписується кредитний договір та строкове зобов'язання. Строкове зобов'язання являє собою юридичний документ, який є основою для погашення кредиту.

Четвертий етап. Відбувається надання кредиту, а також здійснюється контроль за виконанням умов кредитного договору. Після підписання кредитної угоди працівник кредитного відділу оформляє бухгалтерські документи, які містять вказівки щодо відкриття позичкового рахунку та видачі кредиту. Оформлені згідно з банківськими вимогами документи передаються в обліково-операційний відділ для виконання. У розпорядженні кредитного відділу повинен зазначатись наданий особовому позичковому рахунку позичальника номер рахунку, а також загальні рекомендовані й додаткові параметри, що характеризують позичальника та кредитну угоду і які необхідні для виконання аналітичного обліку. На основі даних розпорядження здійснюється реєстрація позичкового особового рахунку в книзі відкритих рахунків.

П'ятий етап процесу банківського кредитування полягає в поверненні кредиту разом з відсотками. У відповідності з вимогами НБУ відсотки за користування кредитом нараховуються щомісяця. Погашення кредиту і нарахованих за ним відсотків здійснюється платіжним дорученням з поточного рахунку позичальника. Погашати кредит можна одночасно або частинами. Позичальник за узгодженнями із банком може достроково повернути отриманий кредит.

Умови кредитної угоди

Умови кредитної угоди — вимоги, що пропонуються учасникам угоди щодо об'єктів кредиту, його забезпечення, об'ємів, строків та вартості кредиту, що відбивають принципи кредитування. Мають як економічний, так і юридичний характер. **Юридичною основою** надання кредиту є кредитний договір, що регулює відносини сторін. Відповідно до банківського законодавства для здійснення кредитування позичальникові відкривається позичковий рахунок. Конкретизація **економічних умов** угоди може бути перевірена самим банком у спеціальній Інструкції з кредитування відповідно до міжнародної термінології — кредитному меморандумі.

У кредитному меморандумі, виходячи з вимог загальної кредитної політики банку, встановлюються певні обмеження на умови висновку кредитної угоди з:

- ✓ учасників угоди;
- ✓ мети кредитування;

- ✓ суми кредиту;
- ✓ строків видачі та погашення кредиту;
- ✓ ціни кредиту;
- ✓ забезпечення кредиту;
- ✓ умов погашення позичкової заборгованості.

Учасники кредитної угоди — сторони, зазначені в договорі: кредитор (чи кредитори) і позичальник (чи позичальники). Більше двох учасників угоди, наприклад кредиторів, може бути у випадку надання консорціумного кредиту на велику суму декількома банками. Обмеження стосуються, як правило, позичальників — юридичних і фізичних осіб. Так, окремі банки кредитують тільки юридичних осіб, серед яких теж можуть визначитися певні обмеження: виключення позичальників, що представляють окремі галузі чи форми власності, у випадку підвищеного кредитного ризику.

Мета кредитування вказується обов'язково, що обумовлено функціями кредиту і принципами кредитування.

Сума кредиту встановлюється в рахунок лімітів банку, нормативів кредитування НБУ, заявки позичальника, вартості і ліквідності застави, кредитоспроможності позичальника.

Строки на які надається кредит, у кожному кредитному договорі встановлюються відповідно до поданої заявки. Обмеження можливе в рамках загальної кредитної політики банку. Спеціальним пунктом вказуються дати початку і припинення дії договору. Під датою видачі кредиту (вступу в дію договору) вважають дату перерахування коштів з рахунка банку на рахунок позичальника. Дія договору припиняється після надходження в банк від позичальника всієї суми основного боргу, нарахованих відсотків і неустойки, штрафів або пені (якщо вони призначалися).

Умови погашення позички — це визначення ефективного способу виконання позичальником своїх зобов'язань. Таких схем у міжнародній і вітчизняній банківській практиці досить багато, але всі вони побудовані на декількох принципах:

✓ **одноразовим погашенням** основного боргу і відсотків за позичкою **наприкінці терміну** (короткострокові кредити);

✓ відсотки виплачуються регулярно (щомісяця, щокварталу, щорічно), а погашення позички відбувається наприкінці терміну однією сумою;

✓ **позички на виплату** (ануїтетні) — погашення здійснюється рівномірними частками (річна сума відсотків і частки погашення); суми погашення зростають в обсязі накопичених відсотків або погашення здійснюється частками, що скорочуються,

виключаючи частину основного боргу і частину відсоткової суми. Погашення основного боргу нараховується рівними частками, а річна сума знижується на зекономлені відсотки.

Ціна кредиту відбиває принцип платності при кредитуванні, а формою оплати є відсоткова ставка. **Відсоткові ставки** можуть бути **твердими** (фіксованими) або **змінними** (такими, що коливаються відповідно до ринкової кон'юнктури під час користування позиченими грошима). Виділяють також ставки міжбанківського кредитного ринку. У міжнародній практиці відомі ставки:

✓ LIBOR-пропозиції на Лондонському міжбанківському ринку депозитів на 90 днів становить 2,77000%. Вона є базовою для міжнародних фінансових ринків;

✓ KIBOR-ставка Kiev Interbank на 30 днів у USD становить 6,11% (за даними щотижневика «Бізнес» станом на 03.02.05);

✓ MIBOR-ставка Moskov Interbank;

✓ FIBOR-ставка фондової біржі у Франфуркті-на-Майні;

✓ PIBOR-ставка Паризького міжбанківського ринку.

Інформація про зміну відсоткових ставок регулярно публікується в пресі.

Плата за користування позичкою може нараховуватися з використанням **простой ставки відсотка** (при короткострокових позичках і одноразовому погашенні наприкінці терміну) або з використанням **складного відсотка** в разі довгострокового кредитування.

Визначення розміру суми, що погашається (нарощеної суми), з використанням **простой ставки відсотка**:

$$Z = K + V + K + m \cdot y \cdot K / 100 = K (1 + m \cdot y / 100), \quad (4.1)$$

де Z — нарощена сума кредиту;

K — розмір наданої позички;

V — сума відсоткових грошей, виплачених за m років (якщо $m < 1$, то термін кредитування в днях варто розділити на 365 чи 366 — тимчасова база року);

y — річна ставка відсотків, %;

m — термін, за який виплачуються відсотки.

Якщо в кредитному договорі передбачається коливання ставки відсотків протягом терміну кредиту, то розмір відсоткової суми, що погашається, визначиться за формулою:

$$V = \frac{K(m_1 \cdot y_1)}{100} + \frac{m_2 \cdot y_2}{100} + \frac{m_n \cdot y_n}{100} = K \sum_{t=1}^{t=m} m \cdot y_t / 100, \quad (4.2)$$

де $m_1 y_1$; $m_2 y_2$... $m_m y_m$ — часові проміжки з відповідною їм річною ставкою відсотка.

Розмір відсоткових ставок визначається таким чином, щоб плата за кредит покривала витрати банку і забезпечувала одержання необхідного рівня доходу. Залежить від:

- ✓ ставки рефінансування центрального банку;
- ✓ вартості кредитних ресурсів;
- ✓ характеру кредитної угоди;
- ✓ ризику погашення наданого кредиту;
- ✓ форми забезпечення повернення кредиту тощо.

Мінімальна відсоткова ставка називається **базисною** (у міжнародній практиці — «prime rate» — відсоткова ставка для першокласних позичальників).

Відсоткова ставка за кредит може переглядатися банком протягом дії кредитного договору (якщо це передбачено). Зміна відсоткової ставки оформлюється додатковою угодою до кредитного договору. Нарахування і стягнення відсотків авансом у момент видачі кредиту не допускається. Методика нарахування відсотків регулюється нормативними положеннями НБУ.

Забезпечення кредиту — один з найнадійніших способів зниження ризику неповернення кредиту. Забезпечення не гарантує погашення позички, але зменшує ризик, тому що у випадку банкрутства позичальника банк стає привілейованим кредитором. У кредитному договорі має бути зазначений спосіб забезпечення повернення кредиту.

Для забезпечення позички можуть використовуватися різні види активів і документів, які можна легко реалізувати. Пропонована банку в якості забезпечення застава має бути прийнятна і достатня. **Прийнятність застави** характеризує її **здатність до тривалого зберігання**, швидкість реалізації і стабільність споживчого попиту на неї (її якісні характеристики). **Достатність застави** характеризує її **кількісну сторону**. Вартість майна, що закладається, повинна перевищувати суму виданого кредиту з таким розрахунком, щоб банк міг погасити (при реалізації закладеного майна) з її вартості не тільки основний борг за виданим кредитом, а й нараховані відсотки, судові витрати, витрати, пов'язані з реалізацією застави та ін.

Заставадавець може бути:

- ✓ з погляду суб'єкта відносин — сам позичальник а третя особа;
- ✓ з погляду права власності — власник майна або особа, що має на нього право господарського ведення або право оперативного управління ним.

До основних видів застави відносяться:

✓ застава на відповідальному зберіганні у позичальника (використовується, якщо заставлене майно потребує специфічних умов зберігання, які не може забезпечити банк);

✓ застава з передачею майна кредитору, наприклад цінні папери;

✓ застава товарів в обороті;

✓ застава нерухомості — землі, будівлі і т. п.;

✓ застава майнових прав (табл. 4.1).

Страховання кредитів здійснюється в 2-х формах.

У першому випадку (страховання відповідальності позичальників за непогашення кредитів) страхувальником виступає позичальник, а об'єктом страхування є його відповідальність перед банком.

У другому випадку (страховання заставного забезпечення) страхувальник — банк, а об'єкт страхування — відповідальність позичальника перед банком.

У сучасній вітчизняній практиці при страхуванні кредитів амплітуда коливання сум, що страхуються, досить широка: деякі страхові компанії страхують 100% суми кредиту, але не страхують відсотки за користування кредитом; інші виплачують 50—90% суми непогашеного кредиту і відсотків по ньому. Конкретна межа відповідальності встановлюється індивідуально і залежить від установленої практики, ризику, а також від коливань економічної кон'юнктури.

Табл. 4.1

ОСНОВНІ ВИДИ ЗАСТАВИ, ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬ У СВОЙ ПРАКТИЦІ КОМЕРЦІЙНІ БАНКИ НІМЕЧЧИНИ

Форма забезпечення повернення кредиту	Кількість балів	Максимальна сума кредиту в % до забезпечення
1. Потека	3	60—80
2. Застава вкладів, що знаходяться в банку, який надав кредит	3	100
3. Поручительство (гарантія)	2	Залежно від ступеня кредитоспроможності поручителя (гаранта) — до 100
4. Застава цінних паперів	2	Цінні папери, які приносять твердий відсоток, — 70—80, акції — 50—60
5. Переуступка вимог по поставці товарів або наданні послуг	1	20—40

У банківській практиці вітчизняних банків при прийнятті предметів забезпечення кредиту кредитний працівник повинен обов'язково враховувати таке:

✓ забезпечення повинно **бути дійсним**, тобто не суперечити закону і виникати з передбаченої в законі підстави;

✓ ринкова вартість предмета застави повинна перевищувати суму виданої позички не менше, ніж на 5—10% (на практиці приблизно 30%);

✓ застава повинна бути ліквідна, тобто легко реалізована. Поширені такі види застави: товарно-матеріальні цінності — майно на складі, у переробці, цінні папери;

✓ у разі зниження вартості застави чи зниження платоспроможності позичальника в період дії кредитного договору банк має право вимагати від позичальника додаткового забезпечення.

4.3. КРЕДИТНИЙ РИЗИК КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ ТА СПОСОБИ ЙОГО ЗНИЖЕННЯ

У будь-якій сфері бізнесу поряд з можливістю отримати прибуток завжди існує небезпека втрат — **ризик** — імовірність виникнення чистих збитків або недоодержання доходів порівняно з прогнозами.

Кредитний ризик — це ризик неповернення (неплатежу) чи прострочення платежу за банківською позикою. Розрізняють також **кредитний ризик країни** (при наданні іноземних кредитів) і **ризик зловживань** (свідомо прогнозоване неповернення).

Причини виникнення ризику неповернення позички:

✓ зниження (чи втрата) кредитоспроможності позичальника; виявляється у формі кризи готівки, наслідком для банку може бути ризик зниження ліквідності;

✓ погіршення ділової репутації позичальника.

Основні причини, що визначають величину поточного ризику, наведено на рис. 4.1.

Кредитний ризик може виникати з кожної окремої позички, наданої банком, і, як наслідок, за кредитними портфелем в цілому.

Кредитний портфель — набір позичок, диференційованих з урахуванням ризику і рівня прибутковості.

Управління кредитним портфелем реалізується відповідно до кредитної політики банку.



Рис. 4.1. Фактори, що визначають поточний рівень кредитного ризику

Головна вимога до формування кредитного портфеля полягає в тому, що **портфель має бути збалансованим**, тобто **підвищений ризик за одними позичками має компенсуватися надійністю і прибутковістю інших позичок**.

Розподіл кредитних ресурсів усередині портфеля визначає його структуру. **Структура портфеля** формується під впливом таких **факторів**:

- ✓ прибутковість і ризик окремих позичок;
- ✓ попит позичальників на окремі види кредитів;
- ✓ нормативи кредитних ризиків, установлені НБУ;
- ✓ структура кредитних ресурсів банку (співвідношення короткострокових та довгострокових ресурсів).

Кредитний портфель поповнюється з **трьох джерел**:

- ◆ грошові позички безпосереднім позичальникам виступають головним джерелом;
- ◆ придбання (облік) векселів у продавців товарів і послуг;
- ◆ придбання векселів у дилерів з операцій з комерційними паперами.

Важливою характеристикою кредитної політики банку є якість кредитного портфеля.

Якість кредитного портфеля оцінюється за системою коефіцієнтів, що включає абсолютні показники (обсяг виданих позичок — ОВП за їх видами і обсяг прострочених позичок — ОПП) і відносні показники, що характеризують частку окремих кредитів у структурі кредитної заборгованості (КЗ).

Коефіцієнт якості кредитного портфеля (ККП) в загальному вигляді може бути представлений як співвідношення простроченої позичкової заборгованості до суми позичкової заборгованості (основний борг без відсотків).

Методика НБУ рекомендує визначати $K_{\text{ККП}}$ як відношення розрахункового резерву на можливі втрати по позичках до суми позичкової заборгованості за основним боргом. $K_{\text{ККП}}$, що перевищує 6%, свідчить про високий кредитний ризик портфеля.

У банках України цей показник поки що надзвичайно високий. До початку кризи (серпня 1998 р.) цей показник по банківській системі становив — 3,6%, що явно не відповідало дійсності (для порівняння: за даними ВА-СА «Банк Австрія Кредитанштальт» та болгарського журналу «Капітал», у Болгарії в 1996 р. частка таких кредитів по банківській системі складала 60%). З 2000 р. ситуація по кредитах поліпшилася, частка безнадійних позичок у кредитному портфелі банківської системи скоротилась порівняно з післякризовим періодом більше ніж у 2 рази і становила близько 8%. Сукупний кредитний портфель на кінець 2002 р. наблизився до 700 млрд грн, а частка прострочених кредитів у загальному обсязі кредитів реальному сектору економіки становила 4%.

Керування кредитними ризиками націлено на їхнє зниження, тому що взагалі безризикових кредитних операцій не буває. Існують такі методи зниження ризику:

- оцінювання кредитоспроможності позичальника і встановлення його кредитного рейтингу;
- проведення політики диверсифікованості позичок:
 - ✓ за розмірами позичок;
 - ✓ за видами позичок;
 - ✓ за групами позичальників;
- видача великих кредитів, що не перевищують нормативи НБУ, і тільки на консорціумній основі;
- страхування кредитів і депозитів;
- дотримання «золотих» банківських правил, що потребують розміщення кредитних ресурсів відповідно до термінів, обсягів та умов їхнього залучення;
- формування резервів для покриття можливих втрат по наданих позичках.

В Україні виділено 5 груп кредитного ризику і встановлено відсоток відрахувань за критеріями забезпеченості позичок і кількістю прострочених днів.

4.4. ОЦІНЮВАННЯ КРЕДИТОСПРОМОЖНОСТІ ПОЗИЧАЛЬНИКА

Кредитоспроможність позичальника означає його здатність цілком і у визначені строки розраховуватися за своїми борговими зобов'язаннями.

Здатність до повернення боргу залежить від якостей клієнта, його роду занять, об'ємів вкладень капіталу в нерухоме майно, можливостей до мобілізації ресурсів для погашення позички. Кредитоспроможність не стільки фіксує поточний фінансовий стан позичальника, скільки аналізує минулі показники, тенденції розвитку ситуації та прогнозує платоспроможність клієнта на найближчу перспективу. Оцінюється вона на підставі системи фінансових показників за даними балансу і звіту про доходи. Якщо робиться аналіз кредитоспроможності підприємства, то бажано проаналізувати й тенденції, характерні для розвитку галузі в цілому.

Межі вивчення кредитоспроможності залежать від:

- ✓ розміру позички;
- ✓ терміну позички;
- ✓ результатів минулої діяльності позичальника;
- ✓ забезпечення кредиту (яка форма забезпечення передбачається);
- ✓ взаємовідносин банку з клієнтом.

У практиці американських банків для аналізу кредитоспроможності застосовується правило «п'яти сил», тому що всі критерії добору клієнтів починаються на букву «си», останнім часом додали шосте «си» — control — контроль.

1. Характер, репутація позичальника (charakter). Під характером клієнта розглядається його відповідальність, готовність і бажання сплатити борг, що передбачає з'ясування психологічного портрета клієнта. При оцінюванні репутації велике значення має відношення позичальника до своїх зобов'язань у минулому, чи були в нього затримки в погашенні позик, який його статус у діловому світі (кредитна історія). Робота з новим для банку позичальником передбачає визначення його юридичного статусу, а для фізичних осіб — правомочності одержання кредиту.

2. Фінансові можливості (capacity). Аналіз фінансових можливостей припускає оцінку платоспроможності позичальника за документами фінансової звітності. Основна увага приділяється аналізу грошового потоку клієнта. Кредитор зобов'язаний з'ясувати, з яких джерел і яких сум позичальник зможе погашати заборгованість. Кредити можуть погашатися за рахунок чотирьох джерел: доходи, продаж активів, продаж акцій і одержання позики в іншого кредитора.

3. Капітал (capital). Розмір і структура капіталу — найважливіше джерело інформації про діяльність позичальника. При аналізі структури капіталу, особливу увагу варто звернути на показник фінансового важеля (leverage). Це показник фінансової стійкості, що відбиває співвідношення власного і позикового капіталу фірми.

4. Забезпечення (colareta1). Підприємству не буде наданий кредит, якщо воно не має у своєму розпорядженні майна для забезпечення позики. Деякі активи можуть служити як забезпечення, тому дуже важливо оцінити їхні розміри і якість.

5. Загальні економічні умови (conditions) включають макроекономічну і ринкову кон'юнктуру, перспективи роботи клієнта.

При аналізі кредитоспроможності позичальника багато чого залежить від наявності інформації про його минуле і сьогодення. Якщо банк уже надавав йому кредит, то в його розпорядженні є кредитна історія позичальника. Якщо він звертається за позичкою вперше, то закордонні банки можуть звернутися до спеціалізованих інформаційних агентств типу американської фірми «Дан енд Бредстрит» і одержати необхідну інформацію навіть про закордонних клієнтів.

В оцінюванні кредитоспроможності позичальника вітчизняними банками принципове значення має **фінансовий аналіз**. Він проводиться різними способами:

- ✓ на основі системи фінансових коефіцієнтів (показників);
- ✓ на основі аналізу грошових джерел (cash flow), тобто зіставлення припливу і відтоку коштів на підприємство-позичальника. Перевищення припливу засобів над їхнім відтоком свідчить про його добре фінансове положення, і навпаки.

Для якісного оцінювання фінансового положення позичальника вимагаються такі **вихідні дані** (документи фінансової звітності при середньостроковому і довгостроковому кредитуванні за 3 останні роки, при короткостроковому — за останні 3 квартали):

- ✓ баланс підприємства — форма № 1;
- ✓ звіт про фінансові результати і їхнє використання — форма № 2;

- ✓ звіт про рух коштів — форма № 4;
- ✓ звіт про стан майна підприємства — форма № 10 та ін.

Крім того, доцільно проаналізувати плани формування і розподілу прибутку на передбачуваний термін видачі кредиту і відомості про плановану величину амортизаційних відрахувань у випадку кредитування основного капіталу.

У традиціях вітчизняних банків використання нормативних вимог НБУ, зокрема Рекомендації щодо визначення фінансового стану позичальників (постанова НБУ № 323 від 29.09.97), у якій передбачено розрахунок таких показників:

1. **Коефіцієнт загальної ліквідності (КЛ₁)**, який характеризує, наскільки обсяг поточних зобов'язань за кредитами і розрахунками можна погасити за рахунок усіх мобілізованих оборотних активів:

$$КЛ_1 = \frac{\text{Розділ II активу} + \text{Розділ III активу}^*}{\text{Розділ IV активу} + \text{Розділ V активу}^{**}}. \quad (4.3)$$

* Витрати майбутніх періодів включаються до складу поточних активів у тій частині, яка буде використана (списана) протягом 12 місяців з дати балансу.

** Доходи майбутніх періодів включаються до складу поточних зобов'язань у тій частині, яка буде погашена протягом 12 місяців з дати балансу. Ця інформація зазначається в Примітках до фінансової звітності.

Нормативне значення КЛ₁ не менше ніж 2,0—2,5.

2. **Коефіцієнт абсолютної (термінової) ліквідності (КЛ₂)**, який показує, яка частина поточних (короткострокових) зобов'язань може бути погашена негайно:

$$КЛ_2 = \frac{\text{Грошові кошти та їх еквіваленти}}{\text{Розділ IV активу} + \text{Розділ V активу}^{**}}. \quad (4.4)$$

** Доходи майбутніх періодів включаються до складу поточних зобов'язань у тій частині, яка буде погашена протягом 12 місяців з дати балансу. Ця інформація зазначається в Примітках до фінансової звітності.

Нормативне значення КЛ₂ не менше ніж 0,2—0,25.

3. **Коефіцієнт співвідношення залучених і власних коштів (КЗ)**, який характеризує розмір залучених коштів на 1 грн власних коштів:

$$КЗ = \frac{\text{Розділ II активу} + \text{Розділ III активу} + \text{Розділ IV активу} + \text{Розділ V активу}}{\text{Розділ I пасиву}}. \quad (4.5)$$

Нормативне значення КЗ не більше ніж 1,0.

4. Коефіцієнт фінансової незалежності (КН), який свідчить про частку власних коштів у загальній сумі заборгованості:

$$КН = \frac{\text{Розділ I пасиву}}{\text{Розділ II активу} + \text{Розділ III активу} + \text{Розділ IV активу} + \text{Розділ V активу}} \quad (4.6)$$

Нормативне значення КЗ не менше 0,2.

5. Коефіцієнт маневреності власних коштів (КМ), що характеризує ступінь мобільності використання власних коштів:

$$КМ = \frac{\text{Розділ I пасиву} - \text{Розділ I активу}}{\text{Розділ I пасиву}} \quad (4.7)$$

Нормативне значення КМ не менше ніж 0,5.

При оцінюванні кредитоспроможності та фінансової стабільності банки можуть використовувати й інші показники.

Кредитний рейтинг — це система показників, за якою на основі результатів розрахованих показників можна віднести кожного індивідуального позичальника до певного класу:

- ✓ на рівні середніх величин — II клас;
- ✓ вище від середніх — I клас;
- ✓ нижче від середніх — III клас.

Загальна оцінка кредитоспроможності, як правило, дається в балах, суму яких установлює сам банк.

На практиці враховуються не тільки рейтингові, а й додаткові дані про клієнта. Використання кредитного рейтингу значно полегшує роботу кредитного інспектора під час оцінювання кредитоспроможності позичальника.

За точною оцінкою кредитоспроможності можна вибрати найефективніші інші способи зниження кредитного ризику (страхування, вид забезпечення і т. д.).

Кредитна політика комерційного банку

Кредитна політика — це визначення напрямів діяльності банку в галузі кредитно-інвестиційних операцій і розроблення процедур кредитування, що забезпечують певний рівень прибутку та дають змогу знизити ризику. Включає комплекс виважених та органічно поєднаних складових: забезпечення безпеки, надійності і прибутковості кредитних операцій.

Кожен банк має чітко формулювати політику надання позичок, за якою визначають напрями використання грошових коштів акціонерів і вкладників, регулюють структуру та обсяг кредитного портфелю, а також виявляють обставини, за яких доцільно надавати кредит. Відповідальність за здійснення кредитної політики покладена на раду директорів банку, що делегує функції з практичного надання кредитів до нижчих рівнів і формує загальні принципи й обмеження кредитної політики. Останнім часом усе більше великих банків письмово фіксує ці принципи, складаючи «Меморандум про кредитну політику», структура якого є різною для різних банків, але основні моменти містять таку інформацію: загальна мета політики, допустимі суми кредитів, а також види кредитів, від яких рекомендується утриматися, визначаються географічні райони, де є бажаною кредитна експансія банку та, головне, містяться правила про порядок видачі кредитів, контроль якості кредитів, процедуру стягнення простроченої заборгованості тощо.

При формуванні кредитної політики враховується низка факторів: наявність власного капіталу (чим більший капітал, тим більш тривалі й ризиковані кредити може надати банк), імовірність точної оцінки ступеня ризикованості і прибутковості різних видів кредитів, стабільність депозитів, стан економіки країни в цілому, грошово-кредитну і фіскальну політику уряду, кваліфікацію і досвід банківського персоналу.

Ведення кредитних історій як інструмент зниження кредитного ризику

Щоб знизити кредитний ризик, Асоціація банків України розпочала роботу щодо створення в Україні першого кредитного Бюро. Виключною діяльністю його є збирання, зберігання, використання інформації, яка складає кредитну історію конкретного позичальника. З 2005 р. воно розпочало свою роботу.

Бюро створене у формі акціонерного товариства. Статутний капітал Бюро формується виключно за рахунок грошових коштів засновників (акціонерів) Бюро і має бути не менше ніж 5 млн грн. Бюро випускає прости іменні акції.

Засновниками Бюро можуть бути юридичні та фізичні особи. **Засновники** Бюро — юридичні особи повинні здійснювати діяльність не менше трьох років з дня реєстрації та не мати заборгованості зі сплати податків та інших обов'язкових платежів за останні три роки. Крім засновників, передбачаються й **учасники**

Бюро — юридичні або фізичні особи, що надають кредитні ресурси в користування позичальникам, отримують від них платежі в рахунок погашення таких кредитів, накопичуючи в себе внутрішню інформацію у кредитній справі позичальника. Вони мають право формувати кредитні історії та за потреби користуватися накопиченою інформацією про позичальників.

Кредитна історія — це сукупність інформації про юридичну або фізичну особу щодо виконання нею кредитного правочину та ідентифікаційні дані про таку особу. Крім інформації про позичальника, яку надають учасники Бюро, в кредитній історії накопичуються відомості про нього, отримані із загальнодоступних реєстрів та інших публічних баз даних.

Зміст кредитної історії

1. Відомості, що ідентифікують особу:

а) **для фізичних осіб** — прізвище, ім'я та по батькові, дата народження, паспортні дані, місце проживання, ідентифікаційний номер згідно з Державним реєстром фізичних осіб-платників податків (у разі наявності), відомості про поточну трудову діяльність, сімейний стан та кількість утриманців, номер і дата державної реєстрації, відомості про орган державної реєстрації та основний предмет господарської діяльності фізичної особи — суб'єкта підприємницької діяльності;

б) **для юридичних осіб** — повне найменування, місцезнаходження, дата і номер державної реєстрації, відомості про орган державної реєстрації, ідентифікаційний код згідно з Єдиним державним реєстром підприємств та організацій України, прізвище, ім'я та по батькові, паспортні дані керівника і головного бухгалтера, основний вид господарської діяльності, відомості, що ідентифікують власників, які володіють 10% та більше статутного капіталу юридичної особи.

2. Відомості про грошове зобов'язання суб'єкта кредитної історії:

- номер та дата укладення кредитного договору, сторони, вид;
- сума та вид валюти зобов'язання;
- строк і порядок виконання кредитного правочину;
- відомості про розмір погашеної суми та остаточну суму зобов'язання;
- дата виникнення простроченого зобов'язання, його розмір і стадія погашення;

- відомості про припинення кредитного правочину та спосіб його припинення (в тому числі за згодою сторін, у судовому порядку, гарантом тощо) або відомості про визнання кредитного правочину недійсним і підстави такого визнання.

3. Публічна інформація про суб'єкт кредитної історії, яка складається із сукупності документованої або публічно оголошеної відкритої інформації про особу з відкритих для загального користування джерел:

- наявність заборгованості за податками та обов'язковими платежами;

- рішення судів, що стосуються виникнення, виконання та припинення зобов'язань за укладеним кредитним правочином;

- рішення судів та органів виконавчої влади, що стосуються майнового стану суб'єкта кредитної історії;

- інші відомості, що впливають на спроможність виконання суб'єктом кредитної історії власних зобов'язань.

4. Відомості про операції з інформацією, яка складає кредитну історію:

- дата поновлення кредитної історії;

- перелік і дати звернень до кредитної історії;

- відомості про Учасника, який звернувся за інформацією, що складає кредитну історію;

- коментар суб'єкта кредитної.

Бюро забороняється збирати та зберігати в кредитних історіях інформацію про фізичних осіб щодо національності, расового та етнічного походження, політичних поглядів, релігійних і філософських переконань, стану здоров'я, членства в партіях та інших громадських організаціях.

Бюро надає інформацію з кредитних історій у формі кредитних звітів. Кредитний звіт містить усю інформацію з кредитної історії.

Учасник має право звернутися до Бюро за отриманням кредитного звіту **за умови наявності в нього письмової згоди на це суб'єкта кредитної історії** та подальшого його використання виключно з метою надання та погашення кредиту, укладання кредитної угоди, сторонами за якою є Учасник та цей суб'єкт кредитної історії. Передача інформації, що міститься в ньому, третім особам заборонена.

Суб'єкт кредитної історії, в свою чергу, має право отримати від Бюро (у тому числі один раз на рік безкоштовно) кредитний звіт щодо його власної кредитної історії та інформацію з реєстру запитів власної кредитної історії. Якщо він не згоден з інформа-

цією, що складає його кредитну історію, то суб'єкт кредитної історії має право звернутися до Бюро з письмовою заявою про це і в разі підтвердження цього Бюро зобов'язане внести відповідні зміни до його кредитної історії.

Контроль за станом кредиту

Керування кредитними операціями в банку не закінчується підписанням кредитного договору і відкриттям позичкового рахунка позичальникові. Кредитний інспектор веде кредит до моменту повного погашення позичкової заборгованості.

Кредитний моніторинг — система банківського контролю за всім процесом кредитування; він виявляється в постійному контролі як за проходженнями окремих кредитів, так і за якістю кредитного портфеля в цілому. Кредитний моніторинг дозволяє вчасно виявити відхилення від цілей кредитної політики і виправити ситуацію, забезпечуючи помірний ризик.

При цьому банк протягом усього строку дії кредитного договору підтримує ділові контакти з позичальником, зобов'язаний проводити перевірки стану збереження заставленого майна, що повинно бути передбачено в кредитному договорі.

У разі виявлення фактів використання кредиту не за цільовим призначенням банк має право достроково розірвати кредитний договір, що є підставою для стягнення всіх коштів у межах зобов'язань позичальника за кредитним договором у встановленому чинним законодавством порядку.

Якщо в позичальника виникли тимчасові фінансові ускладнення, сторони можуть подовжувати строк дії кредитного договору (продлонгація). При прийнятті рішення щодо пролонгування кредиту складається додаткова угода між банком та позичальником, яка є невід'ємною частиною кредитної угоди.

Якщо в процесі кредитування змінились умови здійснення кредитованого проекту і це призвело до додаткової потреби в коштах, банк може задовольнити цю потребу на умовах укладання додаткової кредитної угоди.

При настанні строку погашення кредиту і відсутності в клієнта достатньої суми коштів для його погашення банк починає проводити роботу з проблемними кредитами. У день визначеного строку погашення частина непогашеної або непогашена заборгованість за позичкою переноситься на рахунок прострочених позик.

Труднощі з погашенням позичок можуть виникати з різних причин. Найпоширеніші з них: помилки самого банку при розгляді кредитної заявки, при розробленні умов кредитної угоди; нерентабельна робота клієнта, який отримав позичку; фактори, невідконтрольні банку, або форс-мажорні обставини.

Існує багато сигналів, що свідчать про погіршення фінансового стану позичальника, які працівник банку повинен уміти розпізнавати. Для цього використовуються аналіз фінансової звітності, особисті контакти з позичальником, повідомлення від третіх осіб.

Якщо банк виявляє проблемну позичку, він негайно повинен вжити заходів для забезпечення повного і своєчасного її повернення. Найдоцільнішим кроком буде розробка разом з позичальником заходів щодо поліпшення фінансового стану підприємства. Якщо цей спосіб не дасть результатів, банк повинен забезпечити свої інтереси шляхом реалізації забезпечення, пред'явлення претензії до гаранта і т. д. Крайній захід — це порушення питання про оголошення позичальника банкрутом.

4.5. ОСОБЛИВОСТІ ДОВГОСТРОКОВОГО КРЕДИТУВАННЯ

Довгострокове кредитування передбачає надання банком позичок на термін понад 3—5 років. Метою довгострокового кредитування є фінансування основного капіталу. Здійснюється за рахунок таких джерел:

✓ акціонерний капітал (статутний капітал, фонди банку) і нерозподілений прибуток;

✓ довгострокові позики (кредити банків та емісія облігацій).

Головною особливістю довгострокового кредитування є кредитування інвестиційного проекту. Надання кредиту в цьому випадку пов'язане не стільки з поточним фінансовим станом позичальника, скільки з характером і якістю фінансованого проекту. **Інвестиційний проект** — це комплексна програма вкладення коштів у виробничий об'єкт з метою одержання доходів у майбутньому. Підставою для рішення про надання довгострокового кредиту є **інвестиційний (проектний) аналіз**.

Метою проектного аналізу є визначення його соціально-економічної ефективності, «цінності». У міжнародній практиці спеціалізовані банки при здійсненні проектного аналізу проводять:

✓ **технічний аналіз** — передбачає технічне (інженерне) оцінювання проекту, складання кошторису витрат і графіка робіт;

✓ **маркетинговий аналіз** — передбачає оцінювання поточного і перспективного ринкового попиту на продукцію проекту;

✓ **фінансовий аналіз** визначає рентабельність проекту з урахуванням фактора часу. Принципове значення для кредитора має максимально точне встановлення періоду окупності витрат та оцінка чистих дисконтованих грошових потоків, що імовірно принесе проект;

✓ **екологічний аналіз** — установлює вплив проєктованого об'єкта на навколишнє середовище;

✓ **інституціональний аналіз** — виявляє здатність позичальника реалізувати проєкт;

✓ **соціальний аналіз** виявляє прийнятність проєкту для суспільства в цілому;

✓ **економічний аналіз** — це узагальнена оцінка проєкту за принципом «витрати/вигоди» і винесення остаточного рішення.

Умови прийняття позитивного рішення по кредитуванню проєкту:

◆ інвестиції порівняно швидко окупляться і принесуть прибуток;

◆ ризик прийнятний, страхування надійне;

◆ кредитні вкладення добре забезпечені;

◆ інвестиційний дохід у проєкт перевершує альтернативні.

Практика проєктного кредитування у вітчизняних банках досить незначна — довгострокове кредитування через несприятливу макроекономічну ситуацію і високі ризики здійснює невелике число найбільших банків.

Міжнародний досвід і вітчизняна практика довгострокового кредитування свідчать про **доцільність створення спеціалізованих банків**.

За кордоном функціонують інвестиційні **банки двох типів**. **Банки I типу** займаються торгівлею і розміщенням цінних паперів, в основному — корпоративних. **Банки II типу** займаються довгостроковим кредитуванням різних галузей господарства, а також окремих інноваційних проєктів.

Діяльність банків, що здійснюють інвестиційне кредитування, повинна відповідати певним вимогам:

• мати інвестиційну стратегію;

• визначити обсяг необхідних довгострокових ресурсів, забезпечити їхню мобілізацію;

• створити в банку спеціалізований інвестиційний підрозділ, що здійснює аналіз інвестиційних проєктів, їхній добір і реалізацію;

• використовувати сучасні інформаційні технології під час оцінювання інвестиційних проєктів.

Банки України працюють як з корпоративними цінними паперами (портфельні інвестиції), так і здійснюють довгострокові кредитування реального сектора економіки. Найактивнішу кредитну політику в цій сфері проводять Промінвестбанк, Ексімбанк, Укрпромбанк, Кредитпромбанк.

Інвестиційне кредитування передбачає наявність штату висококваліфікованих фахівців у галузі інвестування і тому передбачає високі витрати — вищі, ніж у середньому по всіх інших банківських операціях.

4.6. ОПЕРАЦІЇ З МІЖНАРОДНОГО КРЕДИТУВАННЯ

Міжнародний кредит — це рух позичкового капіталу з однієї країни в іншу. Перерозподіл позичкового капіталу здійснюється через банки-кореспонденти, сприяє реалізації різних зовнішньоекономічних угод і тим самим посиленню інтерналізації господарських зв'язків.

Міжнародна практика здійснення такого виду кредитування має великий досвід. Можна виділити окремі систематизовані види міжнародних кредитів (табл. 4.2).

Таблиця 4.2

КЛАСИФІКАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ КРЕДИТІВ

Критерій класифікації	Вид міжнародного кредиту				
Призначення	Зовнішньоторговельний		Інвестиційний		Міжнародна позика
Види кредитодавця	Товарний (Фірмовий)	Банківський (валютний)	Комерційний (фірмовий)	Брокерський	Державна чи МФО
Терміни	Короткостроковий (до 1 року)	Середньостроковий (1—7 років)	Довгостроковий (понад 5 років)		Довгострокова
Характер забезпечення	Без забезпечення		Під забезпечення		
Вид ставки, %	Фіксована ставка		Плаваюча ставка		
Число кредиторів	один банк		Консорціумний кредит (синдикований)		

Зовнішньоторговельний кредит являє собою кредитування зовнішньоторговельного обороту. Основними учасниками кредитних відносин виступають фірми-експортери й імпортери та банки, що їх обслуговують.

Товарний кредит надає експортер імпортеру у вигляді товарів або платіжних засобів.

Валютний кредит надається покупцям-імпортерам, а вони самостійно вибирають фірму-постачальника, іноземну чи національну (останнє переважніше). Цей кредит може бути **непов'язаним**, призначеним для нецільового використання позичальником, або **пов'язаним**, призначеним для підтримання фінансової діяльності клієнта. Обов'язковою умовою кредитування є цільове використання позички. До пов'язаних кредитів належать і фірмові позички.

По формах кредитування виявляється велика розмаїтість. Розглянемо тільки найбільш розповсюджені:

- **кредит за відкритим рахунком** — припускає кредитування експортером імпортера, на рахунок якого заноситься сума заборгованості (вартість товару + відсоток), а він зобов'язується у визначений термін її погасити;

- **купівельний аванс** — імпортер кредитує експортера, здійснюючи передоплату в розмірі 10—20% вартості постачання товару до одержання товарно-розпорядничьких документів, після чого товарна вартість, що залишилася, поставляється в кредит;

- **акцептно-рамбурсний кредит** — ґрунтується на поєднанні акцепту векселів і переводі (рамбурсуванні) суми векселя імпортером банку-акцептантові, яким є банк імпортера.

При цьому звичайно використовують вексель-тратту (переказний вексель), що дає експортеру можливість врахувати акцептований банком імпортера вексель і одержати гроші до терміну погашення векселя. Банк експортера, в свою чергу, може перерахувати цей вексель на ринку векселів. Ця форма кредиту найбільш забезпечена і, отже, вигідна для експортерів.

- **міжнародний факторинг** — здійснюється за тими самими принципами, що і внутрішній, але проводиться через міжнародні факторингові компанії, які, придбавши вимоги, ретельну перевіряють платоспроможність покупця і тим самим беруть на себе основну частку ризику.

Інвестиційний кредит здійснює експорт капіталу у формі інвестиційних позичок, іпотеки, форфейтування.

Форфейтинг (від франц. а forfait «а-форфэ») — переуступка прав) — форма комерційного кредиту в зовнішньоекономічній діяльності.

Під форфейтуванням розуміють придбання без права зворотної вимоги (регресу) платіжних зобов'язань (звичайно у формі простих чи переказних векселів). Як правило, експортер виступає ініціатором цієї угоди і, продавши вексель з дисконтом на суму відсотків за кредит, він одержує готівку і несе відповідальність тільки за постачання товару. Форфейтування застосовується, як правило, при постачаннях устаткування на великі суми з тривалою розстрочкою платежу. Вексель має бути авальований банком імпортера.

Міжнародні позики виступають джерелом залучення кредитних ресурсів державами, муніципалітетами, великими корпораціями. При одержанні валютної позики **кредиторами** виступають уряди держав, міжнародні фінансові інститути чи великі фінансові компанії, банки та синдикати банків. **Позичальниками** можуть бути держави, муніципальні органи, великі корпорації і банки. Наприклад, НАКу «Нафтогаз України» з 01.04.05 р. Deutsche Bank відкрив гігантську кредитну лінію в розмірі EUR 2 млрд. Про те, що інвестиційна привабливість України зростає, свідчить хоча б той факт, що наданий рік тому (01.04.04 р.) НАК «Нафтогаз України» кредит, мав розмір, на порядок нижчий — \$200 млн.

Міжнародні облігаційні позики формуються за рахунок емісії довгострокові облігації і реалізації їх на міжнародних фінансових ринках з метою залучення кредитних ресурсів на вигідніших умовах ніж ті, що склалися на внутрішньому ринку. У привабливості саме такого джерела банківських ресурсів переконує така тенденція — все більше й більше банків (що отримали міжнародний рейтинг) прагнуть залучати ресурси від синдикатів іноземних банків та за рахунок розміщення своїх євробондів, щоб захистити себе від нестабільних вкладників, отримати дешевші та довші ресурси. Так, два системоутворювальних банки — «Аваль» та «УкрСиббанк» у 2005 р. вже залучили синдикувані кредити. Банк «Аваль» залучив \$47 млн від синдикату 18 банків (лід-менеджером виступив Standard Bank London Limited) під LIBOR +3,65% строком на один рік (з правом пролонгації ще на один рік). На такий самий строк «УкрСибБанк» залучив \$37 млн, але під дещо вищу ставку — LIBOR +3,95% (на середину березня ставка LIBOR становила 3,25% річних). Обидва ці банки планують також залучити довші ресурси, випустивши для цього єврооблігації (обидва планують обсяги не менші ніж \$150 млн).

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ

1. Закон України про банки і банківську діяльність. № 2121-III від 17.01.2001 р.
2. Закон України № 2654-XII від 02.10.92 р. «Про заставу». (із змінами та доповненнями).
3. Положення Національного банку України «Про кредитування». Постанова Правління НБУ № 246 від 28.09.95 р. (із змінами та доповненнями).
4. Положення Національного банку України «Про порядок формування використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями комерційних банків». Постанова Правління НБУ № 323 від 29.09.97 р. (із змінами та доповненнями).
5. Інструкція Правління НБУ «Про порядок регулювання діяльності банків в Україні» від 28.08.2001 р.
6. Положення про операції банків з векселями, затверджене Постановою Правління НБУ № 508 від 16.12.02 р.
7. Банківські операції: Підручник / За ред. А. М. Мороза. — К.: КНЕУ, 2002. — 476 с.
8. Банковское дело: Учебник / Под ред. О. И. Лаврушина. — М.: ФИС, 1999. — 576 с.
9. Біланчук П. Д., Динчак О. Г. та ін. Банківське право: Українське та Європейське. — К.: Алка, 1999. — 400 с.
10. Деньги, кредит, банки: Учебник / Под ред. О. И. Лаврушина. — 2-е изд., перераб. и доп. — VI.: ФИС, 1999. — 464 с.
11. Савлук М. І., Мороз А. М., Коряк А. М. Вступ до банківської справи. — К.: Лібра, 1998. — 344 с. Васюренко О. В. Банківські операції: Навч. посібник. — К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. — 243 с.

КОНТРОЛЬ ЗАСВОЄННЯ ТЕМИ

Питання для самооцінювання знань

1. У чому суть кредиту? На підставі яких принципів здійснюється кредитування?
2. Назвіть види кредиту.
3. Дайте визначення кредитному ризику.
4. Як класифікують кредити за ступенем ризику?
5. Які основні методи регулювання кредитного ризику ви знаєте?
6. Що таке кредитоспроможність позичальника? Для чого її визначають?
7. Які показники для визначення кредитоспроможності клієнта використовують комерційні банки?

8. Що таке кредит у поточну діяльність? На підставі яких документів можна видати такий кредит?
9. Дайте визначення та класифікацію кредитів в інвестиційну діяльність суб'єктів господарювання.
10. Що таке споживчий банківський кредит?
11. У чому полягає суть комерційного кредиту? Назвіть види кредитних банківських операцій з векселями.
12. У яких випадках надається консорціумний кредит?

Питання для семінарського заняття

1. Класифікація банківських кредитів. Принципи та види банківського кредитування.
2. Процес банківського кредитування:
 - 2.1. підготовчий етап;
 - 2.2. оцінювання кредитоспроможності позичальника. Форми забезпечення поверненості кредиту;
 - 2.3. складання кредитної угоди;
 - 2.4. плата за кредит.
3. Особливості механізму надання та погашення окремих видів банківського кредиту.

Питання для самостійного вивчення

1. Класифікація кредитів за ступенем ризику.
2. Нормативи НБУ з регулювання кредитної діяльності банків.
3. Споживче банківське кредитування.
4. Особливості кредитування житлового будівництва в Україні.
5. Іпотечне кредитування.
6. Сучасні форми забезпечення банківських позичок.
7. Кредити під заставу векселів.

Теми рефератів та доповідей

1. Сутність кредитної політики банку.
2. Кредитоспроможність позичальника та основні етапи її оцінювання.
3. Основні джерела погашення кредиту.
4. Кредитування під заставу цінних паперів.
5. Іпотечне кредитування.

Ситуаційні завдання

1. Оцінити кредитоспроможність підприємства за даними фінансової звітності. З якою метою проводиться такий аналіз? Які методики використовують банки?

2. МП «Стар» звернулось до КБ «Укрінбанк» з проханням надати кредит у сумі 25 000 грн на придбання офісної техніки. Працівник кредитного відділу проаналізував кредитоспроможність МП «Стар» і визнав її задовільною. Засідання кредитного комітету вирішило задовольнити прохання позичальника.

Заповнити заяву на отримання кредиту та кредитний договір за таких умов:

- термін дії угоди — 2 роки;
- дата укладання угоди — 01.11.05;
- відсоткова ставка — 22% річних.

Розрахувати графік погашення кредиту за умови, що погашення боргу та сплата відсотків за користування ним здійснюється щоквартально.

3. Підприємство «Алькор» звернулось до банку щодо короткострокового кредиту на придбання паливно-мастильних матеріалів у сумі 5000 грн під забезпечення товарними запасами на суму 8240 грн. Термін кредиту — 6 місяців. Відсоткова ставка — 24% річних. Які основні моменти передбачає договір застави майна?

Оформити графік погашення такого кредиту, якщо:

- дата видачі кредиту 10.11.05;
 - погашення боргу відбуватиметься наприкінці строку;
 - відсотки сплачуватимуться щомісячно.
-
-

Фондовий ринок; акція; облігація; нота-вексель; тратта; трасант; трасат; ремітент; індосант; індосамент; акцепт; депозитарій; дисконт; казначейські векселі; казначейські зобов'язання; державні облігації; брокерські операції; інвестиційні операції; цілі інвестиційної політики; інвестиційний портфель; портфель цінних паперів на продаж; портфель цінних паперів на інвестиції; портфель цінних паперів пайової участі; портфель вкладень у дочірні компанії; ризикованість інвестицій; реінвестування.

5.1. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОБОТИ БАНКІВ З ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ

В Україні емісія і обіг цінних паперів регулюється Законами України «Про господарські товариства» (від 19.09.91 р.) «Про цінні папери та фондову біржу» (від 24.06.91 р.), «Про Національну депозитарну систему та особливості електронного обігу цінних паперів в Україні», нормативно-правовими актами НБУ, Державної комісії з цінних паперів і фондового ринку та ін.

У Законі України «Про цінні папери та фондову біржу» дається офіційне тлумачення поняття «цінні папери».

Цінні папери — грошові документи, що засвідчують право володіння або відносин позики між особою, яка їх випустила, та їхнім власником і передбачають, як правило, виплату доходу у вигляді дивідендів або відсотків, а також можливість передачі грошових та інших прав, що впливають з цих документів, іншим особам.

Ринок цінних паперів — складова частина фінансового ринку, де здійснюються угоди купівлі-продажу цінних паперів. Суб'єктами цього ринку є споживачі (органи влади і підприємства) та постачальники капіталу — підприємства, організації, домогосподарства (як резиденти, так і нерезиденти), що мають тимчасово вільні кошти. Головним же джерелом капіталу виступають грошові заощадження домогосподарств.

Банки є найбільш активними учасниками ринку цінних паперів і можуть здійснювати всі дозволені законом види діяльності при наявності спеціальної ліцензії НБУ (рис. 5.1).

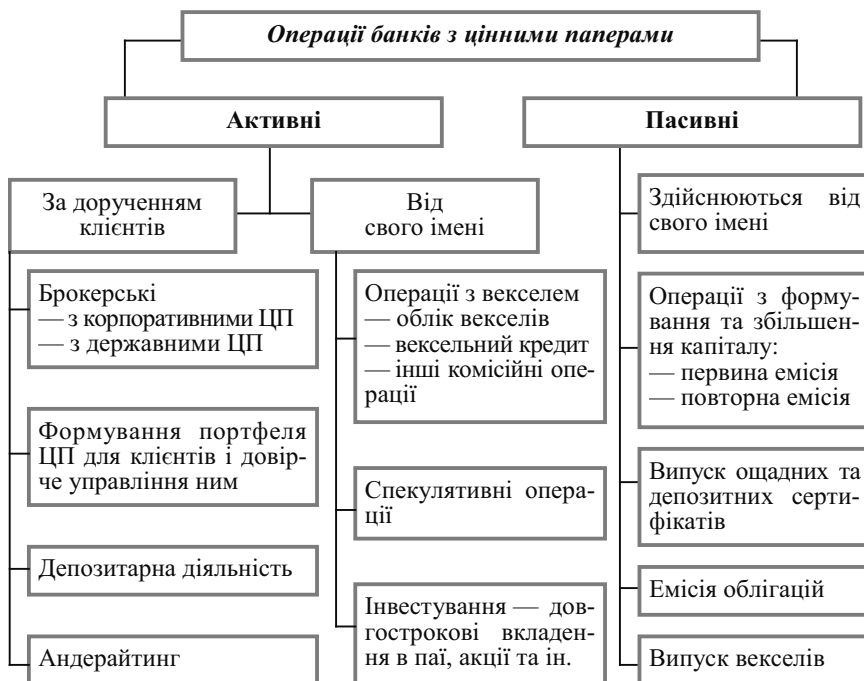


Рис. 5.1. Класифікація операцій банків з цінними паперами

До властивостей капіталу, що функціонує на фондовому ринку, належать його уразливість (вкладення в цінні папери легше втратити ніж ті, що лежать у гаманці), мобільність (швидко реагують на небезпеку) та його рідкісність (обмеженість грошового ресурсу).

- Загальні **принципи** функціонування ринку цінних паперів:
- ✓ упорядкованість — правила та контроль;
 - ✓ прозорість — відкритість інформації;
 - ✓ рівність можливостей — недопущення переваг для будь-кого;
 - ✓ спокій — не може бути «бурхливим», інакше дрібні інвестори залишатимуть його;
 - ✓ збалансованість між оптовим ринком та роздрібним.

Правове регулювання ринку цінних паперів має на меті впорядкувати всі види діяльності на фондовому ринку, щоб узгодити інтереси всіх його суб'єктів. Воно є системою, що **включає**: органи, котрі регулюють ринок, законодавчі та підзаконні акти, етику фондового ринку, а також вироблені традиції та загальноприйняті звичаї. Нині українська модель РЦП ґрунтується на детальних правилах і процедурах, що охоплюють усі аспекти діяльності суб'єктів ринку. Головним **завданням державного регулювання** є узгодження інтересів усіх суб'єктів фондового ринку, встановлення необхідних обмежень і заборон у їхніх взаємовідносинах, а також втручання у їхню діяльність. Державними нормативними актами на ринку цінних паперів регулюються такі відносини:

- ✓ механізм реєстрації емісії ЦП;
- ✓ відкритість інформації про емітентів;
- ✓ порядок реєстрації фондових бірж та їхніх членів;
- ✓ мінімум норм поведінки суб'єктів ринку;
- ✓ процеси корпоратизації; приєднання та поглинання;
- ✓ облік та звітність.

5.2. ОПЕРАЦІЇ БАНКІВ З ЦІННИМИ ПАПЕРАМИ ЗА ДОРУЧЕННЯМ КЛІЄНТІВ

Брокерські операції банк проводить за заявками клієнтів, виконуючи агентські функції, або довірителя, або комісіонера, або консультанта (рис. 5.2). Клієнту для проведення таких операцій відкривається спеціальний рахунок.

Довірче управління переданими банку у володіння цінними паперами клієнтів припускає:

- ◆ приймання цінних паперів на збереження;
- ◆ одержання доходів за цінними паперами;
- ◆ погашення боргових паперів у строк;
- ◆ купівля/продаж паперів з метою забезпечення збереження активів або забезпечення визначеного рівня прибутковості (управління портфелем цінних паперів клієнта);
- ◆ доставка цінних паперів клієнтам;
- ◆ укладання договорів від імені клієнта;
- ◆ управління коштами клієнта, призначеними для інвестування в цінні папери або отриманими в результаті управління ними і т. п.

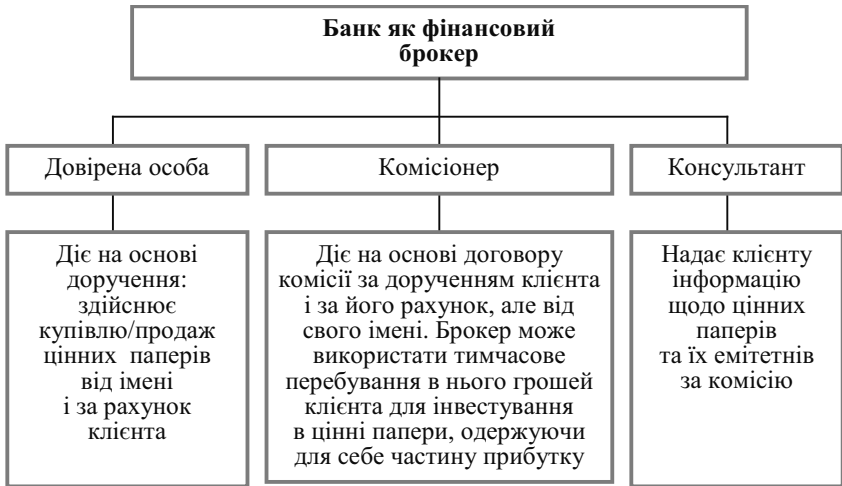


Рис. 5.2. Функції комерційного банку як брокера

Довірче управління за своїм змістом є близьким поняттю **траст**, але в Україні трастові операції не дуже поширені. Під трастом традиційно розуміють керування майном, власністю клієнта шляхом одержання широких юридичних прав на розпорядження цією власністю. **Довірче ж управління**, на відміну від трасту, **обмежене агентськими функціями**. Дохід, одержаний внаслідок управління цінними паперами, не належить банку, а перераховується на рахунок клієнта, за винятком комісійних на користь керуючого.

Комерційні банки України здійснюють таку професійну діяльність у цій галузі:

✓ **кліринг за цінними паперами** (оброблення інформації, проведення розрахунків та взаємозаліків за операціями з ними);

✓ **депозитарні операції** щодо збереження й обліку цінних паперів;

✓ **ведення реєстру** власника паперів (функції реєстратора).

Вітчизняним банкам забороняється:

◆ виконувати функції розрахункових депозитаріїв у зв'язку зі створенням національної депозитарної системи і центрального депозитарію;

◆ суміщення функцій реєстратора цінних паперів з іншими видами професійної діяльності на фондовому ринку.

Підготовка і розміщення емісії для клієнтів банку

У міжнародній банківській практиці послуга клієнту щодо розміщення паперів називається **андеррайтинг** і виконується в декілька етапів:

- 1) підготовка емісії — консультування чи розробка проекту емісії, висновок договору андеррайтинга;
- 2) перейняття емісії — викуп цінних паперів чи виконання розміщення на комісійній основі;
- 3) розміщення емісії: публічне, через біржу чи в приватному порядку.

Комерційні банки мають право розміщувати акції шляхом відкритої і закритої підписки; акціонерні товариства закритого типу розміщують цінні папери тільки шляхом закритої підписки.

Комерційні банки **мають вправо здійснювати емісію:**

- ✓ акцій (звичайні і привілейовані, номінальна вартість останніх не більш ніж 10% від статутного капіталу);
- ✓ облігації (іменні і на пред'явника);
- ✓ конвертованих цінних паперів (облігацій в акції, акцій одного типу в акції іншого типу).

5.3. Власні угоди комерційних банків з цінними паперами

Власні угоди банків з цінними паперами поділяються на угоди, що проводяться по пасивних операціях, і угоди, що проводяться за активними операціями.

Пасивні операції з цінними паперами включають:

- ◆ випуск власних емісійних паперів (акцій і облігацій);
- ◆ випуск власних неемісійних паперів (векселів, ощадних і депозитних сертифікатів).

Операції банків з випуску облігацій, сертифікатів та векселів націлені на залучення додаткових ресурсів і в бухгалтерському обліку відображаються як боргові зобов'язання банку. За своєю **економічною** сутністю вони є позиковими інструментами, на відміну від депозитних рахунків, де грошові кошти є власністю інвесторів. **До переваг** випуску боргових зобов'язань можна віднести те, що вони являють собою стійкі термінові ресурси і є привабливими для інвестора при наявності пільг з прибуткового податку. Але банки не мають права проводити емісію цінних паперів доти, поки не розміщений попередній випуск. Важливою вимогою до емісії цінних паперів є необхідність розкриття

інформації про організацію та фінансово-господарську діяльність емітента у таких формах:

✓ **складання щоквартальних звітів** за випущеними цінними паперами (дані про емітента, його фінансово-господарську діяльність, види паперів і доходи по них тощо);

✓ **повідомлення про зміни у стані емітента** і зосередження в руках окремого власника більше ніж 20% будь-якого виду емісійних цінних паперів.

Активні операції з цінними паперами включають:

◆ придбання цінних паперів інших емітентів (кредитних організацій і АТ) з метою одержання спекулятивного доходу;

◆ придбання державних боргових зобов'язань;

◆ облік векселів підприємств і організацій;

◆ вкладення засобів у паї, акції підприємств і установ з метою участі в керуванні їхньою діяльністю й одержання дивідендів.

Важливим джерелом доходів банку є операції банків з обліку векселів. Економічний зміст цих операцій — кредит клієнтам-векселедержателям. Активні операції комерційних банків включають також облік і дисконт векселів.

Вексель — це цінний папір, який засвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця сплатити після настання терміну визначену суму грошей власникові векселя.

Якщо векселедержатель зацікавлений у достроковому поверненні коштів, відвернутих у розрахунках, він може продати боргове зобов'язання комерційному банку.

За достроковий платіж банк утримує з номінальної суми векселя певну винагороду на свою користь, тобто вексель оплачується зі знижкою. Різниця між сумою, яку банк заплатив, придбавши вексель, і сумою, яку він отримав за цим векселем у строк платежу, називається дисконтом.

Суму дисконту нараховують за формулою

$$Д = \frac{Н \cdot k \cdot n}{T \cdot 100 \%}, \quad (5.1)$$

де $Д$ — сума дисконту;

$Н$ — номінальна сума векселя;

k — річна ставка дисконту;

n — строк у днях від дня обліку до дня платежу;

T — максимальна кількість днів у році за умовами договору.

Сума дисконту стягується банком ніби наперед, але зараховується на дохідний рахунок банку тільки після отримання платежу за векселем.

Вкладення в цінні папери, крім векселів, залежно від мети придбання **поділяються на категорії:**

✓ придбані цінні папери по операціях **РЕПО** (цінні папери, при купівлі яких у кредитної організації виникає зобов'язання по зворотному наступному продажу паперів через визначений термін за задалегідь фіксованою ціною);

✓ вкладення в цінні папери, придбані для перепродажу (термін перебування в портфелі банку менше ніж 6 місяців);

✓ придбані цінні папери для **інвестування** (на термін понад 6 місяців). Якщо інвестиції в цінні папери (акції, облігації, паї) здійснюються з метою одержання доходів у довгостроковому періоді, то в інвестиційному портфелі переважають вкладення в акції.

Інвестиції банк може здійснювати тільки **за рахунок власних коштів**.

Інвестиційні цінні папери періодично переоцінюються залежно від зміни їхньої ринкової ціни.

Для емісійних недержавних цінних паперів, насамперед акцій, принципове значення має ціна переоцінки (останній робочий день кварталу); якщо вона виявиться нижча від балансової вартості, банк зобов'язаний створити резерв під знецінення вкладень у цінні папери в розмірі зниження ціни переоцінки щодо їх балансової вартості (не більше ніж 50%).

Доходи за цінними паперами є важливою складовою фінансових результатів діяльності кредитних організацій. Вони можуть складатися з відсотків за облігаціями, дивідендів за акціями та позитивних курсових різниць (виникають при продажу чи погашенні цінних паперів за ціною, вищою, ніж балансова).

Прибутковість операцій з цінними паперами може бути розрахована так:

$$\text{Рентабельність операцій з ЦП} = \frac{\text{Прибуток від операцій з ЦП} - \text{Видатки за операціями з ЦП}}{\text{Обсяг операцій з ЦП}}. \quad (5.2)$$

5.4. ФОРМУВАННЯ ПОРТФЕЛЯ ЦІННИХ ПАПЕРІВ ТА УПРАВЛІННЯ НИМ

Основна мета інвестицій: дохідність вкладень, безпека вкладень, ризик інвестицій та ліквідність вкладених коштів. Жоден цінний папір не відповідає всім цим цілям. Тому банки формують

портфелі цінних паперів. У процесі управління цим портфелем банк може досягти компромісу між інвестиційними цілями або ж робити акцент на якійсь з них.

Інвестиційний портфель — сукупність цінних паперів (акцій, облигацій, векселів та ін.), що є цілісним об'єктом управління.

НБУ пропонує таку класифікацію вкладень комерційних банків у цінні папери:

- ✓ портфель цінних паперів на продаж;
- ✓ портфель цінних паперів на інвестиції;
- ✓ портфель пайової участі (вкладень в асоційовані компанії);
- ✓ портфель вкладень у дочірні компанії.

Структура інвестиційного портфелю комерційного банку має змінюватись залежно від змін кон'юнктури фондового ринку, але типовими є такі складові: державні боргові зобов'язання, муніципальні цінні папери, недержавні боргові зобов'язання, акції підприємств. Інвестиційний портфель може складатися з паперів одного виду, але це занадто ризиковано.

Основне завдання банку полягає у формуванні портфеля паперів з такими інвестиційними характеристиками, що забезпечують інвестору **стійкий дохід при мінімальному ризику**.

Банківським інвестиціям властиві такі ризики:

1. **Кредитний ризик.** Пов'язаний з імовірністю того, що фінансові можливості емітента знизяться настільки, що він виявиться неспроможним виконати свої зобов'язання щодо сплати основного боргу та доходів за цінними паперами.

2. **Ринковий ризик.** Впливає з того, що за непередбачуваних обставин привабливість цінних паперів як об'єкта грошових вкладень може бути частково втрачена, внаслідок чого їх продаж стане можливим лише за умови великої знижки.

3. **Відсотковий ризик.** Пов'язаний з тим, що зростання чи зниження відсоткових ставок негативно вплине на різницю між відсотковими доходами і відсотковими витратами. Наприклад, зростання відсоткових ставок веде до зниження ринкової ціни раніше від емітованих зобов'язань.

4. **Інфляційний ризик.** Імовірність того, що ціни на товари й послуги, які намагається придбати банк, збільшаться або вартість активів банку буде зведена до нуля через зростання цін.

Щоб підвищити доходи, зменшити ризик втрати ліквідності в нинішніх умовах, комерційні банки застосовують **дійові методи управління інвестиційним портфелем**, а саме.

✓ **Метод короткострокового акцепту.** Інвестиційний портфель банку повністю формується з короткострокових цінних па-

перів (до 2—3 років), що підвищує банківську ліквідність. Цей підхід доцільний у період зростання відсоткових ставок. Дохідність тут не розглядається як пріоритетна мета.

✓ **Метод рівномірного розподілу коштів.** Дозволяє зменшувати коливання в доходах від цінних паперів і, хоча не приносить великих доходів, гарантує відсутність значних втрат.

✓ **Метод довгострокового акценту.** Цей метод є протилежністю методу короткострокового акценту. Доцільний у період падіння ринкових норм відсотка.

✓ **Метод відсоткових очікувань.** Застосування цього методу пов'язане з прогнозуванням динаміки відсоткових ставок і спекуляцією на цих змінах.

✓ **Метод «штанги».** Цей метод найбільш доцільним для комерційних банків. При такому підході основна частина інвестиційного портфеля складається з довгострокових зобов'язань, що врівноважуються короткостроковими паперами, в той час як облігацій із середнім терміном дуже мало або їх взагалі немає.

Основним засобом зменшення ризику є диверсифікація вкладень, коли капітал розподіляється між великою кількістю цінних паперів. При цьому купуються цінні папери різних видів, різної якості та з різним терміном погашення. За допомогою диверсифікації неможливо повністю позбавитись ризику, але можна його зменшити. При диверсифікації рекомендується обмежити вкладення коштів у певний вид цінних паперів у розмірі 10% від загальної вартості інвестиційного портфеля. Коли інвестиційний портфель досягне такого стану, що інвестор забезпечить необхідне досягнення інвестиційних цілей, він вважається збалансованим. Балансу можна також досягти за допомогою включення до інвестиційного портфеля оборотних цінних паперів (облігацій, простих і привілейованих акцій), що забезпечить надійність вкладень і стабільний дохід, та агресивних цінних паперів (простих акцій), що забезпечують швидке зростання капіталу.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ

1. Закон України про банки і банківську діяльність. № 2121-III від 17.01.2001 р.
2. Закон України «Про цінні папери і фондову біржу».
3. Банківські операції: Підручник / За ред. А. М. Мороза. — К.: КНЕУ, 2002. — 476 с.
4. Деньги, кредит, банки: Учебник / Под ред. О. И. Лаврушина. — 2-е изд., перераб. и доп. — VI.: ФИС, 1999. — 464 с.

5. Савлук М. І., Мороз А. М., Коряк А. М. Вступ до банківської справи. — К.: Лібра, 1998. — 344 с.

6. Семенкова Е. В. Операции с ценными бумагами. — М.: Перспектива, 1997. — 325 с.

КОНТРОЛЬ ЗАСВОЄННЯ ТЕМИ

Питання для самооцінювання знань

1. Дайте характеристику фінансовому ринку. Яка його структура?
2. Яке місце займає фондовий ринок на фінансовому ринку?
3. Охарактеризуйте суб'єкти ринку цінних паперів.
4. Які операції виконують комерційні банки на фондовому ринку України?
5. У чому полягає економічна сутність банківських інвестицій?
6. Визначте поняття, структуру, форми інвестицій.
7. Охарактеризуйте місце банків в інвестиційній діяльності суспільства.
8. Що таке інвестиційний портфель? Які види інвестиційних портфельів формують комерційні банки?
9. Поясніть, які ризики можуть спіткати банки у інвестиційній діяльності та як можна знизити їх рівень?

Питання для семінарського заняття

1. Інвестиційні операції комерційних банків.
2. Види операцій комерційних банків з цінними паперами за їх функцією та суттю.
3. Ризики фондового ринку та методи управління ними.
4. Менеджмент банківських інвестицій.

Питання для самостійного вивчення

1. Сутність і структура інвестицій.
2. Структура ринку цінних паперів.
3. Методи оцінювання інвестиційних проектів.
4. Аналіз інвестиційного ризику.
5. Вкладення банків у державні цінні папери.

Теми рефератів та доповідей

1. Операції комерційного банку на ринку цінних паперів.
2. Місце банків в інвестиційній активності суспільства.
3. Правове регулювання інвестиційної діяльності в Україні.

Валюта; валютний курс; конвертованість валюти; котирування валют; крос-курс; довга і коротка валютна позиція; валютні рахунки; торговельні та неторговельні операції; конверсійні операції; валютний опціон PUT; опціон CALL; ф'ючерсний контракт; інкасо; акредитив.

6.1. ВАЛЮТНИЙ РИНОК. БАНКИ ЯК УЧАСНИКИ ВАЛЮТНОГО РИНКУ

Сучасний **валютний ринок** являє собою розгалужену систему механізмів, функціонування яких покликане забезпечити купівлю і продаж національних грошових одиниць та іноземних валют з метою їх використання для обслуговування міжнародних платежів.

За громадянством та місцезнаходженням виділяють таких учасників валютного ринку, як **резиденти** (фізичні та юридичні особи, що мають постійне місце проживання в Україні, і представництва та філії резидентів за межами України) та **нерезиденти** (фізичні та юридичні особи з постійним місцезнаходженням за межами України, що працюють відповідно до законодавства іноземних держав).

Ці учасники за інституціональною ознакою можуть бути поділені на **інституціональних учасників** (уповноважені банки, біржі й інші фінансові інститути) та **їх клієнтів**.

Суб'єктів валютного ринку України визначила Постанова Правління НБУ № 50 «Про Українську міжбанківську валютну біржу»:

- ✓ УМВБ, яка забезпечує організацію роботи щодо проведення операцій уповноваженими банками з купівлі-продажу іноземної валюти;
- ✓ НБУ, який установлює порядок проведення операцій з іноземною валютою на території України та вживає заходів щодо стабілізації національної валюти;
- ✓ комерційні банки та інші фінансово-кредитні установи, що мають ліцензію НБУ (уповноважені банки), які здійснюють

операції з купівлі-продажу іноземних валют на біржі для своїх клієнтів.

Залежно від форм валютної політики та системи валютного регулювання в кожній країні формується своя структура валютного ринку.

З березня 1999 р. валютний ринок України складається з трьох великих **сегментів**:

- біржового ринку;
- позабіржового або міжбанківського ринку;
- ринку продажу готівки, який обслуговує готівковий обіг.

Згідно з новими правилами торгівлі валютою, банки можуть проводити операції з купівлі-продажу іноземної валюти першої групи «Класифікатора іноземних валют Національного банку України» протягом торговельної сесії, яка триває не більше двох годин на день, виставляючи при цьому заявки або тільки на купівлю, або тільки на продаж валюти.

На валютному ринку в ході міжбанківських операцій формуються курси валют. **Курс валютний** — ціна грошової одиниці однієї країни, виражена в грошових одиницях інших країн чи міжнародних валютних одиницях.

Залежно від стійкості виділяють **три види валют**:

- ✓ **тверді** — конвертовані, тобто вільно обмінювані на будь-яку іншу валюту (долар, англійський фунт стерлінгів, євро, японська ієна);
- ✓ **м'які** — частково конвертовані, тобто обмінюється тільки на деякі іноземні валюти, знаходиться в обігу в умовах валютних обмежень для резидентів;
- ✓ **замкнуті** — неконвертовані, тобто функціонує в межах даної країни.

На курс валют впливають багато **факторів**:

- **кон'юнктура** валютного ринку — зміна співвідношення попиту та пропозиції на ту чи іншу валюту через коливання ділової активності, політичних подій, слухів, спекулятивних операцій і т. д.;

- **структурні** (довгострокові) — визначаються конкурентоспроможністю національної продукції на світових ринках, ростом чи зниженням ВВП і попиту на імпорт, рівнем інфляції і т. п.

- **національна валютна політика** — сукупність заходів у сфері міжнародних відносин, проводиться у формах:

- ✓ дисконтної (облікової) політики — вплив на валютний курс шляхом покупки векселів;

✓ девізної — використання різних платіжних засобів в іноземній валюті з метою впливу на стійкість національної валюти, один зі способів — валютні інтервенції НБУ;

• **валютне регулювання і валютний контроль**, які на території України здійснюються на основі Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», Постанови Правління НБУ «Про правила здійснення операцій на міжбанківському валютному ринку» та інших, що визначають принципи здійснення валютних операцій, повноваження і функції органів валютного регулювання і контролю, права власності на валютні цінності, відповідальність за порушення валютного законодавства.

Головною виконуючою установою валютного регулювання є Національний банк України, а конкретними виконавцями валютного регулювання є комерційні банки. Вони проводять валютні операції відповідно до ліцензії, яку отримують від НБУ, здійснюють контроль за дотриманням клієнтами валютного законодавства і поданням звітності про укладення валютних угод.

Крім НБУ, в межах своєї компетенції органами валютного контролю є:

✓ Державна податкова інспекція України, яка здійснює фінансовий контроль за валютними операціями, що проводяться резидентами і нерезидентами на території України;

✓ Міністерство зв'язку контролює додержання правил поштових переказів та пересилання валютних цінностей через митний кордон України;

✓ Державний митний комітет України здійснює контроль за додержанням правил переміщення валютних цінностей через митний кордон України.

6.2. СУТНІСТЬ ТА ВИДИ ОПЕРАЦІЙ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ ТА ВАЛЮТНОГО РИНКУ

Валютні операції являють собою операції обміну однієї національної валюти на іншу через купівлю-продаж на валютних ринках. **Валютні операції банку** класифікуються за такими критеріями:

1. За термінами виконання розрізняють:

А. Поточні валютні операції:

• перекази іноземної валюти по розрахунках за експортно-імпортними операціями, не пов'язаних з кредитуванням експортно-імпортних операцій на строк не більше ніж 180 днів;

- надання і одержання фінансових кредитів на строк не більше ніж 180 днів;
- переказ відсотків, заробітної плати, дивідендів та інших доходів, пов'язаних з рухом капіталу.

Б. Валютні операції, пов'язані з рухом капіталу:

- ◆ портфельні інвестиції;
- ◆ прями інвестиції;
- ◆ кредити на строк більше ніж 180 днів;
- ◆ оплата прав власності на нерухомість;
- ◆ усі інші операції з валютою, що не відносяться до поточних.

В. Касові операції (овернайт) і термінові (надання іноземної валюти за готівку через 1—3 місяці за курсом угоди).

2. Валютні операції, які здійснюють нерезиденти та резиденти:

Нерезиденти можуть:

- переказувати валюту;
- вивозити/ввозити в Україну валюту з дотриманням митних правил;
- розпоряджатися валютними цінностями в межах країни;
- для обліку проведених угод нерезидентами в уповноважених банках відкривають рахунки типу «С» (спеціальні).

Резиденти можуть здійснювати:

- розрахунки з резидентами в межах країни здійснюються тільки в національній валюті України;
- іноземна валюта, що одержана за експорт товарів та послуг зараховується на рахунок в уповноваженому банку;
- до 50% експортної виручки продається на внутрішньому валютному ринку¹;
- можуть купувати валюту на внутрішньому ринку.

3. За цільовим призначенням валютні операції поділяються на клієнтські і власні:

Операції, що проводяться за дорученням клієнтів:

- ◆ відкриття і ведення валютних рахунків;
- ◆ виконання операцій з міжнародних розрахунків, що пов'язані з експортом або імпортом товарів та послуг;
- ◆ виконання неторгівельних операцій за комісію, тощо.

Операції, що проводяться за свій рахунок і від свого імені:

- купівля-продаж інвалюти на внутрішньому ринку;
- кредитні операції;

¹ Норматив продажу експортного виторгу може бути змінений або відмінений рішенням НБУ.

- гарантійні операції;
- відкриття і ведення кореспондентських рахунків в іноземних банках, тощо.

4. За характером здійснюваних операцій і порядком їх обліку:

Активні операції:

- ◆ кредитування учасників ЗЕД;
- ◆ надання кредитів банкам-резидентам та нерезидентам;
- ◆ конверсійні угоди на валютному ринку;
- ◆ арбітражні угоди;
- ◆ операції з готівковою інвалютою.

Пасивні операції:

- ведення поточних рахунків в інвалюті;
- залучення валютних депозитів;
- кредити, що одержані у банків — резидентів і нерезидентів;
- випуск зобов'язань в інвалюті (вексель, єврооблігація та ін.).

Конверсійні операції (Foreign exchange transaction — forex чи FX) — це угоди агентів валютного ринку по обміну обговорених грошових сум в одній валюті на іншу валюту за погодженим курсом на визначену дату.

Конверсійні операції **поділяються на:**

✓ **поточні** операції типу **СПОТ (spot)** — валютна операція, що передбачає поставку валюти й оплату протягом доби або двох робочих днів;

✓ **форвардні** операції (forward operation) — операції з купівлі валюти на певний строк на позабіржовому ринку за погодженим курсом.

Ці угоди мають спекулятивний характер, здійснюються з різними фінансовими інструментами, основаними на різниці в котируваннях на міжнародному і національному валютному ринках.

Банк відкриває валютну позицію за свій рахунок з метою одержання прибутку при зміні валютного курсу. **Валютна позиція** — залишки коштів в іноземних валютах, балансові активи і пасиви, позабалансові вимоги і зобов'язання у відповідних валютах бо дорогоцінному металі, що забезпечують банку додаткові доходи чи витрати при коливанні обмінних курсів валют.

Довга позиція відкривається для купівлі валюти при очікуванні зростання курсу, **коротка позиція** відкривається, навпаки, при зниженні курсу для купівлі валюти. **Чиста валютна позиція** — різниця між сумою балансових активів і пасивів в одній і тій самій іноземній валюті (дорогоцінному металі).

Валютна позиція може бути:

✓ **закрита** — валютна позиція в окремій іноземній валюті, за якою активи і пасиви (вимоги і зобов'язання) кількісно збігаються;

✓ **відкрита** — різниця залишків коштів в іноземних валютах, що формують активи та пасиви, що кількісно не збігаються в окремих валютах;

✓ **коротка відкрита валютна позиція** — пасиви в іноземній валюті кількісно перевищують активи в іноземній валюті;

✓ **довга відкрита валютна позиція** — активи в іноземній валюті кількісно перевищують пасиви в іноземній валюті.

Так, банк, що купує долари США за національну валюту, відкриває довгу доларову і коротку гривневу валютні позиції. Банк, що продає долари, відкриває довгу гривневу і короткую доларову валютні позиції.

НБУ встановив кількісні обмеження співвідношень сумарних відкритих валютних позицій і власних коштів (капіталу) уповноважених банків.

6.3. ОБСЛУГОВУВАННЯ БАНКАМИ УЧАСНИКІВ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ РОЗРАХУНКІВ

Великі банки пропонують ряд послуг клієнтам-учасникам зовнішньоекономічної діяльності і самі стають важливою сполучною ланкою в міжнародній торгівлі. Як правило, банки створюють спеціалізовані відділи з обслуговування зовнішньоекономічних зв'язків. Існують і спеціалізовані банки (в Україні — «Укрексімбанк», у Росії — «Внешторгбанк»).

Для здійснення зовнішньоекономічної діяльності банки:

◆ установлюють кореспондентські відносини з іноземними банками;

◆ відкривають свої філії і відділення, факторингові, лізингові компанії за кордоном;

◆ беруть участь у статутних капіталах закордонних банків;

Свою зовнішньоекономічну діяльність банки проводять для надання максимуму послуг клієнтам, зниження ризиків міжнародних угод та забезпечення додаткового джерела валютного доходу.

Названі цілі реалізуються застосуванням різних методів та інструментів, що узгоджуються експортером та імпортером під час укладання зовнішньоторговельного контракту.

У міжнародній практиці використовуються різноманітні способи платежу (табл. 6.1).

Таблиця 6.1

СПОСОБИ ПЛАТЕЖУ В МІЖНАРОДНІЙ ТОРГІВЛІ

Умова оплати	Характерна ознака	Переваги	Недоліки
Передоплата (аванс)	Імпортер здійснює платіж до відвантаження товару	Експортер отримує гроші негайно і не несе ризиків	Імпортер несе ризик, оскільки одержує товар лише після оплати. Переобтяження ліквідності експортера
Оплата через документарний акредитив	Імпортер виставляє акредитив через свій банк	Експортер отримує платіж через банк імпортера	Банківські витрати. Ускладнений огляд товару перед оплатою
Документи проти оплати	Документи знаходяться в банку імпортера і видаються під час оплати	Експортер отримує гроші під час передачі товару, імпортер одержує товар негайно після оплати	Імпортер платить без огляду товару
Документи проти акцепту	При одержанні документів імпортер повинен акцептувати вексель	Імпортер одержує товар до оплати — йому надається своєрідний кредит	Обмежується ліквідність експортера
Оплата після одержання товару	Експортер постачає товар і лише після цього отримує гроші	Для імпортера виключений ризик, оскільки в момент оплати він володіє товаром	Експортер не знає, чи отримає гроші за товар і коли це станеться. Переобтяження ліквідності імпортера
Відкритий термін платежу (відкритий рахунок)	Імпортер сплачує після одержання товару та закінчення певного терміну	Для імпортера виключений ризик, оскільки на момент оплати він володіє товаром або вже продав його	Експортер не знає, чи одержить він гроші за товар і коли, і чи не проданий уже його товар, він бере участь у фінансуванні запасів імпортера

Інструментами зовнішньоекономічних розрахунків виступають чеки, переказні векселі, поштові, телеграфні, телексі платіжні доручення та міжнародні грошові перекази через систему SWIFT.

Розглянемо найбільш значущий з погляду зниження ризику міжнародних торгових угод метод платежу — документарний акредитив. До 80% платежів у світовій торгівлі здійснюється за

допомогою акредитива. **Документарний акредитив** — це угода, згідно з якою банк зобов'язується на прохання клієнта здійснити оплату документів третій особі (бенефіціару), на користь якої відкрито акредитив.

У розрахунках за документарним акредитивом беруть участь **такі сторони:**

- ✓ акредитиводавець (той, хто віддає наказ на відкриття акредитива) — покупець-імпортер;

- ✓ акредитивний банк — банк-емітент (банк покупця-імпортера);

- ✓ авізуючий банк — банк, якому доручається повідомити експортера про відкриття на його користь акредитива і передати його текст;

- ✓ бенефіціар за акредитивом — продавець-експортер.

Процес узгодження умов надання акредитива і термінів його виконання має **три фази.**

На першій фазі розглядається пропозиція щодо умов поставки товару. Експортер надає потенційному покупцеві свою пропозицію і під час переговорів з покупцем обговорює умови акредитива.

Друга фаза пов'язана з підписанням умов поставки товару та його оплати. Імпортер дає експортеру замовлення на поставку товару, відповідно підписавши договір з купівлі-продажу (контракт). Водночас він дає своєму банку доручення на відкриття акредитива.

Третя фаза є завершальною — товар поставляється і виконуються умови акредитива. Експортер відвантажує замовлений товар і надає банку документи на оплату.

Отримавши документи, банк-емітент перевіряє їх, після чого переказує суму платежу банку експортера, дебетуючи рахунок імпортера. Банк експортера зараховує виручку бенефіціару. Імпортер же, одержавши від банку-емітента документи, одержує за ними у власність товари від перевізника.

Банк-емітент може сам виконати акредитив чи уповноважити банк експортера (або інший банк) на його виконання.

У практиці міжнародних розрахунків розрізняють такі основні форми акредитива:

- ✓ відкличний та безвідкличний;

- ✓ непідтверджений та підтверджений;

- ✓ непокритий та покритий.

Відкличний акредитив у будь-який час може бути змінений або анульований банком-емітентом за вказівкою сторони, яка да-

ла наказ на відкриття акредитива навіть без попереднього повідомлення бенефіціара. Він не надає бенефіціару достатньої гарантії та ніколи не підтверджується банком-кореспондентом і може використовуватись лише в сталих надійних ділових відносинах. Тому відкличний акредитив використовується дуже рідко і необхідно звертати увагу на те, щоб у дорученні на відкриття акредитива була чітко вказана його форма, бо якщо вона відсутня, то такий акредитив завжди вважається відкличним.

Безвідкличний акредитив якщо надані документи й додержані всі його умови, є твердим зобов'язанням платежу банку-емітента. Для зміни та анулювання умов безвідкличного акредитива обов'язково необхідна згода бенефіціара і відповідальних банків.

З точки зору додаткових зобов'язань безвідкличні акредитиви поділяються на підтверджені та непідтверджені.

При **безвідкличному непідтвердженому** акредитиві банк-кореспондент лише авізує бенефіціару відкриття акредитива. У цьому разі він не бере ніякого власного зобов'язання щодо платежу. Бенефіціар погодиться на безвідкличний непідтверджений акредитив лише в тому разі, якщо політичний ризик і ризик переказування коштів незначні.

При **безвідкличному підтвердженому** акредитиві банк-кореспондент підтверджує бенефіціару акредитив. Тим самим він зобов'язується здійснити платіж за документами, відповідними акредитиву і поданими в строк. Цей вид акредитива дає найбільші гарантії експортеру. Бенефіціар поряд з зобов'язанням банку, що відкрив акредитив, має юридично рівноцінне і самостійне зобов'язання банку-кореспондента здійснити платіж.

Непокритими вважаються такі акредитиви, які підтверджуються банками без попередньо зарезервованих ними коштів клієнтів на своїх рахунках для оплати товару (послуги) за акредитивом. Такі акредитиви використовуються тоді, коли банки довіряють один одному та своїм клієнтам, а ризики, пов'язані з переказуванням коштів, мінімальні.

Покритими вважаються акредитиви, при відкритті яких банк-емітент попередньо надає в розпорядження виконуючого банку валютні кошти (покриття), що належать імпортеру, на суму акредитива на термін дії зобов'язань банку-емітента з умовою можливості їх використання для платежів за акредитивом.

Акредитивна форма розрахунків при здійсненні міжнародних операцій є найскладнішою і дорогою. За кожен операцію за акредитивом, а також за підвищені кредитні ризики банки беруть ко-

місію вищу, ніж за інших форм розрахунків. Банки використовують спеціально встановлені тарифні ставки комісійних зборів та поштово-телеграфних витрат, а також витрат за користування системою СВІФТ.

Витрати, пов'язані з відкриттям акредитива, як правило, бере на себе покупець, хоча він може вимагати в експортера, щоб той взяв на себе всі витрати і комісії або їх частину.

Використання акредитивів у міжнародних розрахунках регулюється спеціальним документом — «Уніфікованими правилами і звичаями для документарних акредитивів», який розроблено Міжнародною торговельною палатою (МТП) у Парижі. Ці правила періодично (один раз на вісім—десять років) переглядаються, доповнюються і змінюються, виходячи з тенденцій розвитку міжнародної торгівлі і розрахунків, упровадження нових способів передавання інформації, прискорення перевезення вантажів тощо. Нині діє редакція № 500, прийнята в 1993 р.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ

1. Закон України про банки і банківську діяльність. № 2121-III від 17.01.2001 р.

2. Положення Національного банку України «Про порядок видачі банкам ліцензій на здійснення банківських операцій». Постанова Правління НБУ № 181 від 06.05.98 р.

3. Інструкція № 3 «Про відкриття банками рахунків у національній та іноземній валюті». Постанова Правління НБУ. № 36 від 04.02.98 р. (із змінами та доповненнями).

4. Правила здійснення операцій на міжбанківському валютному ринку України, затверджені Постановою Правління НБУ від 18.03.1999 р. № 127.

5. Декрет Кабінету Міністрів України № 15-93. від 19.02.93 р. «Про систему валютного регулювання і валютного контролю».

6. Правила випуску та обігу валютних деривативів. Постанова Правління НБУ № 216 від 07.07.97 р.

7. Закон України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті». № 185/94-ВР від 23.09.94 р.

8. Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і контролю»

9. Постанова Кабінету Міністрів і НБУ «Про типові платіжні умови зовнішньоекономічних договорів (контрактів) і типові форми захисних застережень до зовнішньоекономічних договорів (контрактів), які передбачають розрахунки в іноземній валюті.

10. Уніфіковані правила для договірних гарантій, розроблені Міжнародною торговою палатою в 1992 р. в Парижі.

11. Банківські операції: Підручник / За ред. А. М. Мороза. — К.: КНЕУ, 2002. — 476 с.

12. Банковское дело: Учебник / Под ред. О. И. Лаврушина. — М.: ФИС, 1999. — 576 с.

13. Біланчук П. Д., Динчак О. Г. та ін. Банківське право: Українське та Європейське. — К.: Алка. 1999. — 400 с.

14. Деньги, кредит, банки: Учебник / Под ред. О. И. Лаврушина. — 2-е изд., перераб. и доп. — VI.: ФИС, 1999. — 464 с.

15. Козюк В. В. Центральний банк і грошово-кредитна політика. — Тернопіль: Джура, 1999. — 260 с.

16. Міжнародні розрахунки та валютні операції: Навч. посібник / О. І. Береславська, О. М. Наконечний, М. Г. Пясецька та ін. / За ред. М. І. Савлука. — К.: КНЕУ, 2002. — 392 с.

17. Національний банк і грошово-кредитна політика: Підручник / За ред. А. М. Мороза та М. Ф. Пуховкіної. — К.: КНЕУ, 1999. — 368 с.

18. Руденко Л. В. Міжнародні кредитно-розрахункові і валютні операції: Підручник. — К.: ЦУЛ, 2003. — 616 с.

КОНТРОЛЬ ЗАСВОЄННЯ ТЕМИ

Питання для самооцінювання знань

1. Охарактеризуйте поняття «валюта».
2. Порівняйте вільно конвертовану і неконвертовану валюту.
3. Чим відрізняється пряме і непряме котування валют?
4. Які види валютних операцій здійснюють комерційні банки?
5. Місце комерційних банків у міжнародних розрахунках.
6. Які переваги та недоліки має акредитивна форма розрахунків?
7. У яких формах здійснюється кредитування експортно-імпортних операцій?

Питання для розгляду на семінарському занятті

1. Порядок здійснення розрахунків за зовнішньоторговельними угодами.
2. Кредитування експортно-імпортних операцій.
3. Операції з торгівлі іноземною валютою на міжбанківському ринку.
4. Торговельні поточні банківські операції уповноважених банків в іноземній валюті.

Питання для самостійного вивчення

1. Неторговельні поточні банківські операції уповноважених банків в іноземній валюті.
2. Торговельні поточні банківські операції уповноважених банків в іноземній валюті.
3. Операції з валютними пластиковими банківськими картками.

Темати рефератів та доповідей

1. Особливості відкриття рахунків нерезидентам в установах українських комерційних банків.
2. Порядок відкриття та ведення валютних рахунків клієнтів комерційних банків України.
3. Основні форми розрахунків при здійсненні зовнішньоекономічних угод.

Навчальні завдання

1. Сума зобов'язань комерційного банку перевищує суму валютного активу вдвічі. Проаналізуйте і дайте відповідь:
 - яка це валютна позиція банку?
 - як вона впливає на доходи/збитки банку?
 - що безперечно зумовлює появу збитків при такій валютній позиції?
 2. Сума активів перевищує суму зобов'язань банку на 0,5. Проаналізуйте і дайте відповідь:
 - яка це валютна позиція банку?
 - як вона впливає на доходи/збитки банку?
 - що безперечно зумовлює появу збитків/доходів за такої валютної позиції?
-
-

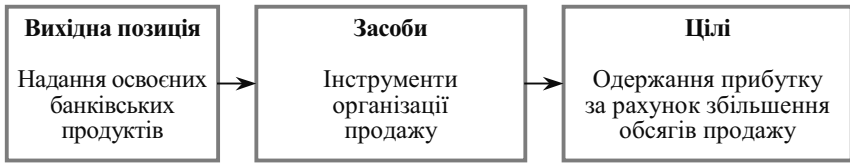
Банківський маркетинг; банківський продукт та послуга; маркетинг покупця та маркетинг продавця; маркетингова філософія; маркетинг-мікс; маркетинг-менеджмент; концепції маркетингу; маркетинговий процес; маркетингова стратегія; маркетингове дослідження; інструменти маркетингу; концентрований; диференційований та масовий маркетинг; сегментація ринку; розробка продукту; система та канали збуту; стимулювання збуту та організація продаж; методи управління маркетинговим процесом; програми лояльності для клієнтів банків; банківський PR; зовнішній, внутрішній PR та PR для спеціальних аудиторій; інструменти PR.

7.1. ОСОБЛИВОСТІ БАНКІВСЬКОГО МАРКЕТИНГУ

Маркетинг є найважливішим елементом системи управління будь-якою компанією в умовах ринкової економіки. Маркетинг (від. англ. «market» — ринок) коротко характеризується як **ринкова теорія управління**. Формула сучасного маркетингу така: «Виробляти те, що купується, а не продавати те, що виробляється!».

Маркетинг у банківській сфері виконує ті самі функції і будується на тих самих принципах, що й маркетинг в інших сферах економіки. Як цілісна концепція він зформувався в банківській сфері наприкінці 80-х років у США. На початку банки розглядали маркетинг лише як засіб вивчення попиту, стимулювання і залучення клієнтів, і лише в 80-ті роки сформувалася концепція банківського маркетингу, яка стала основою управління комерційними банками. Банки розбудували власні маркетингові служби, системи збору і оброблення інформації, розробляють і контролюють програми маркетингу (рис. 7.1).

Традиційна концепція маркетингу



Сучасна концепція маркетингу

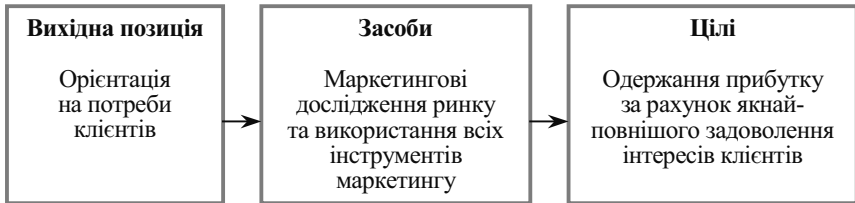


Рис. 7.1. Відмінності між традиційною та сучасною концепціями маркетингу

Специфіка банківського маркетингу полягає у орієнтації всієї системи управління банку на процеси, що відбуваються в кредитно-фінансовій сфері. Застосування маркетингу банком характеризується наявністю в його діяльності таких трьох рис, що є суттєвими ознаками маркетингу:

- ✓ орієнтація на потреби клієнтів (маркетингова філософія);
- ✓ застосування великої кількості інструментів ринкової політики (маркетинг-мікс);
- ✓ цілеспрямована координація банком усіх видів діяльності в сфері збуту (маркетингове управління або маркетинг-менеджмент).

Маркетингове управління також слід розглядати з позиції перетворення банківського ринку в ринок покупця. Підприємницькі рішення на банківських ринках, що більш ускладнюються і потребують великих інвестицій, не могли більше прийматися тільки на основі особистого досвіду та інтуїції керівника, вони повинні були бути покладені на наукову, планову основу. В банківську практику все більше стало впроваджуватися стратегічне планування маркетингу.

Зміст маркетингової стратегії:

- утримати клієнтуру, підвищивши якість обслуговування і розширивши пропозиції нових послуг і продуктів;
- залучити нових клієнтів, тобто розширити свою частку на ринку;

- поліпшити імідж банку;
- освоєння прогресивних інструментів маркетингу.

Для більшості вітчизняних банків на поточний момент поки що характерна традиційна концепція маркетингу.

Банківський продукт являє собою комплекс послуг банку по активних і пасивних операціях. **Банківський продукт** — це конкретний банківський документ (або посвідчення), що видається банком для обслуговування клієнта і проведення операції. Це може бути вексель, чек, банківський депозит, будь-який сертифікат (інвестиційний, ощадний, податковий), відсоток по внеску чи за кредит і т. п. Банківська послуга являє собою банківські операції з обслуговування клієнта, які задовольняють його певні потреби.

Основні особливості банківського продукту:

- ✓ як правило, має абстрактну, «нематеріальну» чи документарну форму;
- ✓ обмежений тимчасовими рамками;
- ✓ наділяється договірною формою;
- ✓ швидко копіюється іншими кредитно-фінансовими інструментами.

Банківська послуга — специфічна діяльність з організації грошового обігу і надання клієнтам різних банківських продуктів.

Послуги кредитних організацій класифікуються за групами клієнтів і за видами операцій (активні і пасивні); з урахуванням цього розподілу визначаються методи й інструменти маркетингу. За пасивними операціями банк виступає в якості «покупця» грошей — **«маркетинг покупця»**. За активними операціями банк виступає виробником і продавцем своїх послуг — **«маркетинг продавця»**. Особливість маркетингу банківської установи полягає в тому, що в обох випадках виникають відносини з одними й тими самими клієнтами.

Маркетинг має починатися з прийняття концепції, яка характеризує не види діяльності банку, а його мету, ідеологію, стратегію. Якщо банк прийняв концепцію, він може використовувати будь-які різні форми організації роботи в сфері маркетингу залежно від конкретних внутрішніх обставин і тих зовнішніх умов, у яких він здійснює свою діяльність.

Основні концепції маркетингової діяльності:

виробнича — найдавніша з усіх існуючих концепцій. Відповідно до неї споживач орієнтується на доступні для себе послуги, що мають невисоку ціну;

продуктова — складається в орієнтації клієнтів на ті послуги, які за своїми характеристиками та якостями випереджають існуючі альтернативи, і тим самим дають споживачам великі цінові переваги;

торговельна — ґрунтується на тому, що якщо дати можливість споживачеві вибирати, то він би користувався меншою кількістю послуг даного банку. Тому необхідно використовувати всі можливості інструментів ринкової політики (маркетинг-мікс), усі важелі й елементи маркетингу, щоб забезпечити необхідний рівень реалізації банківських послуг;

традиційна — цілі маркетингової діяльності можуть бути досягнуті тільки шляхом аналізу потреб та стимуляції попиту в окремих соціальних групах та контактних аудиторіях, тому що пропозиція послуг може бути більш конкурентоспроможною для певних соціальних прошарків або визначеного ринку;

соціальна — маркетингова політика, особливо банків; зобов'язана надавати пріоритет загальнолюдським, а не вузькоприватним інтересам.

У 80-ті роки на Заході виникнуло поняття стратегічного маркетингу. Стратегічна концепція маркетингу означає зміщення акценту зі споживача (клієнта) або продукту на зовнішнє оточення фірми. Всебічне знання споживачів стає недостатнім. Щоб досягти успіху, маркетолог повинен знати споживача в контексті, що включає конкуренцію, урядову політику та законодавче регулювання, ширші економічні, політичні й соціальні чинники макросередовища, які й визначають еволюцію ринку та маркетингу.

Збирання інформації, аналіз і прогноз кожного з елементів системи маркетингу в банку, виявлення його конкурентних переваг повинні знайти свій відбиток у стратегії керування маркетинговою діяльністю. Стратегія повинна відповісти на питання, як досягти поставлених цілей; вона визначає, де, коли і як банк надаватиме послуги клієнтам.

7.2. ОРГАНІЗАЦІЯ МАРКЕТИНГОВОГО ПРОЦЕСУ

Маркетинговий процес включає в себе декілька етапів.

I етап. Збирання інформації про стан ринку

Маркетологи на цьому етапі:

- вивчають ринок;
- аналізують думки споживачів;

- проводять моніторинг тарифів на банківські послуги;
- розробляють концепцію нового продукту і технологію його впровадження на ринок банківських послуг (рис. 7.2).



Рис 7.2. Аналіз ринку банківського продукту

Маркетингове дослідження — це систематичне цілеспрямоване збирання, реєстрація й аналіз даних із проблем маркетингу. Звіти відділу маркетингових досліджень є основою управління маркетинговим процесом.

II етап. Визначення ринкової стратегії

Визначення ринкової стратегії припускає вибір такої лінії поведінки, яка наблизилася б потенційні можливості банку до вимог ринку (рис. 7.3).

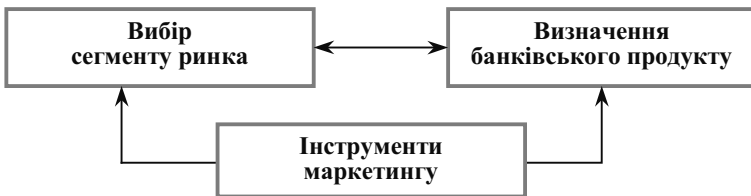


Рис 7.3. Орієнтовна схема розробки банком стратегії маркетингу

Сегментація ринку означає диференціацію сукупної маси споживачів банківських послуг на окремі групи, що пред'являють до послуг різні вимоги.

Звичайно виділяють групи споживачів та групи банківських продуктів:

Групи споживачів — юридичні особи, фізичні особи. Кожна група може бути розподілена на дрібніші сегменти відповідно до:

економічних, географічних, демографічних, психологічних та інших критеріїв. Зокрема сегментація груп фізичних осіб можлива на багатих і масових клієнтів, за віком (молодь, середній вік, пенсіонери), соціальним статусом тощо.

Групи банківських продуктів:

- операційні — розрахунково-касові, кредитні, депозитні, валютні;
- інвестиційні — державні цінні папери, корпоративні цінні папери, цінні папери кредитних установ;
- фінансові — факторинг, лізинг, траст;
- консультативні

Відповідно до груп банківських продуктів виділяють маркетинг кредитного ринку, маркетинг депозитного ринку, маркетинг ринку цінних паперів, маркетинг валютного ринку.

На цьому етапі завданням фахівців-маркетологів банку є:

1) **правильно оцінити цільові ринки** банківських послуг за такими критеріями:

- поточна прибутковість;
- припустимий ступінь ризику;
- перспективи зростання вартості активів;
- кількісне оцінювання ринку (потенціал, обсяг, частка банку на ринку);

2) **вибір стратегії**, що відповідає проведеній оцінці ринку:

— **концентрований маркетинг** (концентрація маркетингових зусиль на одному сегменті; використовується, як правило, при завойовуванні нових ринків);

— **диференційований маркетинг** (орієнтація банку на два чи більше різних ринкових сегменти — більш гнучка стратегія. Дає змогу пристосовуватися до кон'юнктури ринку, що постійно змінюється);

— **масовий (недиференційований) маркетинг** (єдина програма надання послуг усім групам клієнтів, що припускає порівняно низькі витрати на маркетинг при широкому спектрі пропонованих послуг).

Недоліки стратегії диференційованого і масового маркетингу пов'язані з необхідністю переборювати могутню конкуренцію інших кредитних організацій. При **концентрованому** маркетингу, крім конкурентної боротьби, вимагаються зусилля щодо пошуку інноваційного продукту і великі витрати (особливо на рекламу) по його просуванню на ринок;

3) **обрання необхідних інструментів для реалізації обраної маркетингової стратегії.**

Конкретна комбінація маркетингових інструментів відповідно до поставленими цілями і задачами називається **маркетинговою сумішшю (market-mix)** (рис. 7.4).

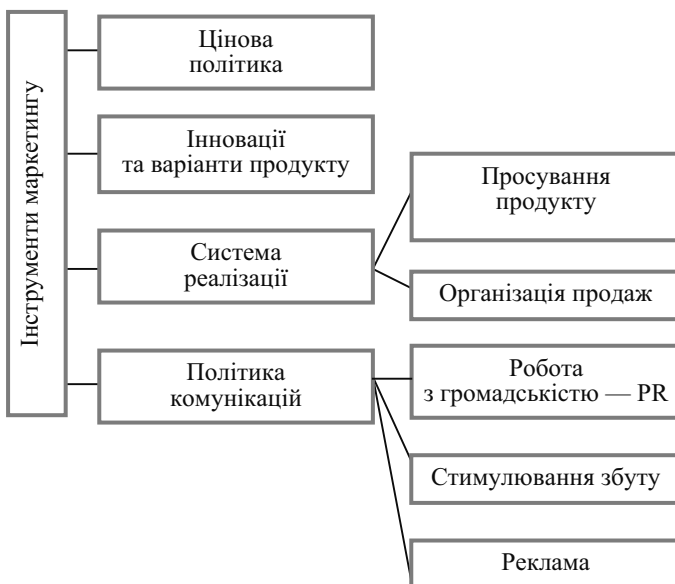


Рис. 7.4. Сукупність інструментів маркетингу

III етап. Реалізація обраної стратегії маркетингу

Планування банківських продуктів та послуг вклучас:

- 1) визначення асортименту послуг за:
 - ✓ широтою (кількість груп даного виду послуги), наприклад, кредити короткострокові, середньострокові, довгострокові;
 - ✓ глибиною (кількістю позицій у групі), наприклад, короткострокові кредити тільки юридичним чи особам юридичним і фізичним; юридичним особам — усіх організаційно-правових форм чи всім, крім підприємств малого бізнесу;
- 2) відновлення асортименту послуг;
- 3) вибір політики ціноутворення;
- 4) визначення каналів руху банківського продукту;
- 5) облік життєвого циклу банківського продукту (стадія впровадження, стадія зрілості, стадія спаду).

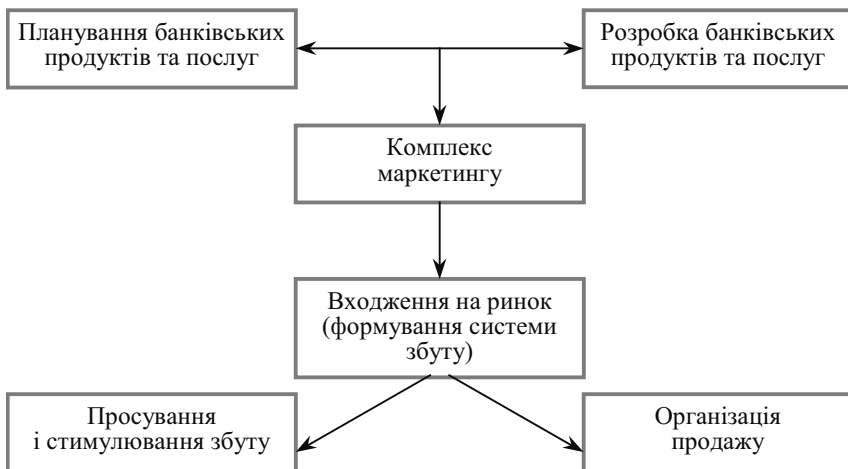


Рис. 7.5. Процедура реалізації маркетингової стратегії

Розробка продукту (послуги) являє собою конкретні дії служб маркетингу щодо визначення основних параметрів майбутньої послуги, а саме:

- ✓ підготовку нормативних документів;
- ✓ навчання співробітників;
- ✓ розробку технології банківських операцій;
- ✓ визначення способів упровадження продукту (послуги) на ринок;
- ✓ іспит якості інновації (пробна пропозиція вузькому колу клієнтів) (рис. 7.5).

Система збуту — організація діяльності банку з просування продуктів (послуг) на ринок. Проблеми збуту банківських послуг дуже специфічні. Вони не посідають такого важливого місця в банківському маркетингу, як у промисловому (рис. 7.6).

Для збуту банківських послуг можливі такі канали:

власні канали збуту: головне відділення банку в діловій частині міста; стаціонарні й пересувні відділення банку, філії; збут із використанням автоматизованих чи напівавтоматизованих філій, банкоматів; надання банківських послуг за допомогою телефонної мережі, через мережі передачі даних (Т-Online, Internet);

залучені канали: збут за допомогою організації дочірніх фірм, участь у капіталі інших банків, страхових компаній, підприємств і т. д.

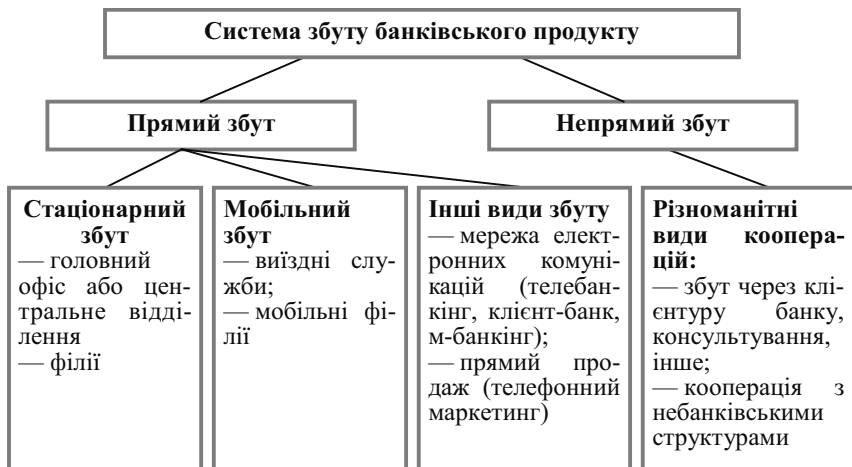


Рис. 7.6. Основні види і форми збуту банківського продукту

Нові системи поширення продуктів пов'язані з автоматизацією банківських технологій і як наслідок — збільшенням електронних способів обслуговування клієнтів. Широкого поширення набули пластикові картки, підключення персональних комп'ютерів клієнтів до мережі банку для здійснення банківських операцій, телебанкінг та обслуговування клієнтів з використанням системи Інтернет і засобів мобільного зв'язку. У банківській практиці США та інших ринково розвинутих країнах з'явилися кіоски, що дають можливість надавати фінансові послуги в будь-який час і незалежно від регіону, клієнти при цьому можуть контролювати свої рахунки через свій монітор. Подібні пілотні проекти з 2002 р. в Україні здійснюють УкрСибБанк та ПУМБ, а з початку 2005 р. одразу декілька банків заявили про наміри по створенню мережі відділень самообслуговування. «Аваль» повідомив про плани щодо 100—150 таких відділень.

Стандартне відділення по самообслуговуванню або електронний офіс націлене на продаж виключно масових продуктів банку. Для виконання такого завдання необхідно: банкомат, депозитний банкомат та інформаційний кіоск. Перший дозволяє проводити видачу готівки, другий — миттєве поповнення карткового рахунку та депозиту. За їх допомогою можна погашати кредити, здійснювати окремі види мікроплатежів: за мобільний зв'язок, Інтернет, комунальні послуги. Інформаційний кіоск являє собою комп'ютер із сенсорним дисплеєм. За його допомогою

можна отримати інформацію про стан рахунка із випискою, інформацію про різноманітні послуги банку та здійснювати мікроплатежі.

На відміну від звичайного відділення, електронні офіси дають можливість отримувати банківські послуги цілодобово, без участі персоналу (чи за мінімальною його участю).

Умовно можна виділити два формати відділень щодо самообслуговування — ті, що розташовані окремо від банку (на вулиці, у торговельному центрі, аеропорті, вокзалі тощо), і комбіновані, які що доповнюють основне відділення банку. Українські банки на поточний момент створюють подібні відділення лише за другою формою. Таким чином, вони не будуть цілодобовими, а працюватимуть лише у робочий час.

Зараз банки з метою розширення клієнтської бази і просування своїх послуг відкривають в Інтернет-мережі свої веб-сайти, які за суттю є рекламними інструментами.

Методи доведення рекламної інформації до споживача:

- ✓ реєстрація веб-сайту в пошукових системних каталогах;
- ✓ розміщення інформації на тематичних сайтах;
- ✓ спеціальні спонсорські і партнерські програми;
- ✓ веб-конференції з використанням електронної пошти і т. д.

Стимулювання збуту проводиться за трьома напрямками

1. **Стимулювання споживачів** (відсотків ставки, персональні послуги, знижки постійним клієнтам, лотереї і т. п.). Банки пропонують своїм клієнтам додаткові послуги (відкриття пластикових карток для отримання нарахованих відсотків, поповнювати рахунок, отримувати та сплачувати безготівкові платежі, на які також можуть установлюватись кредитні ліміти під заставу депозиту) та бонуси — студентські депозити, депозити-тоталізатори, депозитні програми з елементами мережевого маркетингу.

Так, ВАБанк пропонує депозит з додатковою премією за підсумковою успішністю школяра. Студентам «Надра» пропонує вклад «Студентська скарбничка», що передбачає зростання відсоткової ставки із збільшенням суми депозиту, безкоштовне оформлення поліса медичного страхування для тих, що виїздитимуть за кордон, картки для молоді EURO<26, що надає право на отримання знижок у деяких вузах.

Пакетне обслуговування пропонують також для крупних клієнтів — ВАБанк створив «Клуб депонентів», до складу учасників

якого може увійти клієнт, на рахунку якого розміщено від EUR 9000. Такі клієнти можуть користуватися цілим пакетом послуг безкоштовно — відкриття та обслуговування поточного рахунка, пластикових та кредитних карток, короткострокова оренда депозитних скриньок, підключення до системи «клієнт-банк».

У 2004 р. ТАС-Комерцбанк пропонував депозит на 6 місяців «ТАС-Прогноз», доходність за яким залежала від точності прогнозів результатів спортивних змагань, за деякими видами точних прогнозів вона збільшувалась у 2—4 рази.

Щодо елементів мережевого маркетингу, то їх використовують поки що лише два банки — УкрСибБанк та ІНДЕКС-БАНК. Для підвищення доходності за своїм депозитом клієнт може заохотити своїх друзів відкрити депозити в цьому самому банку. Але відсотки збільшує УкрСибБанк, а ІНДЕКС-БАНК розігрує серед таких клієнтів заохочувальні та великі призи.

2. Стимулювання співробітників банку (заохочення за високу якість обслуговування клієнтів, за розширення обсягу деяких послуг, за новації з розроблення продуктів).

3. Стимулювання посередників, за допомогою яких банк просуває свої послуги (страхові компанії, ЗМІ, брокери, дилери і т. д.).

Деякі банки створюють спеціальні дисконтні програми спільно із мережами магазинів для своїх клієнтів, зокрема банк «Надра» та мережа ДС проводять таку програму з 2003 р.

Іншим прикладом такої співпраці можна вважати пакетне обслуговування клієнтів, що бажають взяти кредит, іпотеку чи оформити лізингову угоду. Так, ТОВ «Перша Західно-Українська Лізингова Компанія» разом із банком «Фінанси та Кредит», холдинговою компанією «АвтоКрАЗ» та страховою компанією «Європейський страховий альянс» пропонують свої послуги з надання автомобілів «КрАЗ» у лізинг. Банки, налагодивши співпрацю зі страховими, фінансовими, лізинговими компаніями та торговельними мережами розширюють свої кредитні портфелі, залучають нових клієнтів і як наслідок — збільшують свої доходи. Методи стимулювання різноманітні: спільна реклама, взаємозв'язок наданих послуг, допомога в просуванні послуг партнера і т. п.

Організація продаж включає:

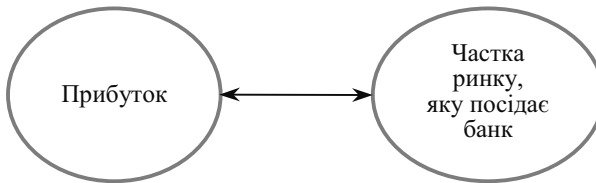
✓ організацію маркетингових служб усередині банку, включаючи філії і відділення;

✓ організацію каналів просування послуг на рівні головного офісу чи філії, на національному, регіональному чи місцевому рівнях;

- ✓ вибір методів просування, що відповідають рівню підрозділу чи банку, масштабам просування послуг (рекламні компанії, публічні заходи, доставка послуг прямо до клієнта — «банк удома», пропозиція супутніх послуг і т. д.);
- ✓ вивчення думки клієнтів про конкретного гіда послуг.

IV етап. Оцінювання результатів маркетингової діяльності

Оцінювання результатів маркетингу є ключовим моментом у новому відтворювальному циклі управлінських рішень і процесі їхньої реалізації.



Управління маркетинговим процесом у сучасних умовах припускає використання **методу «Portfolio Analyse»**. Метод дає можливість створювати різні комбінації ринкових факторів з ресурсними можливостями конкретного банку, поєднувати стратегію ринку, стратегію продукту (життєвий цикл і асортимент) з фінансовими можливостями, з науковими принципами керування активами і пасивами банку.

Ціль використання методу полягає в такому управлінні портфелем банківських послуг, що дозволяє досягти їхнього співвідношення, яке забезпечує зростання частки банку на фінансовому ринку, ліквідність активів і максимально можливий прибуток.

7.3. СТВОРЕННЯ БАНКІВСЬКИХ ПРОГРАМ ЛОЯЛЬНОСТІ

Метою створення **програм лояльності** є повторне залучення клієнтів до банку, нарощення кредитного портфеля фізичних осіб та підтримання його якості на високому рівні, скорочення витрат банку на оформлення кредитів, скорочення витрат банку на маркетингові та рекламні заходи, а також підтримання конкурентної позиції банку на ринку банківських послуг за **рахунок емоційної «прив'язки» клієнта до банку**.

Майже три десятиліття дослідницька фірма TARP проводила різні дослідження, щоб визначити вплив сервісу на клієнтів. Дослідження показали таке:

- ✓ для організації придбання нового клієнта, принаймні, у п'ять разів дорожче, ніж утримання старого;

- ✓ принаймні 50% клієнтів, що мали проблеми з обслуговуванням або товаром не будуть скаржитися у вашу організацію для отримання допомоги. Вони будуть просто йти в будь-яке інше місце;

- ✓ незадоволені клієнти будуть говорити не менше ніж шістнадцяти своїм друзям про негативний досвід, який вони отримали при контакті з вашою організацією;

- ✓ середні втрати в бізнесі становлять від 10 до 15% клієнтів у рік через погане обслуговування.

Програма лояльності для клієнтів передбачає, як правило, 2 схеми заохочення клієнтів: надання бонусів при повторному кредитуванні (наприклад, на сплату комісійних послуг) у банку або надання знижок за процентною ставкою для клієнтів, які користуються чи вже погасили кредитну заборгованість.

Розглянемо типову програму лояльності на прикладі розробленої «Укрсоцбанком» у 2005 р. Бонуси та знижки надаються для клієнтів, які мали прострочену заборгованість понад 30 днів 1 раз та мали заборгованість до 30 днів не більше 10 разів.

I. Система бонусів для клієнтів, що вже користувались будь-яким кредитом банку

Такі клієнти мають право на отримання бонусів при одержанні другого кредиту та наступних кредитів у банку на таких умовах: 1% від розміру отриманого банком доходу від клієнта, але не більше ніж 100,00 дол. США в гривневому еквіваленті за курсом НБУ на дату розрахунку. Сума бонусу розраховується при остаточному погашенні кредиту і прописується в останній заяві на внесення готівки. Зароблені бонуси клієнт може використати протягом одного року після погашення кредиту на оплату комісійних послуг банку при отриманні наступного кредиту. Після закінчення 1 року з моменту нарахування бонусу — невикористана сума бонусу списується, і клієнт уже не має права цією сумою скористатись.

II. Пільгові відсоткові ставки для клієнтів, що вже користувались кредитами банку

Умови одержання знижок (табл. 7.1):

— одержати знижку можна при отриманні позичальником кредиту в банку протягом 1 року після повного погашення позичальником попереднього кредиту та відсотків за його користування;

— позичальник також може одержати знижку за наявності в нього діючої заборгованості за кредитом банку.

Якщо клієнт користувався декількома кредитами, то при оформленні останнього кредиту враховується знижка на відсоткову ставку за більшим із виданих кредитів.

Таблиця 7.1

**РОЗМІРИ ЗНИЖОК ЗА ВІДСТОКОВИМИ СТАВКАМИ
В РОЗРІЗІ ПРОДУКТІВ**

Перший кредит позичальника, грн (еквівалент)/ Кредит, що вдруге одержує позичальник, грн (еквівалент)	ТТВ		Інші (авто, житло, споживчі цілі)	
	національна валюта	іноземна валюта	національна валюта	іноземна валюта
ТТВ	1%	—	0,40%	0,20%
Авто (до 100 тис. грн або еквівалент)	1%	—	0,70%	0,50%
Авто (від 100 тис. грн або еквівалент)	1%	—	0,80%	0,60%
Житло (до 150 тис. грн або еквівалент)	1%	—	0,70%	0,50%
Житло (від 150 тис. грн або еквівалент)	1%	—	0,85%	0,65%

III. Як пропонувати програму лояльності клієнтам

У разі звернення клієнта до банку менеджери повинні обов'язково з'ясувати, чи користувався клієнт кредитом у банку. Якщо клієнт уже брав кредит, менеджер повинен пропонувати йому одну чи іншу схему лояльності (бонус чи знижку), при цьому показуючи переваги бонусу чи знижки формуванням та розрахунком графіка погашення кредиту. За наявності позитивної кредитної історії у клієнта за кредитом на ТТВ менеджери повинні пропонувати повторне кредитування на товар під 15% — авансовий внесок, видачу кредиту по рахунку-фактурі з будь-якого магазину чи підприємства без укладання угоди про співробітництво з магазином (обов'язкова лише перевірка службою безпеки банку).

Насамкінець, розібравшись у сутності програм лояльності, хочемо зауважити, що розробка та впровадження таких програм має сенс лише тоді, коли клієнт **психологічно позитивно сприймає цей банк**.

7.4. PR ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕФЕКТИВНОГО БАНКІВСЬКОГО МАРКЕТИНГУ

У певний момент ХХ ст. звичайні «добрі стосунки» фірми чи банка із громадськістю почали вважатися конкурентною перевагою та ринковою необхідністю. PR (або зв'язки із громадськістю) став відповіддю на появу нових уявлень про те, на яких саме засадах мають будуватися стосунки між компаніями та суспільством. Призначення PR полягає не стільки у «просуванні продуктів» банківської діяльності, а й у реалізації певної соціальної програми. Соціальний зміст PR — гармонійно вбудовувати банк у соціум, знаходити спільну мову з різними соціальними групами.

Отже, **PR** можна розуміти як формування і підтримку взаємовигідних партнерських відносин між банком і громадськістю на основі організації ефективних комунікаційних потоків (рис. 7.7).

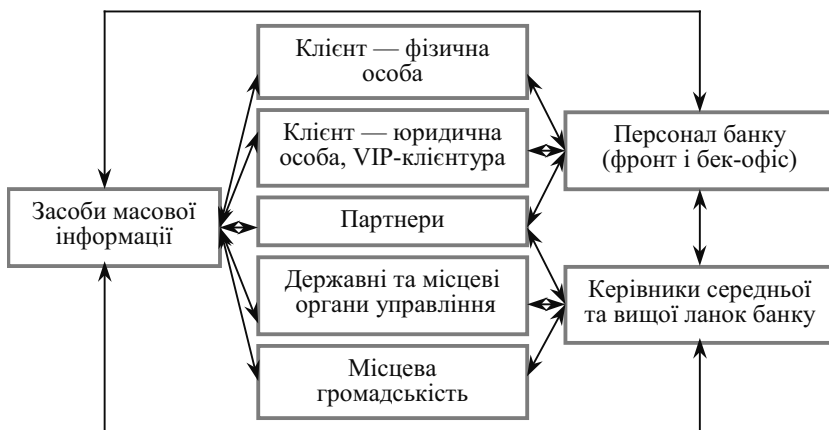


Рис. 7.7. Схема взаємодії основних підрозділів банку з основними цільовими аудиторіями

Як видно з цього рисунка, існує 5 основних груп комунікаційних потоків, які поєднують внутрішнє і зовнішнє середовище банку на регіональному рівні, зокрема:

- 1 група формує взаємодію між керівниками та персоналом регіонального представництва. Це дозволяє координувати і гар-

монізувати їх діяльність, спрямовувати на досягнення стратегічних і тактичних цілей банку;

- 2 група потоків обслуговує проведення ділових операцій безпосередньо між персоналом банку та клієнтами і партнерами;

- 3 група комунікаційних потоків дає можливість ефективно взаємодіяти керівництву з ключовими представниками державних органів, партнерами і місцевої громадськості;

- 4 група потоків дозволяє, використовуючи потенціал керівництва та персоналу регіонального офісу, здійснювати вплив на місцеві ЗМІ та за їх допомогою формувати позитивний імідж банку;

- 5 група комунікаційних потоків дозволяє взаємодіяти з масовою аудиторією через місцеві ЗМІ, пропагуючи цінності та ідеї банку, просуваючи його продукти і послуги, тощо.

PR — це технології створення ефективного підрозділу в структурі банку, що регулює потоки інформації. Рух інформації буває внутрішньобанківський, а також між банком та ключовими зовнішніми аудиторіями. Ефективний підрозділ банку дозволяє банку отримувати з цього руху значну користь.

PR працює з різними аудиторіями, використовуючи різні інструменти для кожної з них.

Зовнішній PR. Аудиторія — широке коло в суспільстві (теперішні та ймовірні клієнти, потенційні партнери та персонал etc.). Базовим інструментом роботи є ЗМІ.

Внутрішній PR. Аудиторія — співробітники банку. Базові інструменти — корпоративна газета, внутрішні розсилки, спеціальні заходи etc.

PR для спеціальних аудиторій. Аудиторія — ключові партнери, інвестори, акціонери, державні органи тощо. Базові інструменти — цільові розсилки, спеціальні заходи, спеціалізовані ЗМІ.

У табл. 7.2 показано можливі інструменти, що використовуються в банківському PR.

Таблиця 7.2

ОСНОВНІ ІНСТРУМЕНТИ PR В ДІЯЛЬНОСТІ БАНКУ

Група PR-інструментів	Зміст PR-інструментів
Інструменти просування	<ul style="list-style-type: none">• Підготовка і поширення прес-матеріалів• Планування і проведення спеціальних подій• Прямі поштові розсилки• Створення інформаційних баз даних• Планування і проведення комплексних кампаній з позиціонування нових банківських послуг• складання і публікація інформаційних буклетів• пошук найбільш вигідних об'єктів для спонсорства і меценатства

Група PR-інструментів	Зміст PR-інструментів
Інструменти зворотного зв'язку	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Робота зі скаргами клієнтів, доведення інтересів основних клієнтських груп до керівництва ▪ Вивчення й оцінювання потреб клієнтів, вивчення їхніх думок ▪ Прес-моніторинг, прес-кліппінг ▪ Дослідження і моніторинг окремих сегментів ринку
Інструменти представництва	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Підготовка і поширення прес-матеріалів ▪ Організація і допомога в підготовці до інтерв'ю, публічних виступів ▪ Складання і розсилка поздоровлень клієнтам, акціонерам та співробітникам банку ▪ Підтримка «дояльних» клієнтських груп ▪ Забезпечення участі клієнтів у значних подіях життя банків, наприклад, в урочистих зборах, ювілеях керівництва, культурних, інших неформальних заходах ▪ Налагодження зв'язків з відповідними державними структурами

Вести мову про більшу важливість одного з перелічених напрямів не коректно. Можна говорити лише про ситуацію, що склалася, коли ринок сприймає один набір інструментів, а всі інші менше розповсюджені.

Після проведення певних PR заходів необхідно оцінити зміну в сприйнятті банку цільовою аудиторією. Досліджування та опитування аудиторії до, після та під час реалізації проекту чи робочого періоду. Методами такого оцінювання є опитування, анкетування за допомогою спеціалізованих дослідницьких компаній.

І найголовніше, прийшов час усвідомити керівництву банків важливість безпосередньої участі в громадському житті через фінансування спонсорських та меценатських заходів на користь розвитку культури і соціальної сфери. На жаль, вони поки що не поспішають перерозподілити рекламні бюджети на видання краєзнавчих матеріалів, фінансування нових театральних постановок, грантову підтримку митців і вчених, розвиток дитячого спорту тощо. Хоча з позиції PR проведення подібних заходів може суттєво вплинути на формування позитивного ставлення місцевих громад до банків і налагодження між ними тісної взаємодії.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ

1. Закон України про банки і банківську діяльність. № 2121-III від 17.01.2001.

2. Указ Президента України «Про заходи щодо зміцнення банківської системи України та підвищення ролі в процесах економічних перетворень» від 16.07.2000 р.

3. Банковское дело: Учебник / Под ред. О. И. Лаврушина. — М: ФИС, 1999. — 576 с.

4. Деньги, кредит, банки: Учебник / Под ред. О. И. Лаврушина. — 2-е изд., перераб. и доп. — VI: ФИС, 1999. — 464 с.

5. *Тицкий С. И.* Всемирная история денег, кредита и банков. — К.: Крещатик, 1997. — 837 с.

КОНТРОЛЬ ЗАСВОЄННЯ ТЕМИ

Питання для самооцінювання знань

1. У чому полягають особливості проведення маркетингу в банківській установі?
2. Назвіть основні концепції маркетингу та дайте їм характеристику.
3. Охарактеризуйте етапи маркетингового процесу.
4. Які інструменти маркетингу використовує банк?
5. Які існують канали збуту банківського продукту?
6. Що таке банківські програми лояльності? Для чого вони створюються?
7. Що таке PR? Які інструменти використовують банки у своєму PR?

Питання для семінарського заняття

1. Особливості банківського маркетингу.
2. Організація маркетингового процесу в банківській установі.
3. Створення банківських програм лояльності.
4. PR як інструмент ефективного банківського маркетингу.

Теми рефератів та доповідей

1. Теорія та практика банківського маркетингу в ринково розвинутих країнах.

Ситуаційні завдання

1. Маркетологи Банку N склали огляд за новими відкритими рахунками та звели данні в табл. 7.3.

ВІДКРИТІ РАХУНКИ

Джерело придбання рахунків	Частка в загальному числі знов відкритих рахунків	Банк N		Банки-конкуренти	
		Частка джерела в депозитах банку %	Частка банку на ринку, %	Частка джерела в депозитах банків, %	Частка банків на ринку, %
Постійний клієнт	10	14	21	10	79
Клієнт, що раніше не користувався послугами банків	75	67	16	77	84
Клієнт перевів рахунок з другого банку	15	19	23	13	77
Усього	100	100	20	100	80

• Які узагальнюючі висновки можливо зробити після аналізу цієї таблиці?

• З яких причин люди зберігають частину грошових активів у високоліквідних формах як готівкові гроші, поточні рахунки?

2. Засобами визначення конкурентних позицій можуть бути:

- банківські технології та технічне оснащення;
- розширення номенклатури послуг;
- розвиток сеті філіалів та відділень;
- грамотне управління активами та пасивами;
- продумана стратегія, маркетингу та організація зв'язків із суспільством;
- підвищення рівня кваліфікації персоналу банку.

Продумайте відповіді на запитання:

✓ Які фактори підвищення конкурентоспроможності банку Ви вважаєте пріоритетними?

✓ Які проблеми стоять перед українськими банками з підвищення їхньої конкурентоспроможності, в тому числі на світовій арені?

3. У міжнародній банківській практиці впроваджується «прямий маркетинг», орієнтований на вдосконалення персонального обслуговування кожного клієнта банку. Для цього використовуються кредитні картки, надання пільгових невеликих займів, кредит під домашнє майно, заощаджувальні депозити з конкурентоспроможним відсотком і т. ін.

Дайте відповіді на такі запитання:

✓ Чи існує реальне підґрунтя в українських комерційних банках для переходу до «прямого маркетингу»?

✓ Яку програму впровадження «прямого маркетингу» Ви пропонували б українському банку сьогодні?

4. Комерційні банки використовують спеціально розроблені механізми адаптації до коливання кон'юнктури. Зробіть пропозиції щодо системи заходів, які сьогодні визначають стратегію й тактику банку щодо забезпечення стійкості банківської сфери.



Функції та принципи банківського менеджменту; стратегічний (загальний) менеджмент; фінансовий менеджмент; менеджмент персоналу; достатність банківського капіталу; способи нарощування капіталу; первинні та вторинні резерви; загальний метод розподілу ресурсів; метод розподілу активів; «золоті банківські правила»; коефіцієнти ліквідності; доходи та витрати банку; балансовий та чистий прибуток банку; рентабельність роботи банку.

8.1. СПЕЦИФІКА БАНКІВСЬКОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Менеджмент — це ринкова модель управління економікою, орієнтована на одержання максимального прибутку при найбільш повному задоволенні споживчого попиту.

Банки є структуроутворювальним елементом ринкової економіки, тому ефективне управління ними — основа стійкості всієї фінансової системи.

Специфіка функціонування банку визначає особливості управління ним, яка полягає в наступному:

- ✓ сприяння руху фінансових резервів;
- ✓ одержання прибутку за рахунок використання переважно залученого капіталу;
- ✓ високий рівень конкуренції на фінансових ринках;
- ✓ своєрідність банківського продукту;
- ✓ високі ризики всіх банківських операцій;
- ✓ наявність зовнішнього регулювання і нагляду за поточною діяльністю з боку Національного банку України;
- ✓ необхідність використання новітніх інформаційних систем та технологій.

Процес управління банком складається з таких елементів:

- ✓ визначення цілей;
- ✓ аналіз управлінської діяльності;
- ✓ прогнозування;
- ✓ планування;

- ✓ організація і регулювання діяльності всіх підрозділів банку;
- ✓ мотивація діяльності персоналу;
- ✓ моніторинг (спостереження), контроль і облік.

Види банківського менеджменту

1. **Стратегічний (загальний) менеджмент** включає визначення загальної концепції розвитку банку, постановку цілей і конкретних завдань діяльності, розробку заходів щодо реалізації поставлених цілей, формування оптимальної організаційної структури.

2. **Фінансовий менеджмент** — управління фінансово-економічною діяльністю банку: капіталом, активами і пасивами, ліквідністю, прибутковістю та банківськими ризиками.

3. **Менеджмент персоналу** — управління трудовими ресурсами на базі кадрової політики банку.

8.2. ФІНАНСОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ У БАНКУ

Управління капіталом передбачає:

✓ **Обґрунтування його достатності** відповідно до обсягу, структури і змісту активних операцій банку. Так, чим більша частка ризикових активів, тим порівняно більшого розміру мають бути власні кошти. У будь-якому випадку банки з високою часткою капіталу вважаються більш надійними і конкурентоспроможними.

✓ **Вибір** оптимального для даного моменту **способу нарощування капіталу**. Розрізняють три способи:

— найважливіше внутрішнє джерело зростання капіталу — **прибуток**. Його розмір пов'язаний з дивідендною політикою банку. Банк зацікавлений у збереженні старих акціонерів і залученні нових, тому прибутковість акцій повинна бути не нижча від прибутковості інших інвестицій з аналогічним ступенем ризику. До недоліків нарощування капіталу за рахунок збільшення прибутку можна віднести необхідність його оподатковування;

— збільшення капіталу банку *за рахунок повторних емісій* акцій пов'язане з високими витратами на проведення таких емісій.

— субординований кредит.

Остаточний вибір джерела збільшення капіталу проводиться з урахуванням сукупності різних факторів.

✓ **Врахування вартості і ризиків** залучення кошів клієнтів та інших кредитних організацій (у фінансовому менеджменті розглядається як самостійний напрямок — **управління пасивами**).

Управління активами і пасивами передбачає використання таких методів формування ресурсів та їх розміщення активними операціями, що забезпечать оптимальне співвідношення ліквідності, прибутковості та ризику.

При організації депозитних операцій важливо:

✓ урізноманітнити депозити за строками, розмірами і формами, обов'язково виділяючи депозити до запитання, строкові і внески населення;

✓ приділяти увагу строковим депозитам, що найбільше підтримують ліквідність балансу банку;

✓ постійно відслідковувати залишки коштів на розрахункових (поточних) рахунках та обороти за ними, за наявності на окремих рахунках постійного залишку коштів рекомендувати власникам переводити їх на рахунки строкових депозитів;

✓ звести до мінімуму вільні ресурси на депозитних рахунках (тобто тих, що не використано активними операціями);

✓ проводити відсоткову політику, що забезпечує додаткове залучення клієнтів — вкладників.

Управління активами передбачає:

1. Диверсифікованість активних операцій за ступенем їх ліквідності. Слід виділяти:

✓ високоліквідні активи — **первинні резерви** (касові активи, засоби на кореспондентських рахунках в інших банках);

✓ **вторинні резерви** — державні цінні папери, позички й інші платежі на користь банку з терміном погашення протягом 30 днів;

✓ інші позички;

✓ цінні папери недержавних емітентів;

✓ основні засоби (будівлі й устаткування) — неліквідні активи.

2. Відстеження ризиків та їх зниження за рахунок створення резервів на покриття можливих втрат за позичками і цінними паперами.

3. Підтримання прибутковості активів.

Основні методи управління активами

1. **Загальний метод розподілу ресурсів.** Усі ресурси банку (власні і залучені) утворюють **загальний фонд коштів**, що роз-

міщується активними операціями згідно з поточними пріоритетами чи виходячи з позицій забезпечення поточної ліквідності, або ж забезпечення спекулятивного прибутку. Такий метод вважається ризикованим. Ним можуть користуватися лише в окремі періоди банки, що мають високу фінансову стійкість.

2. **Метод розподілу активів або консервації ресурсів** значно поширений у банківській практиці. Він ґрунтується на швидкості обороту різних видів залучення ресурсів. Управління здійснюється одночасно пасивами й активами шляхом їхньої координації за строками та розмірами. Метод призводить до створення всередині банку відносно відособлених «центрів ліквідності — прибутковості». Якщо банк зорієнтований на більш повне задоволення потреб клієнтів, то обидва методи мають недоліки. Попит на кредити і пропозиція ресурсів у часі та за розмірами можуть не збігатися. Тому, орієнтуючись на середній рівень ліквідності, банки менше думають про клієнтів.

3. **Метод наукового управління активами** або економіко-математичний метод орієнтується на максимізацію прибутку при дотриманні нормативів ліквідності і диверсифікації ризиків. Цей метод вважається найбільш ефективним. В основі наукового управління активами і пасивами лежать **«золоті банківські правила»**.

«Золоті банківські правила»

✓ Короткострокові пасиви розміщуються в короткострокові активи. Довгострокові пасиви розміщуються в довгострокові активи.

✓ Сума короткострокових і середньострокових коштів у активі балансу не повинна перевищувати суму короткострокових і середньострокових зобов'язань у пасиві балансу.

✓ Сума довгострокових коштів за активом балансу може перевищувати суму довгострокових зобов'язань банку і його власного капіталу, відображених у пасиві банківського балансу. Строк розміщення не може перевищувати строк, на який їх було залучено.

✓ Структура активів: чим нижча частка високоризикованих активів у балансі банку, тим вища і його ліквідність.

✓ Структура пасивів: чим менша частка вкладів до запитання і більша частка строкових вкладів, тим вища ліквідність.

Показником ефективності управління активами і пасивами кожним з методів чи їхнім поєднанням є **рівень прибутковості за активними операціями** банку, який передбачає одержання

доходу за активними операціями, достатнього для покриття витрат по залученню ресурсів, операційних витрат, витрат інфляції та ризиків за доходними операціями.

Варто розрізнити окремі поняття, що утворюють систему **фінансових результатів діяльності банку**: доходи та витрати банку, прибуток банку, рентабельність банку (прибутковість банку в цілому та за окремими операціями).

Для розрахунку прибутку визначають відсоткові та невідсоткові доходи і витрати. **Прибуток** банку характеризує кінцевий фінансовий результат, що відбивається за пасивним рахунком № 703. **Балансовий прибуток** являє собою різницю між доходами (рах. № 701) і витратами (рах. № 702). **Збитки** (перевищення витрат над доходами) відбиваються на рахунку № 704 (А).

Прибутковість (рентабельність) діяльності банку характеризується системою показників. До основних показників рентабельності відносяться:

- ✓ ROA (прибутковість усіх банківських активів);
- ✓ ROE (прибутковість акціонерного капіталу банку);
- ✓ SPRED (відсоткова маржа).

Перший показник характеризує загальну якість роботи фінансових менеджерів банку, оскільки показує загальну ефективність його роботи банку, а саме — скільки чистого прибутку приносить одиниця мобілізованих банківських активів. Розраховується як співвідношення чистого прибутку після сплати податків до всіх активів банку:

$$ROA = \text{ЧП} / A, \quad (8.1)$$

де ЧП — чистий прибуток банку;

A — активи банку.

Другий показник, ROE, більше цікавить власників банку, тому що показує частину чистого прибутку на інвестований ними капітал. Розраховується за формулою

$$ROE = \text{ЧП} / K_a, \quad (8.2)$$

де ЧП — чистий прибуток банку;

K_a — акціонерний капітал банку.

Показник *SPRED* характеризує, наскільки банк успішно виконує функцію посередника грошового ринку і визначається за формулою

$$SPRED = \frac{\text{Доходні активи}}{\text{Відсоткові доходи}} - \frac{\text{Відсоткові витрати}}{\text{Пасиви, за якими виплачується відсотковий дохід}} \quad (8.3)$$

Грамотне управління прибутковістю банку відбиває інтереси багатьох економічних суб'єктів: сам банк зацікавлений у максимізації прибутку, акціонери — своїх дивідендів, кредитори — своїх доходів, а держава — у збільшенні надходжень від банківської діяльності до бюджету та стабільності грошового обігу та курсу національної грошової одиниці.

Поняття «**ліквідність комерційного банку**» означає можливість банку своєчасно і повно забезпечувати виконання своїх боргових і фінансових зобов'язань перед усіма контрагентами, яка ґрунтується на постійній підтримці об'єктивно необхідного співвідношення між трьома її складовими — власним капіталом банку, залученими і розміщеними ним коштами шляхом оперативного управління їхніми структурними елементами.

На ліквідність балансу банку впливає структура його активів: чим більша частка першокласних ліквідних коштів у загальній сумі активів, тим вища ліквідність банку. Активи банку за ступенем їхньої ліквідності можна розподілити на три групи:

1) ліквідні кошти, що знаходяться в стані негайної готовності, або **першокласні ліквідні кошти**, каса, кошти на коррахунку, першокласні векселі та державні цінні папери;

2) ліквідні ресурси в розпорядженні банку, що можуть бути перетворені в кошти. Йдеться про кредити й інші платежі на користь банку з термінами виконання в найближчі 30 днів, умовно реалізовані цінні папери, що котируються на біржі (як і участь в інших підприємствах і банках), та інші цінності (включаючи нематеріальні активи);

3) неліквідні активи — це прострочені кредити і безнадійні борги, будівлі та споруди, що належать банку і відносяться до його основних фондів.

В управлінні ліквідністю можна виділити два крайніх напрями. Один з них — **політика пильного контролю за резервами**. Вона зводиться до того щоб не допустити наявності в банку таких коштів, що не приносять прибутку. Інша протилежність — **політика постійної підтримки резервів на рівні, достатньому для задоволення** вимог щодо норм обов'язкових резервів і в пікові періоди зростання депозитів. Більшість банків притримується середини.

У процесі аналізу ліквідності балансу комерційного банку ставиться завдання визначити фактичну ліквідність, відповідність її нормативам, виявлення чинників, що спричинили відхилення фактичного значення коефіцієнтів ліквідності від установлених Національним банком.

Основними якісними чинниками, що визначають ліквідність, є види залучених депозитів, їхні джерела й стабільність. Тому аналіз депозитної бази стає першою сходинкою в аналізі ліквідності банку. Використовуючи методи порівняльного аналізу пасивних операцій, можна виявити зміни в обсягах цих операцій, визначити вплив їх на ліквідність банку.

У процесі аналізу ліквідності балансу доцільно виявити міру дотримання принципів ліквідності за допомогою підтримки оптимального співвідношення між термінами депозитів і термінами коштів, розміщуваних в активних операціях. Аналіз доцільно проводити шляхом розрахунку таких коефіцієнтів:

K_1 — коефіцієнт ліквідності для ресурсів з обмеженою ліквідністю (кошти на рахунках до запитання, кошти на строкових вкладах із термінами до 6 місяців);

K_2 — коефіцієнт ліквідності для ресурсів із середньою ліквідністю (кошти на термінових рахунках із терміном від 6 місяців до 1 року);

K_3 — коефіцієнт ліквідності для ресурсів із високою ліквідністю (кошти на термінових рахунках із терміном від одного року до 4 років).

Усі три коефіцієнти ліквідності можуть бути розраховані з однією формулою:

$$K_{\text{л}} = \frac{Z_{\text{к}}}{P} \cdot 100, \quad (8.4)$$

де $K_{\text{л}}$ — коефіцієнт ліквідності (K_1, K_2, K_3);

$Z_{\text{к}}$ — заборгованість за позикою, наданою відповідно на 6 місяців, на один рік, від одного до 4 років;

P — залучені депозити відповідно із зазначеними коефіцієнтами на термін до 6 місяців, до одного року, від одного до 4 років.

Ці коефіцієнти, як правило, повинні бути нижчі ніж 100%.

Банки практикують «трансформацію» ліквідних грошових коштів, насамперед депозитів, у середньо- і довгострокові кредити. Деякі банки скорочують короткострокові позички при одночасному розширенні середньострокового і довгострокового кредитування, зокрема, житлового будівництва.

Коефіцієнт «трансформації» розраховують за формулою

$$K = \frac{R - S}{R} \cdot 100, \quad (8.5)$$

де R — короткострокові ресурси;

S — короткострокові позички;

K — трансформація ресурсів. Трансформація ресурсів за строком може бути однією з причин загострення проблем з банківсь-

кою ліквідністю. Тому її необхідно регулювати шляхом страхування і резервування частини короткострокових ресурсів на рівні 10—20%.

З організаційної точки зору механізм управління ліквідністю припускає дотримання співвідношень окремих груп і статей пасивів та активів балансу, зафіксованих у визначених показниках. Такі показники поділяються на зовнішні і внутрішні.

До **зовнішніх** належать показники, що встановлюються відповідно до чинного законодавства, Національним банком. Вони являють собою форму державного управління діяльністю комерційного банку.

Що стосується **внутрішніх** показників, то, відповідно до державної функції, вони визначають загальні пропорції, необхідні для забезпечення фінансової стійкості банку. Так, показник поточної ліквідності розкриває співвідношення загальної суми ліквідних коштів до зобов'язань банку за рахунками до запитання. Його значення для банків, що здійснюють розрахунково-касове обслуговування клієнтів, становить 0,2. Це означає, що 20% активів, які відповідають сумі залишків рахунків до запитання, необхідно тримати в найбільш ліквідній формі: залишків коштів у касах банку, залишків на його кореспондентських рахунках, облигацій державних позик, виданих кредитів терміном погашення до 1 місяця тощо. Конкретна частка кожного з цих активів у їхньому загальному обсязі визначається самим комерційним банком.

Процес управління ризиками комерційних банків включає:

- ✓ класифікацію ризиків за видами;
- ✓ виявлення залежності між різними групами ризиків;
- ✓ визначення цілей і принципів управління ризиками;
- ✓ виділення етапів управління ризиками;
- ✓ вибір способів зниження ризиків.

Під ризиком розуміють ймовірність, а точніше — погрозу втрати банком своїх ресурсів, недоодержання доходів або одержання додаткових витрат внаслідок здійснення певних фінансових операцій. Ризик можна описати кількісно, використовуючи категорію «втрати». Класифікація ризиків багатоваріантна, будується залежно від обраних критеріїв.

Найважливішу роль у діяльності банків відіграють **такі ризики**:

- ✓ кредитний;
- ✓ портфельний (за операціями з цінними паперами);
- ✓ ризик ліквідності;
- ✓ ризик зміни відсоткових ставок;
- ✓ валютний (ризик зміни вартості активів і пасивів у національній валюті при зміні валютного курсу).

В управлінні ризиками комерційні банки керуються такими **принципами**:

- ✓ не ризикувати більше, ніж дозволяє власний капітал;
- ✓ ретельно прораховувати наслідки ризику;
- ✓ не ризикувати значними ресурсами заради здобутку малих.

До **основних способів зниження ризику** комерційних банків можна віднести такі:

- ✓ **диверсифікація** (розміщення в кредитному чи інвестиційному портфелі різних за рівнем прибутковості і ступенем ризику активів);
- ✓ **лімітування** — встановлення ліміту (максимальних сум кредитування, витрат і т. п.);
- ✓ **самострахування** — створення власних резервних і страхових фондів;
- ✓ **страхування** — перенесення частини ризику на страхову компанію, що відшкодовує цілком чи частково;
- ✓ **хеджування** — як спосіб самострахування за валютними операціями;
- ✓ **оцінка кредитоспроможності позичальника** як спосіб зниження кредитного ризику.

Схематично процес **управління ризиком** можна зобразити у вигляді окремих, пов'язаних між собою етапів (рис. 8.1).



Рис. 8.1. Процес управління ризиком у комерційному банку

8.3. МЕНЕДЖМЕНТ ПЕРСОНАЛУ

У працях багатьох західних науковців наявність кваліфікованого, якісно підготовленого персоналу розглядається як фактор, що підвищує вартість компанії. Банки зорієнтовані на персоналомісткі види діяльності. Ефективність їхньої діяльності значної мірою визначається якістю відібраного персоналу, рівнем його підготовки, від професіоналізму якого залежить кількість і якість послуг, що надаються клієнтам.

Процес управління персоналом включає:

- ✓ планування потреби в кваліфікованих працівниках;
- ✓ складання штатного розкладу і підготовка посадових інструкцій;
- ✓ підбір персоналу і формування колективу працівників;
- ✓ аналіз якості роботи і контроль;
- ✓ розробка програм професійної підготовки і підвищення кваліфікації;
- ✓ атестація працівників: критерії, методики, оцінки;
- ✓ мотивація і преференції: заробітна плата, премії, пільги, просування по службі.

Менеджмент персоналу має на меті:

- 1) адаптувати персонал до нових технологій, підвищення кваліфікації, та відповідно, ефективності праці;
- 2) знизити плинність кадрів, у тому числі й за рахунок збільшення внутрішніх соціальних програм, задоволення працею (фактора «приналежності»);
- 3) підготувати необхідні керівні кадри та сформувати резерв за рахунок виховання молодих співробітників і як наслідок — досягти більшої незалежності від ринку праці.

Етапи розвитку персоналу:

- ✓ підвищення кваліфікації;
- ✓ планування кар'єри;
- ✓ структурування праці (включає як розширення напрямів діяльності, так і поглиблення професійних знань у цілому).

Для виконання програм з розвитку персоналу вживають, як правило, комплекси заходів, спрямованих на збереження працездатності та адаптацію персоналу до умов, що постійно змінюються, на підготовку працівників до виконання складніших завдань та організацію психологічної допомоги співробітникам, що працюють в умовах підвищених ризиків.

Ефективний менеджмент персоналу передбачає побудову системи, що включатиме в себе:

- ✓ можливості професійного зростання (обов'язкову фахову освіту, відкритість інформації про перспективи професійного зростання та забезпечення можливості зростання);
- ✓ матеріальну мотивацію (достатньо високий рівень заробітної плати, що відповідає результатам праці, престижність роботи та соціальні привілеї за рахунок фонду соціального розвитку);
- ✓ прогресивний стиль керівництва, що забезпечуватиме справедливість вимог і доброзичливий мікроклімат у колективі.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ

1. Закон України про банки і банківську діяльність. № 2121-III від 17.01.2001.
2. Правила організації фінансової та статистичної звітності банків України — Постанова Правління НБУ № 436 від 12.12.97 р.
3. Положення про нормативи обов'язкового резервування коштів банківською системою України. Постанова Правління НБУ № 172 від 21.04.04 р.
4. Положення про організацію бухгалтерського обліку та звітності в банківських установах України. Постанова Правління НБУ № 566 від 30.12.98 р.
5. 27. Положення про організацію внутрішнього аудиту в комерційних банках України. Постанова Правління НБУ від № 114 20.03.98 р.
6. Інструкція з бухгалтерського обліку основних засобів та нематеріальних активів установ Національного, банку України й комерційних банків. Постанова Правління НБУ № 155 від 21.04.98 р.
7. Правила організації фінансової та статистичної звітності банків України. Постанова Правління НБУ № 436 від 12.12.97 р.
8. Банківські операції: Підручник / За ред. А. М. Мороза. — К.: КНЕУ, 2002. — 476 с.
9. Банківський менеджмент: Навч. посібник для вищ. навч. закл. / О. Кириченко, І. Гіленко, А. Ятченко. — К.: Основи, 1999. — 671 с.
10. Банковское дело: Учебник / Под ред. О. И. Лаврушина. — М.: ФИС, 1999. — 576 с.
11. *Васюренко О. В.* Банківські операції: Навч. посібник. — К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. — 243 с.
12. *Головач А. В. та ін.* Статистика банківської діяльності: Навч. посібник. — К.: МАУП, 1999. — 176 с.
13. *Козюк В. В.* Центральний банк і грошово-кредитна політика, Тернопіль: Джура, 1999. — 260 с.

14. *Кочетков В. Н.* Анализ банковской деятельности: теоретико-прикладной аспект. — К.: МАУП. 1999. — 192 с.

15. Національний банк і грошово-кредитна політика: Підручник / За ред. А. М. Мороза та М. Ф. Пуховкіної. — К.: КНЕУ, 1999. — 368 с.

16. *Савлук М. І., Мороз А. М., Коряк А. М.* Вступ до банківської справи. — К.: Лібра, 1998. — 344 с.

17. *Усокин В. М.* Современный коммерческий банк: управление и операции. — М.: ИПЦ «Вазар-Ферро», 1994. — 320 с.

18. *Черкасов В. Е.* Финансовый анализ в коммерческом банке. — М.: ИНФРА-М, 1995. — 272 с.

19. *Шиллер Р. І.* Фінансова стійкість комерційного банку та шляхи її зміцнення. — К.: Наук. думка, 1998. — 159 с.

КОНТРОЛЬ ЗАСВОЄННЯ ТЕМИ

Питання для самооцінювання знань

1. Які особливості управління банком, на відміну від звичайного виробничого підприємства?

2. Охарактеризуйте складові, що включає в себе система управління комерційними банками?

3. Що передбачають «золоті банківські правила»?

4. У чому полягає різниця в управлінні активами за методом загального фонду коштів та за методом розподілу активів?

5. Визначте поняття, види та способи зниження банківських ризиків.

6. Ліквідність — основа надійності КБ. Охарактеризуйте способи її досягнення.

7. Якими показниками визначають стан ліквідності комерційного банку?

Питання для семінарського заняття

1. Сутність та принципи банківського менеджменту.

2. Складові фінансового менеджменту комерційного банку.

3. Управління капіталом банку.

4. Методи управління активами та пасивами.

5. Структура доходів та витрат банку.

6. Показники прибутковості роботи КБ.

7. Процес управління банківською ліквідністю.

8. Ризики банківської установи та методи їх зниження.

9. Менеджмент персоналу КБ.

Питання для самостійного вивчення

1. Фінансова звітність КБ.
2. Визначення та аналіз відсоткової маржі комерційного банку.
3. Ліквідація комерційного банку за поданням НБУ: причини, процедура.
4. Визначення особи та повноважень ліквідатора.

Теми рефератів та доповідей

1. Аналітичні можливості банківського балансу.
 2. Регулювання ліквідності комерційних банків з боку НБУ.
 3. Банківський нагляд в Україні.
 4. Порядок формування та використання резервів для відшкодування можливих втрат від банківської діяльності.
-
-

ВИСНОВКИ

З розвитком ринкової економіки виникає потреба створити адекватну фінансову інфраструктуру, яка включає фінансові ринки і фінансово-кредитні інститути, що обслуговують їхнє функціонування. Їхньою центральною ланкою є банки, що відіграють ключову роль у стабілізації фінансової системи, обслуговуванні грошового обігу, забезпеченні суб'єктів господарювання кредитними засобами. Міжнародний і вітчизняний досвід свідчить про те, що стан банківської системи є індикатором стану всієї економіки.

Зміст курсу «Основи банківської справи» орієнтує читача насамперед на ознайомлення з теорією предмета, разом з тим подає виклад операційної техніки, формує базові уявлення про сучасну банківську практику. Отримана інформація дає можливість піднятися на вищі сходинок теоретичного і практичного оволодіння спеціальними знаннями в галузі фінансів і кредиту.

Виходячи з цього базового курсу, можна зробити такі висновки.

✓ В Україні прискореними темпами відбувається процес формування сучасної кредитно-фінансової системи, банківський сектор якої представлений Національним банком і кредитними організаціями банківського та небанківського типу.

✓ Основними тенденціями в розвитку банківського сектора економіки є скорочення кількості банківських організацій і зростання концентрації їхнього капіталу в незначній кількості великих банків, зосереджених у столиці та обласних (регіональних) центрах. Банківський сектор у цілому характеризується ознаками системної нестабільності, що зберігаються як внаслідок макроекономічних факторів та внутрішніх проблем.

✓ До найсерйозніших проблем зміцнення банківської системи належать: удосконалення механізму регулювання і нагляду НБУ за діяльністю кредитних організацій, підвищення якості розрахунково-касового обслуговування економічних суб'єктів,

необхідність нарощування капіталу банків, зниження банківських ризиків, упровадження сучасних інформаційних технологій, підвищення якості банківського менеджменту і посилення захисту кредитних організацій від злочинних зазіхань.

✓ Удосконалювання банківської справи в країні на сучасному етапі значною мірою пов'язано з розвитком кредитних операцій. Провідна роль кредитних операцій у банківській діяльності загальновідома, проте на практиці існують численні проблеми: обмеженість кредитних ресурсів і надійних позичальників, короткостроковість наданих позичок і їхня висока ціна, ризикована кредитна політика, несприятливий інвестиційний клімат і через це незначна частка довгострокових кредитів у портфелях банків. Позитивна тенденція в кредитній діяльності банків — активне освоєння передового закордонного досвіду і впровадження сучасних технологій кредитування.

ДОВІДКОВО-ІНФОРМАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ

ГРУПА НОРМАТИВІВ ЛІКВІДНОСТІ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ (Положення НБУ № 368 від 28.08.2001 р.)

Умовні позначення	Показник	Методика розрахунку	Нормативне значення
H ₄	Норматив миттєвої ліквідності	$\frac{K + KP}{Z_{п.р}} \cdot 100\%$	Не менше ніж 20%
H ₅	Норматив поточної ліквідності	$\frac{A_{пот.}}{Z_{пот.}} \cdot 100\%$ З 01.07.2002 р. З 01.01.2003 р.	Не менше ніж 30% Не менше ніж 35% Не менше ніж 40%
H ₆	Норматив короткострокової ліквідності	$\frac{A_{к/с}}{Z_{к/с}} \cdot 100\%$	Не менше ніж 20%

K — кошти в касі банку;

KP — кошти на кореспондентських рахунках банку в інших банках;

Z_{п.р} — зобов'язання, що обліковуються за поточними рахунками;

A_{пот} — поточні активи банку;

Z_{пот} — поточні зобов'язання банку;

A_{к/с} — короткострокові активи банку;

Z_{к/с} — короткострокові зобов'язання банку.

ГРУПА НОРМАТИВІВ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ
(Положення НБУ № 368 від 28.08.2001 р.)

Умовне позначення	Показник	Методика розрахунку	Нормативне значення
H ₇	Максимальний розмір кредитного ризику на одного контрагента	$\frac{З_{\text{ік}} + P_{\text{факт}}}{\text{РК}} \cdot 100\%$	Не більше ніж 25%
H ₈	Норматив великих кредитних ризиків	$\frac{З_{\text{велік}} + P_{\text{факт}}}{\text{РК}} \cdot 100\%$	Не більше ніж 800%
H ₉	Максимальний розмір кредитів, гарантій, поручництва, виданих одному інвестору	$\frac{З_{\text{ін}} + P_{\text{факт}}}{\text{РК}} \cdot 100\%$	Не більше ніж 5%
H ₁₀	Максимальний сукупний розмір усіх кредитів, гарантій, поручництв, виданих інсайдерам	$\frac{З_{\text{ін}} + P_{\text{факт}}}{\text{РК}} \cdot 100\%$	Не більше ніж 40%

$З_{\text{ік}}$ — сукупна заборгованість за всіма видами кредитних операцій щодо одного клієнта (включаючи враховані векселі, позабалансові зобов'язання та зобов'язання з кредитування) або банку-контрагента (включаючи розміщені депозити), а також дебіторську заборгованість;

$З_{\text{велік}}$ — сукупний розмір усіх зобов'язань, що становлять великий кредитний ризик (не менше ніж 10% РК) одного контрагента або групи пов'язаних контрагентів (з урахуванням позабалансових зобов'язань);

$З_{\text{ін}}$ — сукупний розмір кредитів, гарантій, поручництв, врахованих банком векселів і забалансових вимог щодо одного інсайдера;

$З_{\text{ін}}$ — сукупний розмір кредитів, гарантій, поручництв, врахованих банком векселів і забалансових вимог щодо всіх інсайдерів;

РК — регулятивний капітал;

$P_{\text{факт}}$ — фактично створені резерви за активними операціями.

ГРУПА НОРМАТИВІВ ІНВЕСТУВАННЯ
(Положення НБУ № 368 від 28.08.2001 р.)

Умовне позначення	Показник	Методика розрахунку	Нормативне значення
Н ₁₁	Норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою	$\frac{K_{\text{ін.луст}}}{PK + KB - P_{\text{факт ц/п}}} \cdot 100\%$	Не більше ніж 15%
Н ₁₂	Норматив загальної суми інвестування	$\frac{K_{\text{ін. у всі уст}}}{PK + KB - P_{\text{факт ц/п}}} \cdot 100\%$	Не більше ніж 60%

$K_{\text{ін.луст}}$ — кошти, які інвестовані на придбання акцій та інших цінних паперів з нефіксованим прибутком (часток, паїв) окремо за кожною установою в портфелі банку на продаж та інвестиції;

$K_{\text{ін. у всі уст}}$ — кошти, інвестовані в акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком у портфелі банку на продаж та інвестиції, що випущені банками, фінансовими установами та іншими емітентами, а також вкладення в асоційовані та дочірні компанії;

KB — кошти, вкладені банками в балансову вартість таких активів:

- акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком у портфелі банку на продаж та інвестиції, емітовані банками;
- інвестиції в дочірні компанії;
- істотна участь у статутному капіталі інших установ;
- кошти, вкладені в інші банки на умовах субординованого боргу;

$P_{\text{факт. ц/п}}$ — фактично створені резерви під знецінення цінних паперів у портфелі банку на продаж та інвестиції;

PK — регулятивний капітал.

ГРУПА НОРМАТИВІВ ВІДКРИТОЇ ВАЛЮТНОЇ ПОЗИЦІЇ
(Положення НБУ № 368 від 28.08.2001 р.)

Умовне позначення	Показник	Методика розрахунку	Нормативне значення
H_{13}	Норматив ризику загальної відкритої (довгої/короткої) валютної позиції	$\frac{ЗВВП_{грн}}{РК} \cdot 100\%$	Не більше ніж 35%
$H_{13/1}$	Норматив загальної довгої відкритої валютної позиції	$\frac{+ВВП}{РК} \cdot 100\%$	Не більше ніж 30%
$H_{13/2}$	Норматив загальної короткої відкритої валютної позиції	$\frac{-ВВП}{РК} \cdot 100\%$	Не більше ніж 5%

$ЗВВП_{грн}$ — загальна відкрита валютна позиція за всіма балансовими та позабалансовими активами та зобов'язаннями банку за всіма іноземними валютами у гривневому еквіваленті:

$$ЗВВП_{грн} = /-ВВП/ + /+ВВП/;$$

+ВВП — загальна довга відкрита валютна позиція за іноземними валютами у гривневому еквіваленті;

— ВВП — загальна коротка відкрита валютна позиція за іноземними валютами у гривневому еквіваленті;

— РК — регулятивний капітал

**КОРИГУВАННЯ ВАРТОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
КРЕДИТУ У РОЗРАХУНКУ РЕЗЕРВІВ
ПІД КРЕДИТНІ РИЗИКИ
(Положення НБУ № 279 від 06.07.2000 р.)**

Класифіковані кредитні операції	Вартості забезпечення, що береться до розрахунку чистого кредитного ризику за окремою кредитною операцією, %						
	Гарантії				Застава		
	Кабінету Міністрів України	Урядів країн категорії «А»	Міжнародних багатосторонніх банків	Банків з рейтингом не нижче між «інвестиційний клас», забезпечені гарантії банків України	Майнових прав та грошові депозити	Державних цінних паперів	Недержавних цінних паперів, дорогоцінних металів, нерухомого і рухомого майна та інших майнових прав
Стандартні	100	100	100	100	100	100	50
Під контролем	100	100	100	100	100	80	40
Субстандартні	50	100	100	100	100	50	20
Сумнівні	20	20	20	20	100	20	10
Безнадійні	0	0	0	0	0	0	0

**ОЦІНКА СТАНУ ОБСЛУГОВУВАННЯ КРЕДИТНОЇ
ЗАБОРГОВАНОСТІ ПОЗИЧАЛЬНИКА ЗА МЕТОДИКОЮ НБУ
(Положення НБУ № 279 від 06.07.2000 р.)**

Сплата основного боргу	Внесення плати за кредит	
	Вчасно чи з максимальною затримкою до 7 календарних днів	Затримка від 8 до 30 календарних днів
1. Вчасно чи з максимальною затримкою до 7 календарних днів	Добрий	—
2. Пролонгована заборгованість без зниження класу позичальника	Добрий	—
3. Пролонгована заборгованість зі зниженням класу: до 90 календарних днів _____ 91—180 _____ понад 180 _____	Добрий Слабкий Незадовільний	Слабкий Незадовільний



НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

**М. І. Романова,
Ж. В. Устюгова**

ОСНОВИ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ

Навчальний посібник

Керівник видавничих проектів – *Б.А.Сладкевич*

Редактор – *Н.П. Манойло*

Комп'ютерний набір і верстка – *О.Г. Михолат*

Дизайн обкладинки – *Б.В. Борисов*

Підписано до друку 18.10.2006. Формат 60x84 1/16.

Друк офсетний. Гарнітура PetersburgC.

Умовн. друк. арк. 10,5.

Видавництво “Центр учбової літератури”

вул. Електриків, 23

м. Київ, 04176

тел./факс 425-01-34, тел. 451-65-95, 425-04-47, 425-20-63

8-800-501-68-00 (безкоштовно в межах України)

e-mail: office@uabook.com

сайт: WWW.CUL.COM.UA

Свідоцтво ДК №2458 від 30.03.2006